

Gudumholms lokalhistorie

Historisk sammenskrivning af oplysninger om Gudumholm
Samlet af Leif Christensen, 16. december 2011

Gudumholm by med ca. 800 indbyggere i 2011 er beliggende i Himmerland ca. 20 km sydøst for Ålborg og 3 km syd for Storvorde. Efter kommunalreformen i 2007 ligger Gudumholm nu i Ålborg Kommune under Region Nordjylland.

Gudumholm har en meget interessant historie, og i særdeleshed set i sammenhæng med denne slægtshistorie, da anerne nr. 74 Samuel Peter Samuelsen g.m. nr. 75 Ane Kirstine Sørensdatter levede der en menneskealder og Samuel arbejdede på fabrikkerne.

Deres datter nr. 37 Christiane Samuelsen er født der, og boede der, det meste af hendes voksne liv. Hun var gift med nr. 36 Anders Peder Christensen, og sammen passede de den store sluse, der forbandt kanalen med Lindenberg å.

De fik en søn nr. 18 Søren Christian Christensen, der er født i Lovisegaard, Gudum Kær, og opvokset i Gudumholm.

Gudumholm by og område er kendt og omtalt på skrift helt tilbage til 1343, hvor det er nævnt som Guthingholm eller Gudingholm, og det blev området kaldt i 1300-tallet og i 1400-tallet. Området er den midterste del af Fleskum Herred mellem Romdrup og Lindenberg å (Gudum, Sejlflod, Store- og Lillevorde, Romdrup og Klarup sogne).

I perioden fra 1778 til 1900 blev – det der i dag er Gudumholm – kaldt Gudum Fabrikker eller Gudumlund Fabrikker, fordi Friedrich von Buchwald, der ejede Gudumlund Hovedgård fra 1777 til 1798 i 1776 påbegyndte det store kanalbyggeri og i 1778 byggede den første fabrik – et kalkværk – der senere blev efterfulgt af flere andre fabrikker, så som teglværk, gaverier, handskefabrik, linnedfabrik, hegleri (bearbejdning af hør) m.fl.

Friedrich von Buchwalds arbejde med fabrikkerne blev fortsat af efterfølgeren – Grev Schimmellmann, der ejede Gudumlund Hovedgård fra 1798 til 1831 – og der blev udvidet med en sæbefabrik, et glasværk, et saltværk, en kemisk fabrik, stentøjs og fajancefabrikker. De fleste af fabrikkerne blev dog nedlagt igen, og i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet var der kun kalk- og teglværket tilbage.

I 1900 fik byen imidlertid nyt liv, da Hadsundbanen blev anlagt, og der blev lavet en station i Gudum Fabrik, der fik navnet Gudumholm Station (indviet december 1900), og siden har byen heddet Gudumholm.

Syd for fjorden kendes hovedgården Gudumlund fra 1373; den kom under Erik 7. af Pommern til Viborg Domkapitel og efter Reformationen til kronen, der solgte den i 1573. Amtmand Friedrich von Buchwald (1747-1814) ejede Gudumlund 1777-98. Han og den følgende ejer, Ernst Schimmellmann, anlagde en række store fabrikker omkring gården, bl.a. med drivkraft fra Gudumlund Kanal, som blev gravet 1777-1802 for at rette Lindenberg Å ud fra Vårst Sø til udløbet i Limfjorden og for at dræne de store områder. Det var især tekstilindustri, men der blev også oprettet en stentøjs- og fajancefabrik. Bortset fra et kalkværk og et teglværk ophørte de fleste anlæg omkring 1813.

Gudumholm er beliggende markant for foden af skrænten af bakkeøen og ud til Lindenberg Å på den flade hævdede havbund, og med den skovbeklædte skrænt i ryggen. Gudumholm ligger på kanten af Lille Vildmosen. Gudumholm er et af Danmarkshistoriens største industrieventyr i 1700-tallet omkring Gudumlund Fabrikker (i dag området i og omkring Gudumholm).

De gamle fabriksbygninger ligger flot ved byens indfaldsvej mod syd og giver historisk karakter til byen med den gamle håndgravede kanal.

Tegning af lærer Th. Johansen 10-02-1945

Fakta oplysningerne i rammen på foregående side stammer alt væsentligt fra tre artikler, hvor den første begynder på side 3.

Det er en beskrivelse af Gudumholms Fabrikker i den gamle tid skrevet af lærer Th. Johansen, som er en særdeles god og interessant beskrivelse på over 100 sider, og den giver et rigtig godt indtryk af tiden i 1800 og 1900-tallet.

Endvidere er der derefter en beskrivelse "Fra fabriksby til soveby" af Jens Martin Steinwei skrevet i 1981 omhandlende samme periode, men også interessant og et godt supplement til ovennævnte artikel.

Sluttelig følger Jubilæumsskriftet for Gudumholms Kirkes 100-års jubilæum, der har et kort og god historisk beskrivelse af byen og området, og selvfølgelig en beskrivelse af Kirkens historie.

Det er tre gode historiske beskrivelser, der giver et indtryk af tiden 2 - 3 hundrede år tilbage. Det kan også anbefales at læse bogen "Købmand i Gudumholm" af Inger og Hans Bjørn, udgivet af Lokalhistorisk Forening for Sejflod Kommune nr. 29 fra 2005, der beskriver tiden i byen fra 1970 til 1977.

Luftfoto af Gudumholm – tv. ved den lange række træer er kridtkanten, og th. øverste hjørne kan Lindenberg å ses. Kirken ses ca. midt i fornenen, og vejen, der går fra kridtkanten og forbi Kirken, fortsætter lige ud til Slusen, der netop ligger lige uden for billedet.

Gudumlunds Fabrikker i den gamle Tid.

Tegnet og skrevet til min Barndomsven fra Fabriksgaarden,
Tandlæge Hans Toff-Hansen
og Frue Erna Toff-Hansen,
Nørresundby,

af

H. Johansen,
håndfærdigstolen
Lærer i Nørresundby.

5. Juni - Nr. 1941 - no - 15. August.

Fridholdsfortegnelse.

Den gamle Klokke	2	
Guldurholm	3	
Büchwald Fr. v. g. Kanalens	3 - 6	10
Dyrløge S. Hansen	12	99
Doktorer	16	37 58
Magasinet	19	44 48
Kampstenskroerne	21	
Kalkværkerne	22	fl.
Roktuffen Salby	26	
Lørmøllen	27	98
Teglværket	28	fl.
Vandmøllen	30	fl.
Kreds N. P. og C.	32	
Fabrikgården	5 - 7 - 9 - 11 - 32 - 85	
Om Pramme og Skibe	34	fl. 40 - 26
Om gl. Tonelads Brand	38	
Jernskeer til Midder	41	
Hokken	42 - 48	
Stentøjfabrikken og Sejl	44	o. fl.
Skoler	49 - 53 - 71	
Sante Guldurholmene	50 - 51	
Tiskene i Kanalen	54 - 58	
Den gammel Telt	61	of
Tudehorn Høvdens	60	93
Arbejderhuse	47 - 49 - 61	
	62 - 63	72
Slusekanalen, den riade Stenpram.	64 - 68	
Stidene	67	
Den gamle Spise	69	

Det kemiske Laboratorium	70 - 72
Labetogeri	73
Pottetogeri og Kalkelomsfabrik	74
Taltogeri	74 - 75
Smiede og Smide	74 - 78
Badde (private)	76 - 79
Den grønne Bæd	80 - 82
Jarlsburg, E. Schimmelmann	83
Taltgården	83 - 84
Linggaard	84
Evens Kalktrakt og Fopogere	85
Teglbrændere	86
King Christian 2 8	87
Jens Raast	87 - 88
Fabrikskolens Lærene	89
1864	93 - 94
Fiskerhuset	95 - 96
Fabrikken i sidste Kvartal	97 - 98
Th. Bjørnbak	97
Juristraad A. Møller	98
Dyrløge Hansens Hus	99
Station, Realskole, Højskole, Apotek	
Kirke og Skole m m	99
Svanens Sang	100

Guldumkloten er rigtig en dyelig Pild
med alle dem, som der bor.

Der er dog ingen saa god som de
paa denne syndige Jord.

Først har vi her lige ved en Doktor for Menneſker,
ja, ogsaa een, der kurerer Dyr,
derfor vi tyer,
jo straks med de syge dermed.

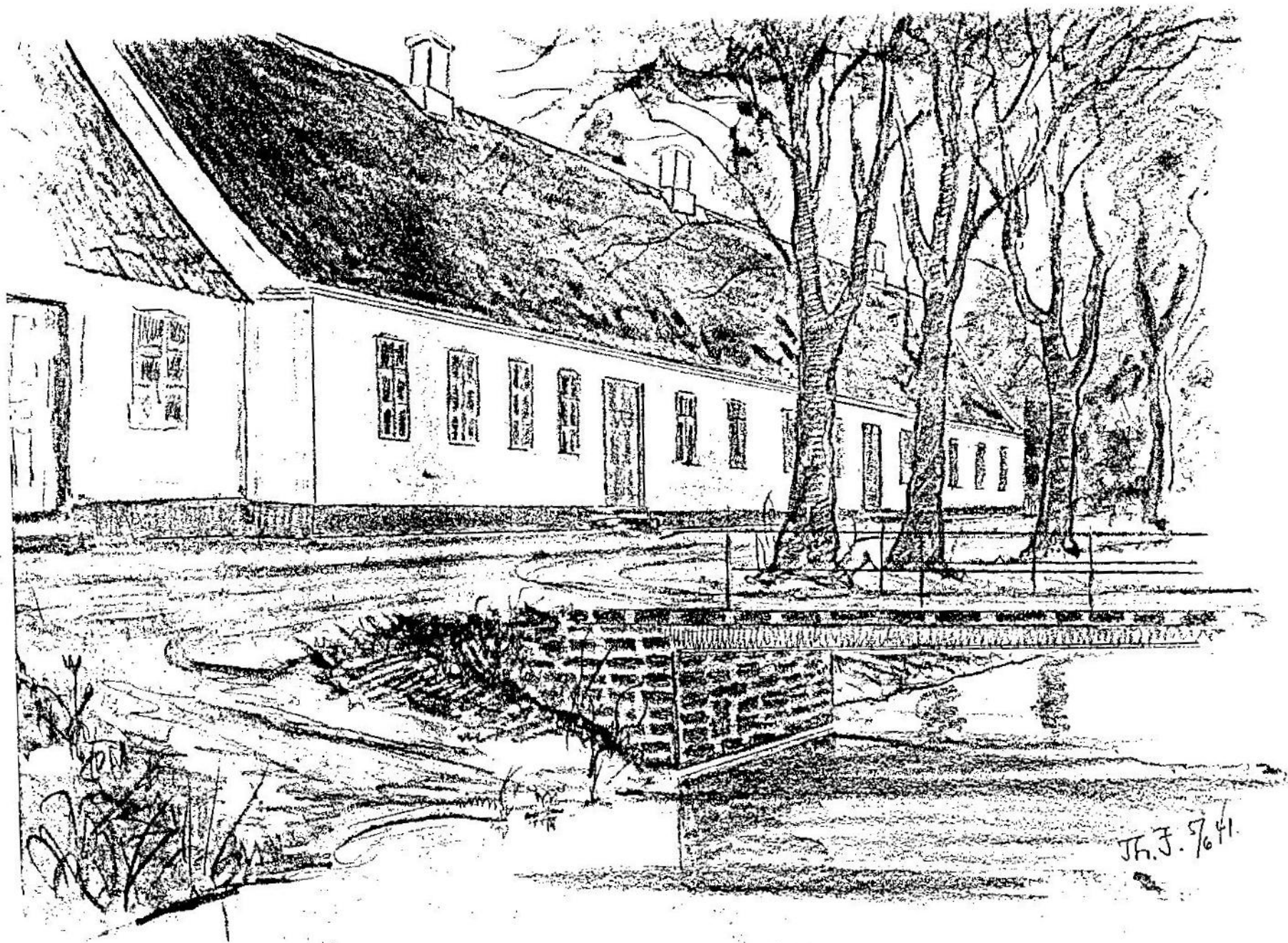
Den gamle Klokke hang i et Lindetre lige Nord for Nyrlage Ham-
sens Have i et Alletraerne hen mod Magasinet. Den var hævet ca 8 Alen over
Jorden, og da Træstammen var tyk, kände ingen Knægt belære op til den, ellers
harde dens Leivalder ikke maact op mod Størets Har. Ved Aar 1900 var dens
Bjalke forlængst vokset fast i det kløftede Træ og kun et Par rustne Torn for
oven mindede en om Ringestang og Reb. Klokkens Slagring havde ikke været
stærk nok for Slagene fra de forholdsvis store Sten, som Knægtene i ledige
Stunder i hundredvis havde kastet op efter den, men enkelte havde haft
held til at slaa et Stykke af foruden og ul sagtens en næste havde givet
givet en Perne, der fortsatte over Listen op i Klokkenhalsen, hvorved den havde
onistet sin for de arbejdende behagelige Klang, naar den i svindne Tider kaldte
dem til Maden i Fag og Kveld. Ungdommen fortalte, at den havde ringet
hele Arbejderflokken til haade Travthed og Hvile i Fabrikkenes korte Glansperiode
ved Aar 1800, men Sandheden var den, at det var Fabrikgaardens Bestyrer
Emil Steinthal, der havde ladet den ophange paa det idylliske Sted, hvor
den ogsaa fandt sin Bane mange Aar efter sin Ferris Død.
Med Klokkens gik dens gamle Tid i Graven.

St. J.
% 2941.

Allerede i 1300'erne nævnes Navnet Gidingholm, hvorved man dengang mente det Høidedrag, der omfatter Landsbyerne Gidum Lillerørde, Romdrups, Klarups, Storvørde, Sejfflod og Kjeldgaardene, der alle tre fra gammel Tid har ligget ved Nisken af den ca 30 m høje Krist. bakke, der paa en Strækning af ca 7 km fra Louisendal til Storvørde danner en stejle, kalkhvid Klint. Hvor denne er højest anlagdes i Slutningen af det 1800 Aarhundrede Gidumlunds Fabrikker, der har 1900 ved Hadsundbanens Anlag fik Navnet Gidumholm.

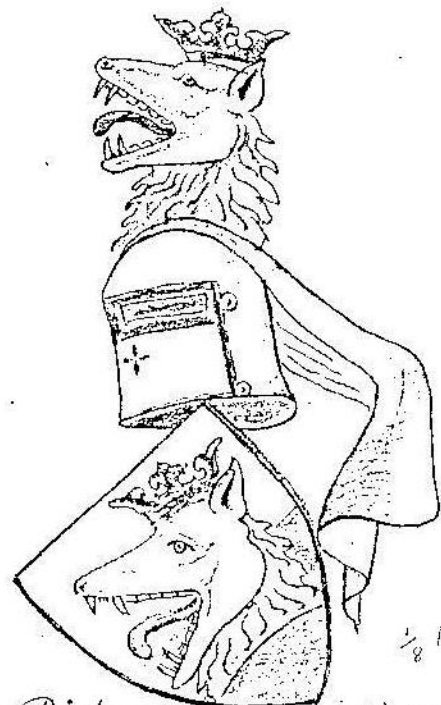
Fabrikens første Tilblivelse skyldes Friedrich von Büchwald, der var født paa Gidumlund d. 22. Juli 1747 som Søn af Herregaardens daværende Ejer Pester Mathias v. Büchwald og Hustru Ida Johane v. Bassowitz. I 4. Led overtog Friedrich v. B. Fedrunsgaarden Aar 1776, hvortil der hørte store udtørrede og sumpede Kær, gennemstrømmet af de af Lindenborgaasens Vande selvannede Søer, Løner, Liger med tilhørende overalt løbende Stær og Bække større og mindre, her og der afbruste i Tørtid men opblomstrende paa ny i Regntid og Foraarsstø for alle at udtømme det overflødende Vand i Limffjorden. Büchwald havde som ung rejst i det lave Hannover og Vestfalen ud mod Hollands Grænse, og her havde han studeret, hvorledes Vand lededes ind, saa der kunde dannes frugtbar Kær og Engstrækninger. Herom har han selv forfattet en Rejsebeskrivelse, der vist blev trykt: 1777. Dette Aar begyndte han at grave en 8 Alen bred Kanal fra Storvørde Aa for at udvande Kærene, der hørte til Herredgaardene, men da han samtidig søgte paa at anlægge Fabrikker, gjorde han Kanalen dobbelt saa bred. I Kæret Øst for Kjeldgaardene, hvis Mønd var hans Fæstere opdagede han, at der kunde dannes et kunstigt Vandfald paa 3 Alen, naar Lindenborg Aas Vande sandsees. Adskillige Dæmninger og Jordvolde havde han maalt og opkastet for at lede Vandet uden om den Kanal, som hans mange Arbejdere grave. Ved det Sted, hvor Fabrikkerne blev anlagt, hævdede Jordsmændet sig et Færdige Alen Øst paa i en Højde af ca 6 Fod over Kæret, hvilket gjorde Ka-

Fabrikgaardens Stuehus set fra Øst.

valgravingen meget besværligere saa den blev over 30 Alen bred for
 oven. I Lobet af et ^{mange} godt Aar Tid fik Buchwald denne saakaldte Fjord-
 kanal færdig helt op til Fabritzen. Den har været ham et dyrt Projekt,
 og muligvis har han tænkt dybt over Fortsættelserne; thi i de følgende 20 Aar gra-
 vede han langt mindre kortere Stykker Kanal. Herved havde han meget an-
 set at tænke paa. I 1778 udflyttede han mange af Gudsam By's 28 Gaarde, saaledes
 Blok-Henriksdal, Palso og Hansgaard under Bakken og maaste Limgaard samt
 Gaarde Nord for Gudsam - samme Aar som Tiendegaarden oprettedes og byggedes,
 hvorved Tienden afløstes, og tre Aar efter løstes hans Bønder for Hovet.
 Forinden havde han i den Anledning haft mange Skrivelser og Tilvordigheder
 i Forhandlingerne med Cancelliet.

Fortet Under om han har haft
 Betænkning heder, men herom foreligger
 dog intet. Man tænker sig i vor Tid,
 at det kunde have været mere for-
 maalstjæuligt at have anlagt Fabrik-
 kerne som 1000 Al længere øst paa
 Højdedraget Nord for den gamle Fabrik-
 skole. Muligvis har her ikke været
 højt nok om Tindren, naar Oversvøm-
 melser endnu kan strække sig over stor-
 re Stykker af den gamle Skolemark. Her
 maa man ogsaa tage den store Mængde
 de Fyld^{i Bøhøjning}, der er opkastet fra Kanalerne.
 Det var Buchwalds Mening at naa saa
 nær Kvisthøkken som muligt. Derfor
 blev ogsaa den første Kalkovn opført i:

Slægtens Buchwald Væbningstejold var et kronet
 sort Bjornehoved med opspilet Sabel i et af Sølv og
 Rødt det Skjold. Samme Mærke paa Hjelmene.

(D. A. A. XXX. 1113. S. 76)

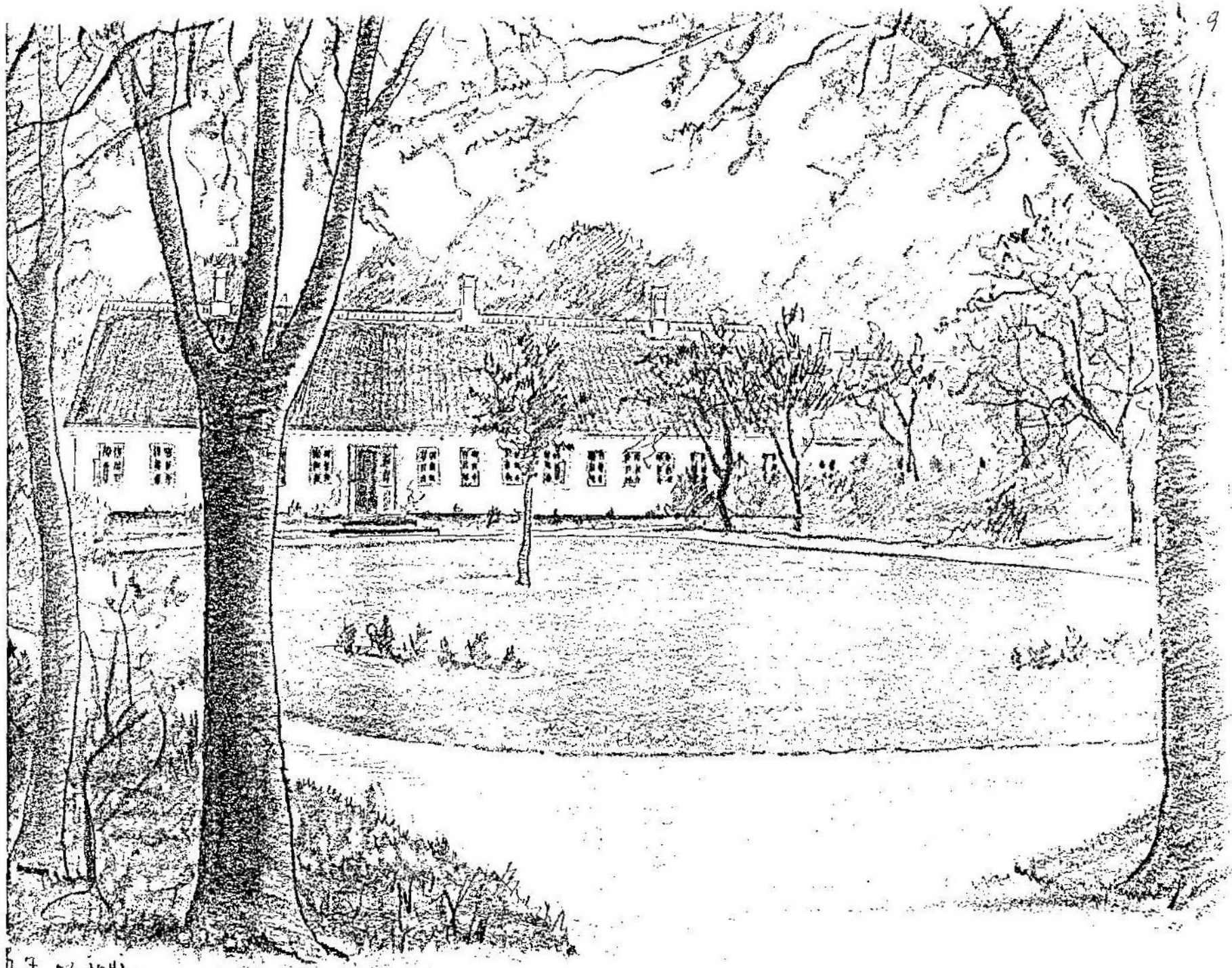
Fabrikgaardens set fra Nord.

Iden nordlige Del boede Myrløge S. Klausen i Tidens fra
1. November 1890 - 1902.

middelbart op mod det Fjeld, hvor Fjordkanalen begynder. Dette opførtes 1778. For at faa Fjorv sejlet til Kalkbrandingen gravede Buchwald Overkanalen eller den, vi kalder Mosekanalen. Ved Fabrikken maatte man hugge sig igennem Limstenen sikkert nok paa en Strækning af over 1000 Alen. Man havde i den Tid ogsaa Hjælp, idet Soldater fra Skalborg Garnison fængede som Kanalgravere. Mosekanalen førtes tværs over Lindenborg Stæ, og fra denne 1000 Alen mod Vest, hvorpaa den 250 Al Gst for Kalkbakkens drejede mod Nord paa en Strækning af 700 Al, hvoraf de sidste eller nordligste 200 Alen Kanal blev jævnet maastee for langt over 100 Aar siden, dog først efter Aar 1809. Her gravedes derefter den saakaldte Bagkanal, hvorfra der var flere Afløbsløber for Fjorv. Der har vist været fire, men om ved Aar 1900 var der ^{kun} tre. Her hvor Vandmøllen senere kom til at ligge var Stemmerøkke og bag alle begynde Fjordkanalen med sin Vandflade 3 Al under Vandfladen i Overkanalen.

Hermed dannedes to Stykker Jord eller Per. Den største var 1000 Al lang og 400 Al bred og havde et Areal paa ca 28 Tdr. Land. Heraf lagdes 9 Tdr i 1812 til Skolen. Paa det mindre af Kanaler omgivne Jordstykke laa Kalk- og Teglværk med tilhørende Lermølle og øvrige Bygninger ialt 9 i 1809. Arealer her var oprindelig ca 2½ Td Land senere ca 2.

I Aaret 1798 kunde Friedrich v Büchelwald ikke fortsætte med de vidtløftige Anlæg af Fabrikker og Kanaler. Han havde ikke paa langt nær nok et sit Maal, der overgik hans økonomiske Midler. Han havde dog gravet 14052 Al Kanaler, hvoraf Mosekanalen idgjorde en Længde af 5442 Alen eller 1½ Mil Kanaler. Samme Aar solgte han hele Lidenstænd Gods til Finansminister Grev Ernst v Schimmelenann for 193.000 Rdr. Kurant, hvoraf Gods et i Aar 1800 indlemmedes i Euvskabet Lindenborg. Büchelwald

H. J. 8/6 1941.

Fabriksgaarden set fra Haven.

skildres som en ung stavn hemmelig og maade mere volds var og megen Haar og Frugter. Han havde et keket og forvovet Udsyge, idet han hemmelig Adligt havde lært at staa paa egne Been, da hans Moder blev enke, var han kun 7 Aar. Han talte haardt Jysk, Dansk og Tykt, som det passede ham. Ofte saas han blandt Arbejderne ved Kanalene, men her var hans Kærvelse ikke særlig indest. Allerede 1776 blev han Amtmand i Grønningborg, Silkeborg og Mariager Amtene og senere Amtmand i Odense og Kammerherre. Han var gift med en Datter af Admiral, Statsminister Römeling, Marg. Dorteia v Römeling. Danmarks Grænsen blev til sidst Buelwold for mange. Han udvandrede til Italien, hvor han døde i Pisa 1814, 67 Aar g.

Grev Schimmelmann lod Kanalgravningen fortsætte:

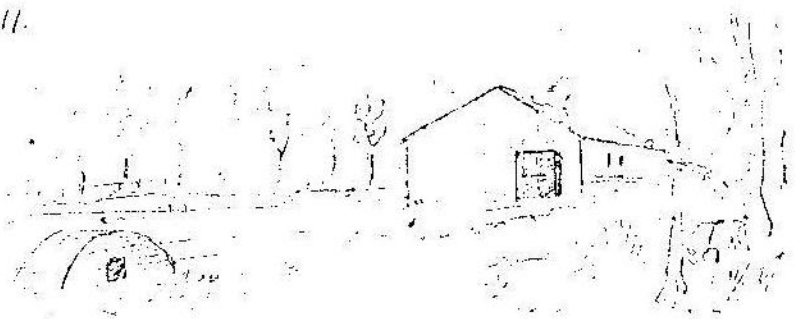
Aar 1798	gravedes	532	Favn	Kanal
" 1799	"	219	"	Mosekanal samt 730½ Favn Syd paa Kanal ved Søndmønd.
" 1800	"	432½	"	" Syd for Søndmønd samt
" 1801	"	870	"	" Mosekanal
" 1802	"	171	"	" ved Vaerst Sø, der udkor-

redes i Maj 1802 under Ledelse af Justitsraad Møller, Søndmønd. Samme Aar regnedes Kanalgravningen for endt.

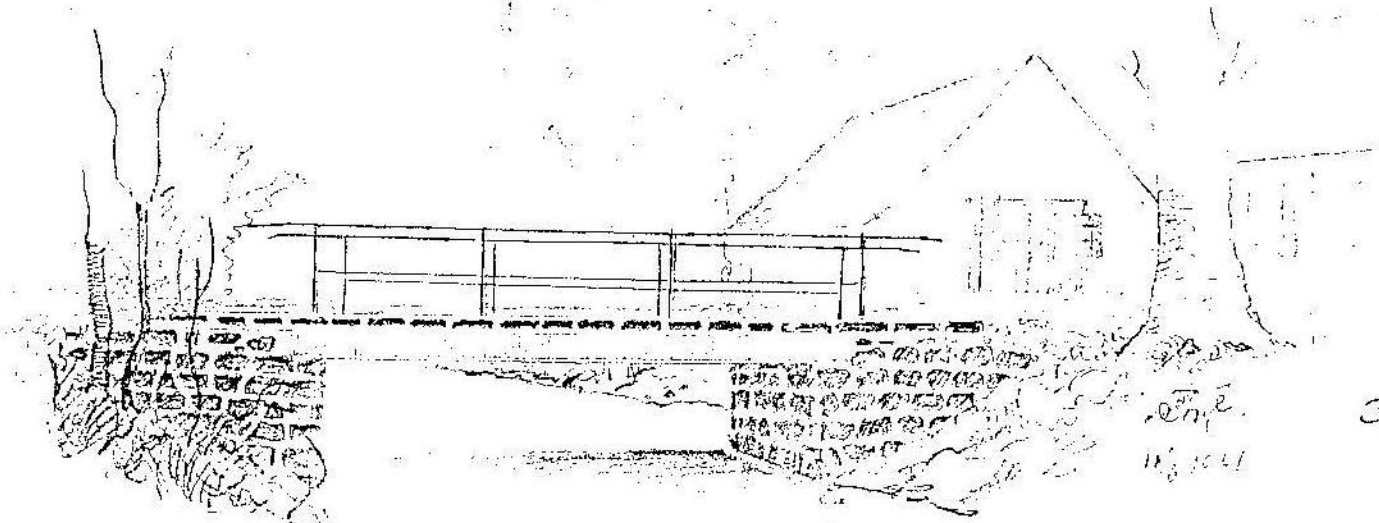
Fjordkanalen var 34 Al. bred foroven 7 Al bred i Bunden. Vandstand 4 Fod.
 Fjordekanalen " 17 " " " 4 " " " " " 5 Fod.

Grev Schimmelmann brugte 5 Rdr. 63 Skilling pr Favn Kanal eller 18.191 Rdr. I samme Forhold har Buelwold brugt 26.211 Rdr. Hele Kanalgravningen beregnedes til 44.402 Rdr. Folke sagde, at Kanalene havde kostet 50.000 Rdr at grave.

I 1803 lavedes dog et Stykke Kanal og en ny Kanal gra-

2.

3.

1. Fabrikgaardens gamle Lade, der kan holde Vand inde endnu, er købt efter den faste Prod. "Jernbaubroen over Limfjorden ved Sulboj" Bygning 1873-79, hvor den var Materialhus.

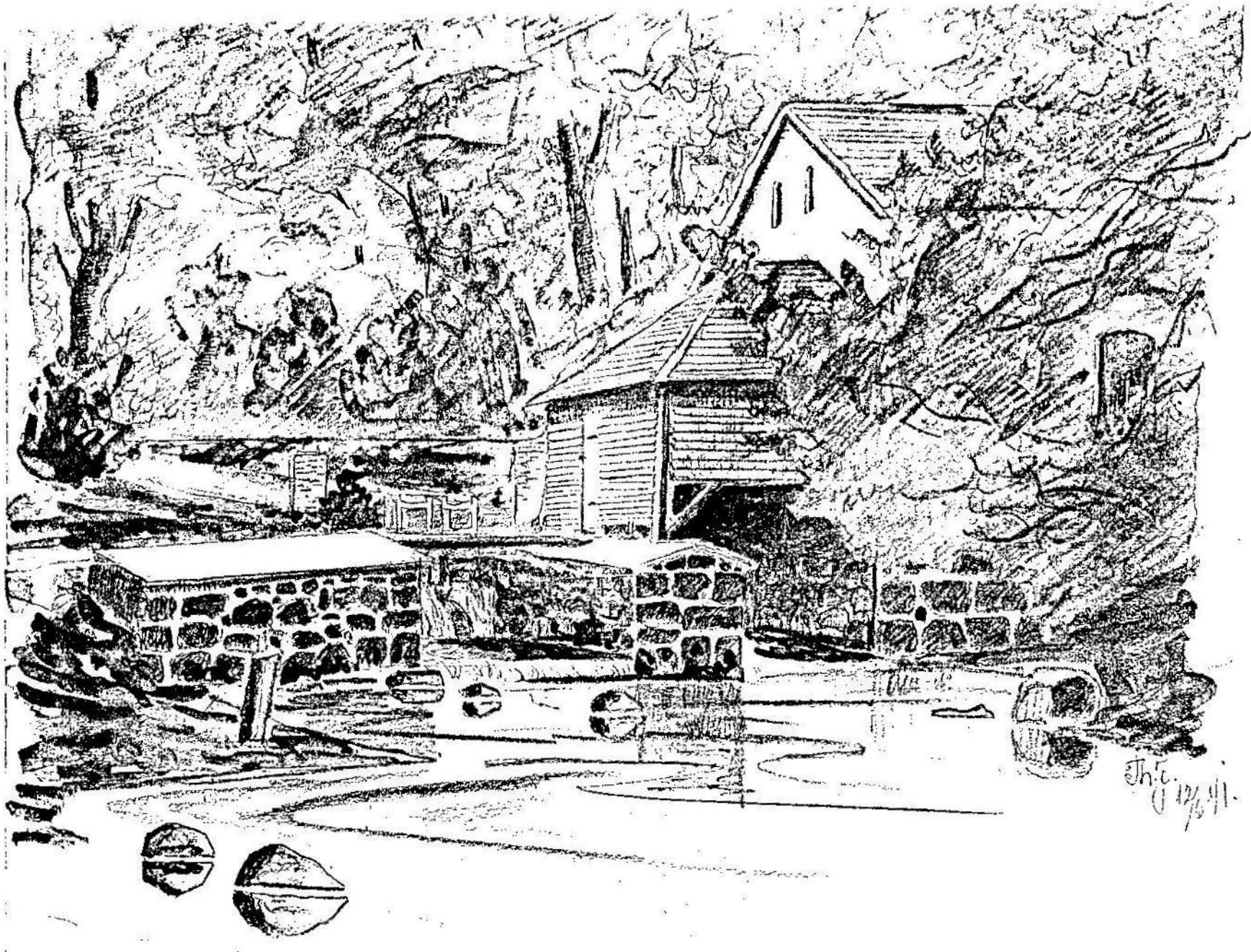
2. Fabrikgaardens Avlsbygningene set fra Vest.

3. Broen mellem Flodbygningen og Avlsgaarden, i sin Tid kaldet Dyrslagens Bro.

vedes i Aulidning af ^{den} Stenstøjsfabrikken opførtes. Hermed daanedes et
bredt Stykke Land paa 100 Alens Bredde og 400 Al. Længde eller ca
2 $\frac{1}{2}$ Td. Land. Paa denne ~~Q~~ fik den nuværende Doktorbolig, Stenstøjs-
fabrikken, Magazinet og Fabrikgaardens Stuehus sin Plads. Ved Sten-
støjsfabrikkens Midte opførtes Stampen. ca. 1204

Stampen havde et ret stort Møllehjul forferdiget af Træ. Dens
første Arbejde var at trække Stenstøjsfabrikkens 12 Kværne. Siden blev
den sidt efter 1820 indrettet til Mølle og til at male Fabrikgaardens
Korn. Endvidere brakte den ved en lang Jernstang fra Møllens Aars over
Dyrlægens Kanal et stort Springhjul i en ^{stør} hvelvet Trakasse. Dette fandtes
ca 100 Alen fra Fabrikgaardens Lade. Fra Kassen førte en Pladkrosse, der brøt
Gaardens Maskiner.

Dyrlægens og Jacob Christensen og Kirsten (Datter af Fabrikgaarden fra $\frac{1}{2}$ 1888) samt
Doktorens Afskædede i alle 1890'erne den lange smalle 2 $\frac{1}{2}$ Td. Land store Kanal. Da paa
Lær af Gudm, Reimer, var død blev hans Lighed i Fabrikgaardens Lede, og d. $\frac{1}{11}$ 1890
villedt den 20-årige Dyrlæge S. Hansen ind langs Hovedbygningen og Kanalen med Kasta-
mistræerne. Han var Fyrbø og Ungkarl. Han traf Kirsten sigende: Jeg er den nye Dyrlæ-
ge!" F. Halsing havde Thau købt Væretøjet. Hesten, Claus' var dengang ung som han
selv. Da han hørte sid af Kølshaven vilde den løbe fra ham, og i Faldet købte de en
Kone med, der dog rejste sig igen. Dyrlægen fik Lighed i den rummelige Fabrikgaard.
F. et halvt Aars Tid levede han hos Bager og Møller C. Krebs, men da han ikke, begynde
det paa sin Praksis - kunde møde til bestemte Spisetider blev de bøde af det, og Dyrlæ-
gen kom i Kost hos Kirsten for 1 Kr. pr. Dag, og saa skulde han ogsaa holde hans Ligh-
hed. Dyrlægens Praksis blev stor med det samme, og i et vidtstrakt Distrikt, der omfattede
helt Næstved lige fra Tofte til Limfjorden samt Kongerslev, Gudm, Lillerunde, Sejflod,
Storvode, Klarup og Romdrup, Løngne m. m. Forst Møder, at Claus i sin omvæn-
rige Levetid lærte at gaa mere langsomt. Med ham lærte Dyrlægen over Trøfter og Grave.
Det gik godt, men nær var det, naar ligge vilde røde, f. Eks. den Nat, da de ligge mere var
bleven siddende i en Trøft med Vildmosen, hvor Vjæne dengang var strækindsjægende. Her
kunde Claus selv i Mørke finde over en primitiv Bro, bestaaende af 3 Bjælker.

J.H.C.
1875/76

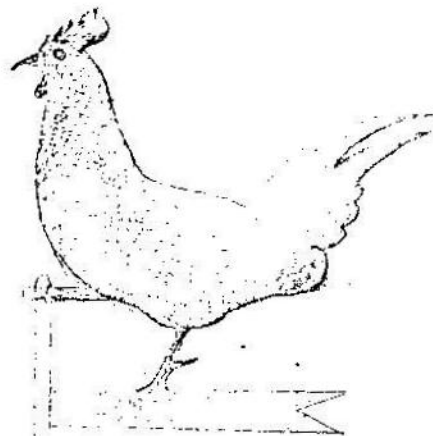
der viseligt og niye var lagt saaledes, at de passede for en Luspander med to Fjæl ef-
 ter sig. Et saadant Sted var vorst at passere naar Kiste og Hest med højlys Dag kunde
 se, thi saa vilde de aller raade bygge do. - Kiste Hansen til Tofte, var Jacob Understiden

med, som nu var fra Jaudhusene, hvor han saa aflagde Besøg,
 mens Hansens kostbrøder Hingst hos Jens Jørgens. Der var dengang
 endnu H Gaarde i Tofte By. — Kærsten var borte i Torden-
 vej, men var han ene under et saadant, gik han ind hos Dyr-
 lægen for at søge Trøst. Han sagde saa, at det vist kan var Spøg.
 Dylagen kørte Dyr lægen en d. Oktoberdag til Dokkedal. Det blev sendt da
 han skulde hvide over Møen og Skallet, hvor han skulde se til en Ko. Et bef.
 sigt Tordenvejr, der aldrig syntes at skulle have Ende, hang over de lave
 vidstrakte Fjeldstrækninger. Lys glimtede: Lys og stadig saa det flade
 Landskab et flittigt kadede et eventyrligt oplyst Nat, methed for deuffes her.
 sigt at skjule sig: legesort Mørket og Dyr lægen. Claus var ofte Trippen var
 og vadede frem for belappe Tøfler. Kommen til Byen, mente Dyr lægen
 nok at kunne stramme Tøflerne, men ved sin Førem gennem Alleen
 stættede han blivst op mellem Nordsiden af Magasinet og Doktors-
 herens Hæk og Trær. Han mente at han der først skulde ind i alle
 leen, men det sked havde Claus for længe tæret. Da de endelig i keds
 hans Målm, maade Fabrikgaarden, stod Jakob i Døren og tog ind Claus,
 der skættede Tæren med tre dybe Sids. Kirsten fik et en Tær mo.
 get varmt Mad fordygt; mens det trastede dog ikke saa stærkt; thi
 Dyr lægen künde det første Kvarters hvortæn se Taffel, Kniv eller Tær-
 lerkem, saa bløudet som han var af Lynene. !”

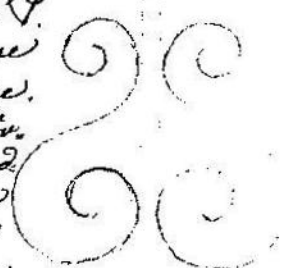
Kærsten: Er det ogsaa Spøg i Nat, Dyr læge.

Dyr lægen: Nej! I Nat trod jeg, at det er alvor!

Først i goene havde Lillebrøder Heste Kvarte og saaledes ogsaa
 Jensens Tøfler Heste. Her fik Dyr lægen et godt Eje til Datteren Hansine
 Tøft, men med paa de lave Kar gik der ogsaa en ung smukt Pige.
 en Tid efter var Dyr lægen i Ballon og par Kærsten hjerst blev han lov-
 mig og lod Claus passe Tærben. Han maagde ikke, for Tærben stød
 sebe foran den paa Dør i P. Jensens Tøft Gaard. Saa var der ingen
 Trivsel mere om Valget. Dyr lægen giede til Hansine Tøft og fik ja. Der
 slæbtes júst sammen til Reden i Fabrikgaarden, d. 18. Marts 1892 da
 der kom Tid, om Dyr lægen hurtigt vilde komme til Sjælfod, thi hele
 Byen stod ombredt i Flammer. Dyr indbrændte og Dyr skulde sty-
 des. Jacob tog med, og saa künde Kirsten stille Choller op, thi 5 De-
 ge efter stod Bryllups et og Hansine Tøft blev Dyr lægen paa Fa-
 brikgaarden. Han lagte efter min Sonag meget gode Kljner. Efter at
 Sonen var kommen til Tærden, holdt min Moder ham over Døden,
 hvor han fik Navnet Hans Tøft Hansens, og Dyr lægen og Lærer Johan-

Doktorholigens Vejkrone
 stod midt paa Udkædet for
 Dr. Voglers Tid. Den blev for-
 myet af Smed N. Glad og
 aller opst. Kestageret og
 Dr. Eric Peteresen i Juni 1974
 da han var Nordens af 2
 huseb med. Vejkrone er
 nu i Holman Peteresen Eje

Doktorloguen der i mange Aar beholdes af Lector og Adm. i Skolen ved Fabrikkerne.

ud i Skolen og Moder vilde give ham Kaffe, men han svarede: "Nj! Tak Fru Johansen, jeg har faaet 17 Kopper Kaffe i Dag." Han fortalte da, at det kjeldte Aarsal, han var maact op paa var 27. Folk tog det som en naturlig Ting, at Dyrlegen og hans Hest skulde bruktres, naar han var ved Præbis.

Naar man midte Dyrlegen kjoende i Sjøken, og man tog Hatten af, saa lukkede han dygt siddeude paa Bueken, satte Pistolen op til Hatten og kjelde saa syngende eller nynnende videre. Dyrlege Hanssen var en god Ven af Dyr fra Tvedalen til Heste. Kim Ugleu i Fabrikgaardens Have lles han Uuemmer med. En mark Aften tog den saaledes Hatten af hans Hoved og fløj bort med den over i Haven, hvorfor den midte sit Liv og endstoppet kom til at staa paa hans Skrimbord. Han var ogsaa Jager og Fjester. Han var

Kort over Guldvands Tarsque tegnet af P. L. Birk 1813. Maalestok. 1000 Al.

Yorde
ENGE

Peder Jacobsen
Lars Nielsen
Nils Johansen

Hans Larsen i
Møllengaard
Palle Kistner.

Gammel Bøle.

gl. Arbejderskule

Elke Skole

gl. Skole

Køkken

Teglværk

Møllgaard

Lars grav

Fjeldgaard

Lønggaard
Peder Jespersen.
13 a

Dohls

Magasin

Stadig
fabrik

Stangem

Faldergaardem

Dobben

Hjørvej

Den Gamle Bølle
Porellensbølle

St. Skole

Hjørnet

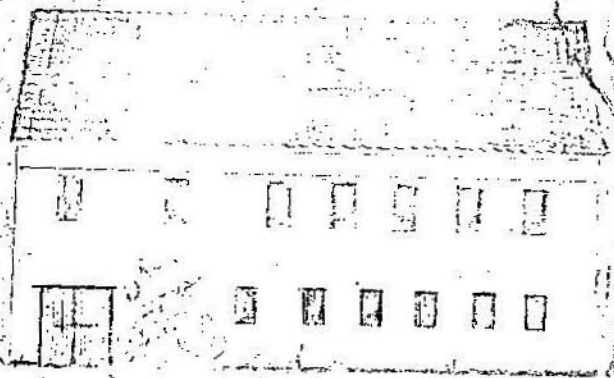
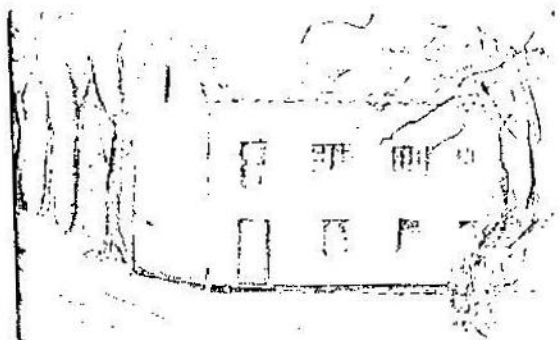
Den gamle Felt

Den Hvidevang
Den Gylden
Fens Blomst
P. Hvidevang

Lars grav

Hermans
Mark

Skår

Magasinet opført 1804, nedrevet 1928.

Kort Tid før Nedrivningen fandt man oppe under Taget et Stempel med Pi. Det var fra Stenbøjfabrikken Tid og var vel her glemt af en eller anden Tjener. Spektør Mørch fra Gudenåby var til Sæde og fik det med. Ligeledes fandt Museumsinspektør Aldell ved Grøning på Stenbøjfabriken Indtind i 1931-32: Prøver af Fabrikkenes Varer, der omfattede flere Bændskaar med Fabrikkenes Marke en indstempelt Pi (Tidens Symbol.) Ligeledes fandt man Fragmenter af Rødeglas, Dråkeglas og Flasker fra Glasværket.

Dage efter afsløredes den høje og paa alle Sider jolerende Skue, som ses der end-
nu. Det var mange Mennesker til Begrebelsen. Kirken var i Kirken og
med Stenens Afsløring ^{og alle hans Børn til Stede} alle hans Børn til Stede. Behoerne rejste
Stenen, hvorpaa der ogsaa siges, at han var Løge paa Gudsminde
Fabrik i 45 Aar. Han var Ridder af Dannebrog. — —

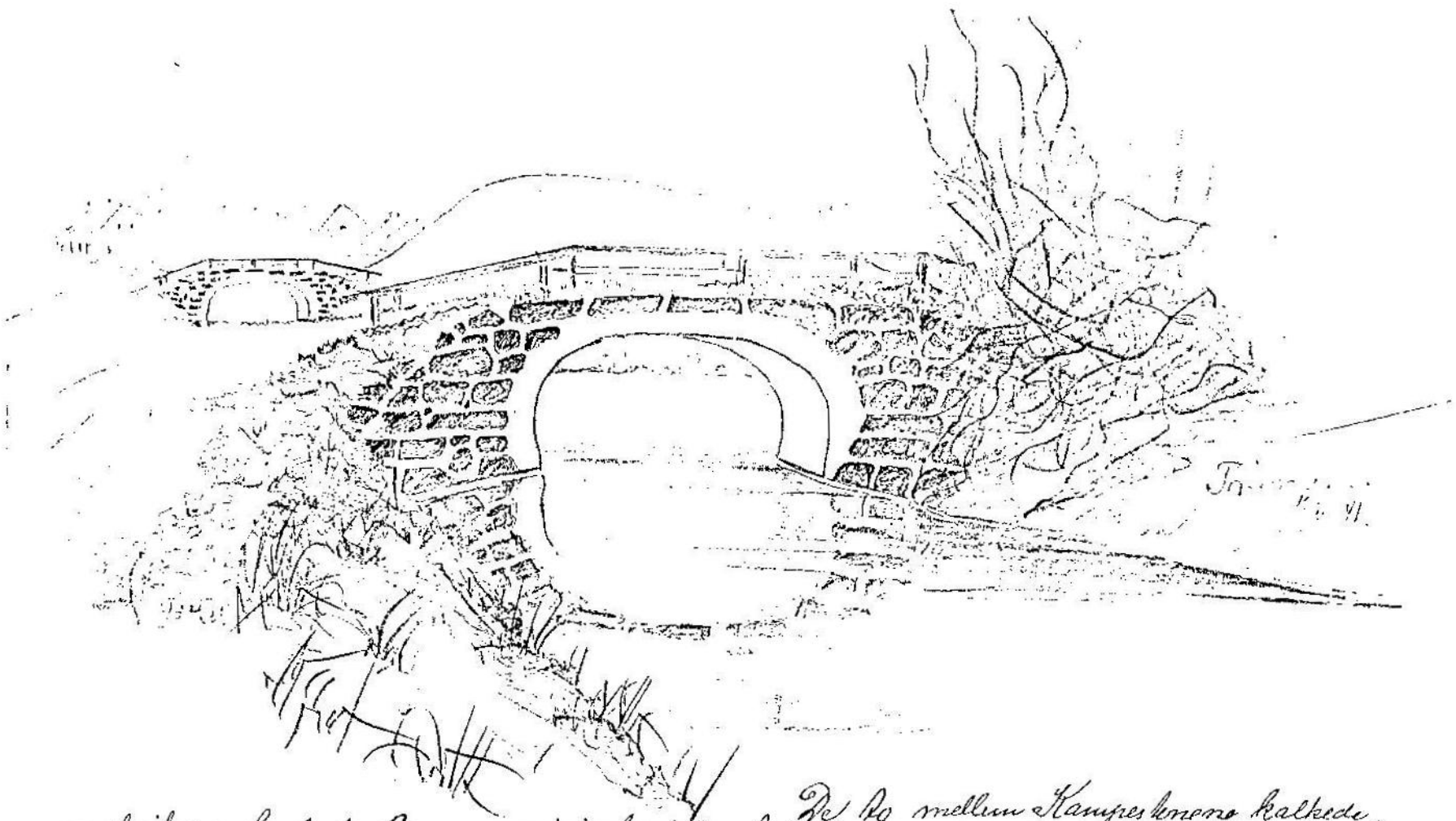
Herrits Rauder's Kones Moder i Frøer fik som ung Pige et Skind i det ene
Knee ved Knyttarskydning. De kendte Doktor Vogler i Gudsminde's Fabrik,
der doktorerede paa hende i længere Tid, men han holdt Lægen. Engang
fortalte Doktoren dem, at han havde en Søn, som han ikke kunde bære. De sagde
saa til ham, at han skulde tage op til den kloge Kone, Marce Kanning i Vindblæs med
Drengen. Det lo han af; men han gjorde det alligevel, da han havde ^{han ikke gik sig til hende,} kændt over
det. Han kørte derop med Drengen, og paa Vejen sad han og bestemte, at nu vilde
lade og sige, at Drengen havde nogen Sygdom, som han i Virkeligheden slet ikke havde.
Det var altsaa for at gjøre den kloge Kone; thi den Klage trodde Doktoren ikke paa.
Da doktoren traadte ind i Stuen med Drengen i Vindblæs, kom den kloge Kone ind i det
samme Fri en anden Dør, idet hun sagde: "Goddaw, Hr. Doktor!" Vogler sagde: "Jeg
hler saa overfuset, at jeg rent glemte at foregive forkerke Sygdomme og da jeg had om Raad,
sagde den kloge Kone: "De kan vel nok selv se Hr. Doktor, at den Dreng kommer De
alt for sent med herop!" Med den Besked kørte han hjem de 9 Mil til Gudsminde's
Fabrik — — (Uddelt af d. 73 aarige Herrits Rauder, Torsd. ved Børntrup, d. 5/5 1939.)

Christen Vogler lagde som Dreng en Tavle Glas over Markus's Skorstem. Han
boede ved den store Sluse. Naar de saa op gennem Skorstem, kunde de se den store Alm-
mel, og Skorstemmet hler endda ved at ryge.

Efter Voglers Bortrejse hler dr. medl. Hastrup Løge. Han var dyg-
tig, mildt og samvittighedsfuld. Hans ene Tyfuspatient i Klattrup sygd for Egense gjorde Hl.
Hstrup rent Jved et Besøg. Da han kom hjem, hler han selv syg. Han anede, at han var
bleven smittet af Tyfuspatienten og sagde selv, at hvis saa var, kom han ikke over det i hans
unge Alder. Dr. Schäfte: Salberg hler kendt af Jacob, og han betragtede Fri Hstrup, der laa efter en
lille Sins Fødsel. Pavn K. Rasmussen besigte Hstrup, for han døde, og talte om ham paa Prædike-
stolen. Hstrup kørtes til Salberg. Dr. Vogler var hos ham, da han døde i Marts 1892.

Doktor ^{H.P.} Larsen var allerede Vikar for Hstrup og havde ikke helt fuld-
endt sine Studier, men fortsatte som Løge til Aar 1900.

Hans Eftermand E. Jensenius, var Præst i fra Simsted, var

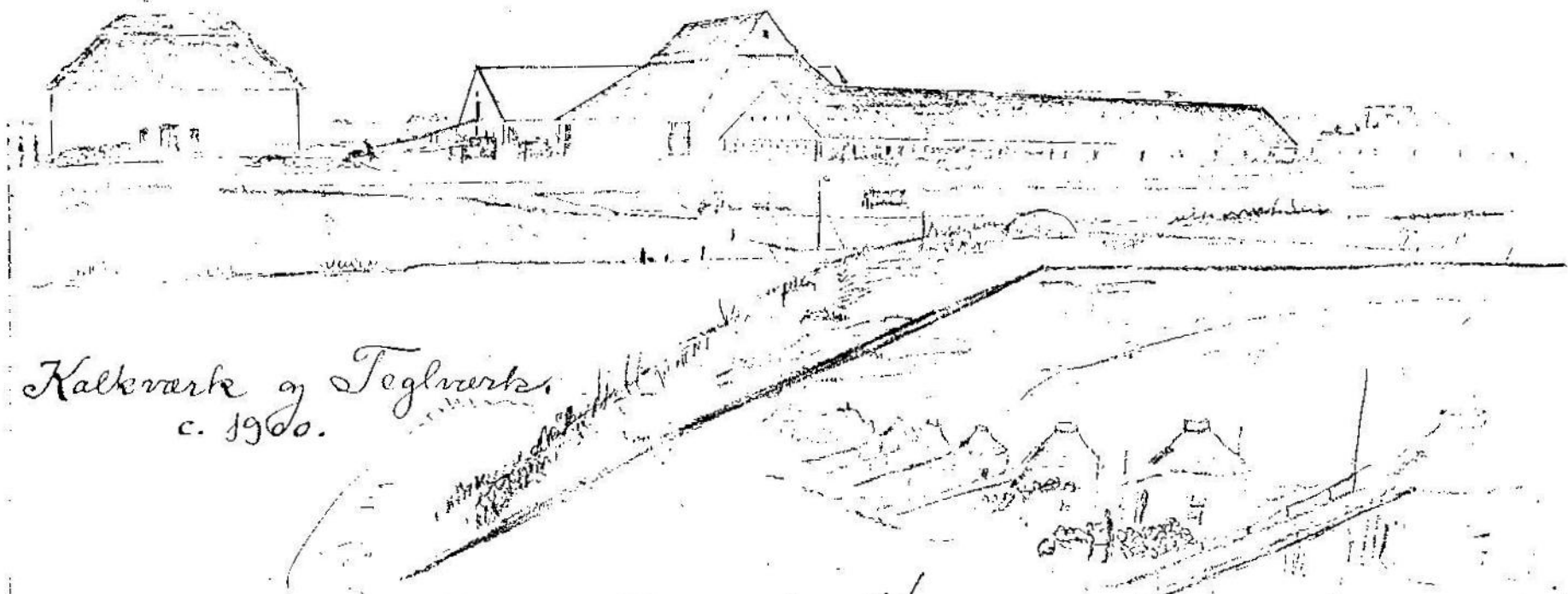
maleriske og kvælvede Broer er originale i sin Art. De er opført efter Tegning af en Tekni-
 ker Schüttz fra Hellebæk. Hvor gamle Broerne er kan jeg ikke bestemt sige. Paa Kærsted 1873
 findes den sydligste* ikke og den nordligste har maaske først været af Træ, thi den Bro maa
 der mindst have været i 1700 Tallet. Schüttz ledsagede den unge Grev Karl v Schimmels-
 mann (17/11 1787 - 6/1 1833), idet han var hans Lærer i Matematik og Fysik, paa en Rejse til Fabrikken
 i Maj 1807. Den nordligste Bro nedbrødes af Th. Bjørnbak i ca 1926 og Plinien i den blev
 benyttet til den Bro, Bjørnbaks Bro, som han i 1927 lod opføre ca 100 M længere mod Syd.
 * Samle Folk kaldte ogsaa den sydligste Bro "den nye Bro."

gjort Løge paa Vornovne. - og der paa samme Tid blev der
og arbejdede ivrigt paa, at Karboerne kunde faa bedre Drikkevand, hvorfor et Vand-
værk blev anlagt oppe paa Bakken med Ledning under Lindenborgs Aa ind til Klostet.
De gamle Karboer havde, at Ledningerne absolut maatte løsefulde af saaus Vand. Hans
Doktor var Medlem af Sogneraadet fik han samlet alle de gamle Sogneraadsfor-
mænds Billeder, der blev forstærket og ophængt i Sogneraadsstuen paa Klostet. Des-
værre brændte de med Søardene.

Hans Eftermand var Karl Schön, der afstod sin Praksis i 1939 til den nu-
værende Doktor Erik Petersen, der i

Kalkværkerne.

Allerede 1751 var der ved Hovedgaardens Gudevæld en Kalkovn, hvortil man
sikkert har hentet Kalk fra Bakken. I dette Aar blev et af Egnes Kalkværker nemlig
opført til Hjælp af Kalk derfra. Som for nævnt blev de første Kalkovne opført ved
Fabrikkene i 1778. I de første Aar derefter, eller indtil Fjordkanalen var fuldt fer-
dig er der kun solgt Kalk i maadeligere Mængde, men da Færdselsforholdene
blev i Orden, antog Kalkbrændingen et meget større Omfang. Fremstil-
lingen af Kalk var ogsaa den Tid ved Fabrikkene, der altid har de bed-
ste Frugter. I store Kalkværkerne sigedes Kalken ind til Limfjorden og Galassen
Gudevæld's største Transport var netop Kalk, der lodsendes fra Præmmene. Kalk-
forvalter Werner Flury var indkaldt af Büchwald fra Tyskland i Fjæringene fra 1778-
1798, idet han havde Ansvar for haardt Brænding og Udskibning, medens Jæ-
sterraad Andreas Möller paa Gudevæld ordnede alle Pengesager og holdt samt sørgte
for Forvegraving og Kørsel eller Sæd af disse de Mængder Tørv, der brugte
saa ved Brændingerne. Produktionen af Kalk naaede i 1805 sin højeste Top.
Der kom i det Aar saa mange Skibe ind til Kanal mündingen i Limfjorden for at
laste bestilt Kalk, at Kalkværkerne ikke hurtigt nok kunde bringe Materialet
derind ad Kanalen. De fremmede Skippere maatte saa vente, hvilket gav An-
ledning til Klage til Greven. Der blev da indarbejdet Plan for Udskibning, saa-
ledes, at Kalken lodsendes i den Orden, Skibene ankom, og ikke som de kunde
blive Kunder med Præmfolkene til. I 1804 maatte man i Januar brække

Kalkværke og Teglværke
c. 1900.

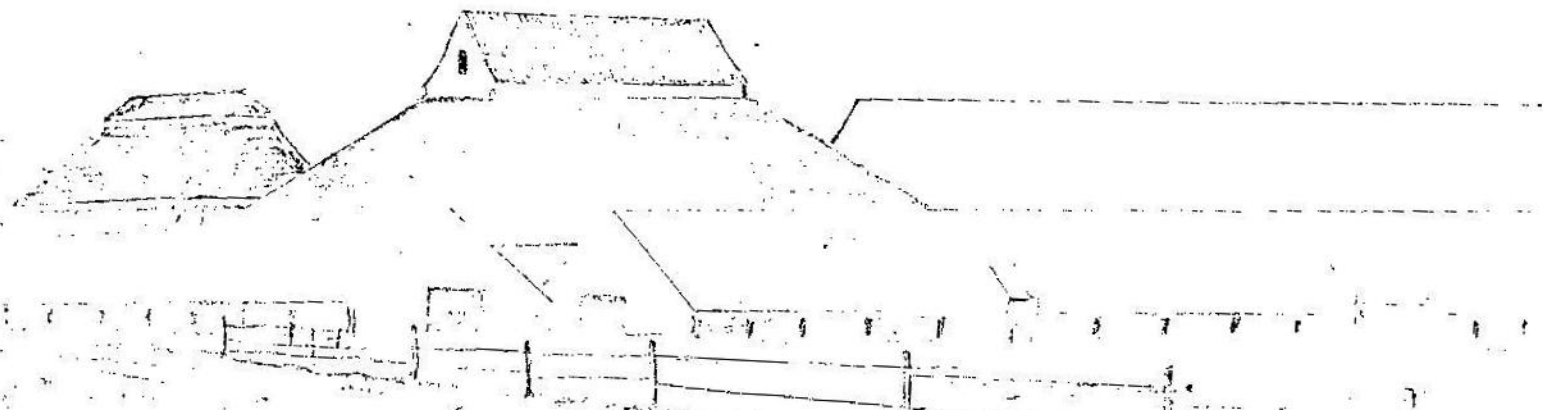
I 1700erne blev der
opført 6 Ovne oppe i umiddelbar Næghed af
Kalkbakkens nemlig en Oven til hver Dug i
Vogn. Der fyredes under de tre, idet det tog tre
Døgn at brænde en Ovenfuld Kalk, hvorefter en Oven
hinstod 4 Døgn til Afkøling, 1 Oven smides og 1 do
fyldtes. Disse Ovne laa alle mellem Smedich og de to Flise
ved Toden af Kalkbakkens. For en Riste kaldtes Kalken op i dem
eller brændtes fra Vogn. Man fyrede dengang under Kalken paa samme Vis

som i vor Tid, svagt i Begyndelsen ved "Smøgningen", derefter fyredes lidt efter lidt op, indtil der var fuld Blæs paa i Brandingens sidste 1/2 Døgn. Flodt man op at fyre om Middagen kunde man begynde at tomme den afsvalede Ovnen ind ad næste Morgen, alt som Væde og Vind indvirkede.

Allerede 1795 blev Kalkværkets Produktion betydelig udvidet, og ved Toldboden i Kølshavn blev anlagt Oplags- og Læskaplads, Vognskure, Hestestald og Fliserum til Opsyn og Arbejdere alt paa Fabrikens Regning. Ved Gudsminde laggedes en stor Pram med Mast og Sejl, som en Skipper sejlede over til Bestyreren Kaptejn Philips Lange, idet den skulde henflys til at huse Land til Brug ved Mørkelen (Mürsand.) Fra Stedet solgtes læsket Kalk til Hovedstadens Mestremestere. Gudsminde Hovedgaard leverede Flø og Klare til Hestene i Kølshavn. Man mener, at Büschwald havde sin bedste Forst af Kalken. Fra Skibene i Kølshavn blev der i 1797 udleveret 2673 Tdr. Kalk foruden Steenkalk, Melkalk og Mørkel.

Forpagter Chr. Brønnum ⁽¹⁸²¹⁻¹⁸²²⁾ har i sin Beskrivelse af Fabrik anlægget fra 1893 oplyst følgende: I Aaret 1803 paabegyndtes i Kølshavn nogle store Byggeføretagender, nemlig Tugthuset paa Kristianshavn og Raadhuset, til hvilke Bygninger, der i Aarene 1803-04 og fra Gudsminde Fabrik afgik Kalk i Masser; 1803-04 afgik således et Par Tusinde Tønder og i 1805 hevedes 4000 Tdr. - I 1807 bestilledes der atter 1000 Tdr Kalk til Kristiansborg Slot og 3000 Tdr til det nye Raad- og Dombus i Kølshavn. I 1807 afgik 1000 Tønder Kalk til S. Hans Hospital. En Ladning paa 727 Tdr gik til Bornholm og 145 Tdr gik Ladninger til Gøttenborg i Sverrig, Frederiks værfts Værft i Norge, til Kjøbenhavn, København, Skelshøj til Greverne Knuth og Reventlow samt Kammerherre Morgenstjerne paa Lolland. Baron H. Kiedel Jørgensen, der paa Grev Schimmelmanns Vegne i denne Tid - indtil 1806 - havde det overste Tilsyn med hele Gudsminde Fabrikken skrev til Lederne der: Gudsminde Kalk vil have en uindskrænket Afsetning, f. Eks. til Næstved, Korsør, Pæstø og Falster; overfør i Aviserne hvad Dag og Nat, Sogn og Hellig, og der bør ikke spares paa nogle Rigsdaler til Brandevin."

Det tog stærkt paa Ovnene med denne Branden saa at sige hele Aaret rundt. Ovnene havde ikke samme Livelse de smaa kunde tage ca 120 Tdr, de større noget mere. Jernlig skulde de repareres, og Lederne paa Fabrikken betalte mange Penges hertil. Det sidste Antal i Brug paa een Gang var 8.

Tilskuds set fra Indre
København, efter Tidsen
af 25. januar 1713.

Prickwald fik den Ide, at Tørrerne skulde køres
i Pramme paa Skinner op paa Kanalen. I 1797 bestilte
han derfor i Skotland 2 Pramme med Jernhjul. De kom ogsaa
til Fabrikken, men det viste sig, at de ikke kunde køres
paa Skinnerne og vil Kalkovnene. Derfor blev de ogsaa
bygget saa nær ved Kanalen, at man kunde drille
Tørrerne fra Pramme ind i Ovnene, der overbyggedes
med en Fløelving, for at beskytte dem mod Vind. — En stor Skovene blev
det for Kalkværkernes Kasse at man i de gode Aar 1803-1806, gav Udstrøbet
dis, saa Pengene blev staaende for længe ude. I 1807 kom Krigen med England.

der i høj Grad lammede Transportere, og store Konti maatte afskrives som Tab. — Statskauterollen i 1814 voldte ogsaa store Tab ikke alene for Kalkværket, men for hele Fabrikken.

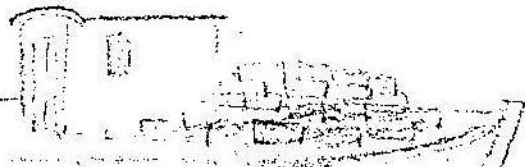
I Forbindelse med Fabrikkerne lavedes der paa et Bøkkerværksted en Mængde Tønder og Fustager, hvori Kalken stuvedes, hvis den under Sejladsen vilde være udsat for Vand. En Klump var det, naar Kalken kom til at ligge for længe i det fri, da Luften indvirker paa den, saa den pulveriseres til det saakaldte Melkalk. Dette var der dog ogsaa god Anledning paa, men 1 Tøn. Steenkalk sættes lig 2 Tøn Melkalk. Man benyttede sig derfor undertiden af den saakaldte Tørklækning, der bestaar i, at man breder Steenkalken ud og oversprøjter den med Vand, indtil den gaar over i Pulverform.

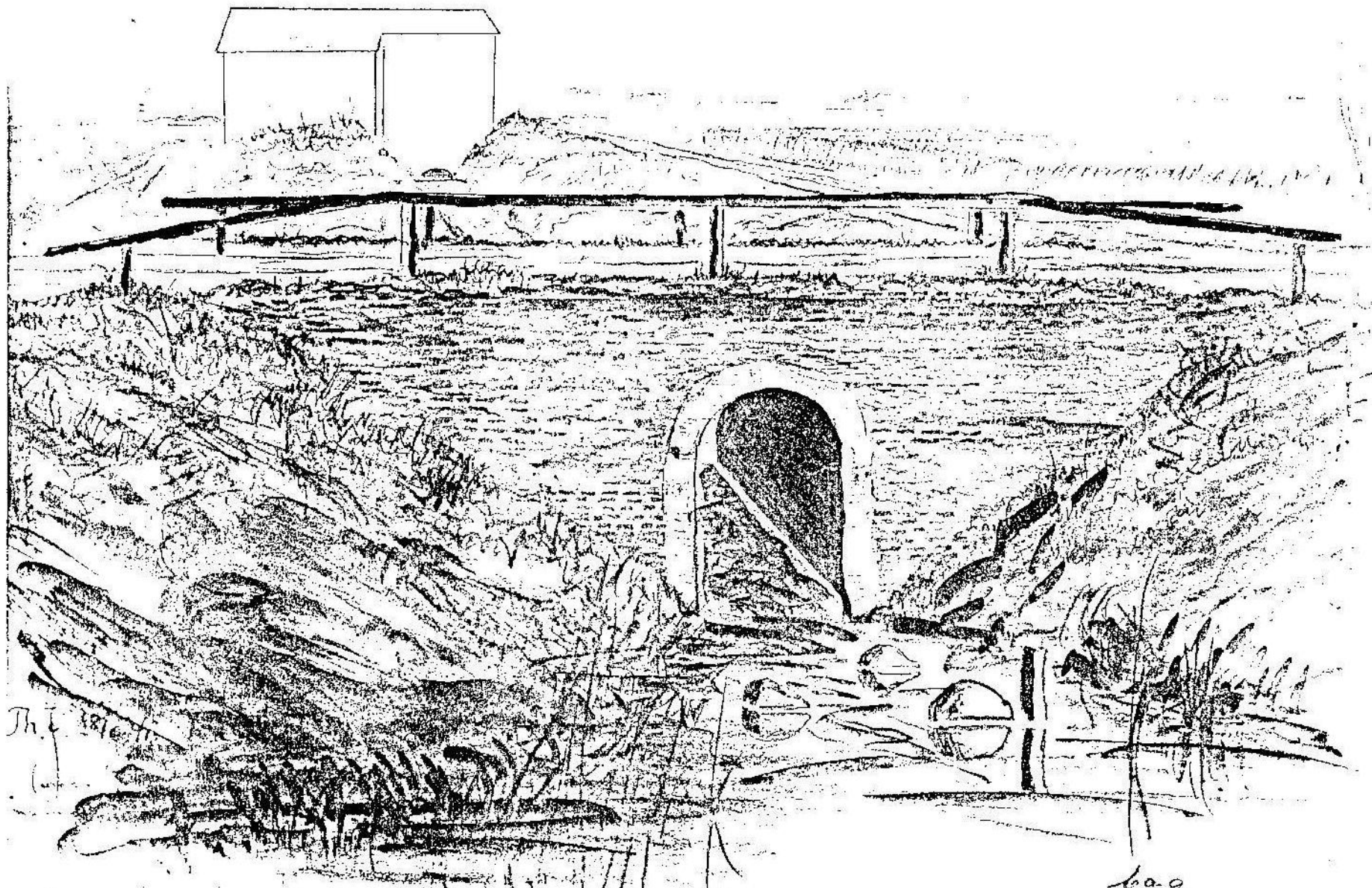
I 1798, da Büchwald solgte Fabrikkerne var Kalkværkets Stiftsomkostninger 4678 Rdr. 71ß. I de følgende Aar seendes ikke saa meget Kalk bort, idet Dr. Friese brugte en stor Del af Kalken til sine plantøse, men vidtlyftige Byggeforetagender, hvortil der fordredes en Mængde Kalk. I 1802 var Drifts-omkostningerne saaledes kun 265 Rdr 70ß., men derefter fulgte det store Opsejning.

Det var en Dag i 1890'erne, at tre Baade af Nalby Rokkibe pludselig kom sejlsende op forbi Skolen. Det var for os Børn det stolteste Syn. De landede ved Skoleværket og Bager C Krebs kørte i Lørdagsmand Skov med dem. De sejlede hjem til Nalby om Aftenen. Siden havde vi ofte, om ikke "Rokkopper" kom igen.

En anden Gang kom en grøn Dampbaad op og forstøvedes ved Hjørnet. Det var et Skib fra Nalby, der var paa Lysejæls.

En tredje Gang vist ca 1898 kom et uradvantligt Fartøj ogsaa op og lagde til ved Hjørnet paa samme Sted som Dampbaaden havde ligget ca 10 Al vest for Bønnen. Den havde en Ladning Spræng med, hvormed Skolen blev ødelagt. Vi bar Bønnen i Land. De to Skippere spiste Pølsebrød med Majsbrød og Klumper, og de var i Nalby.

Th. 1816
Lermøllen med dens Udlob under Lermøllebroen til Møllekanalen.
I Udlobet og ved Broen var der altid Masser af Edele bister. I vor Tid
samltes der ved Opslag Fyld og Skrammel her. Det slænges i ^{bag} Gasseris med fra
Broen.

Teglværket.

De ældste Teglværker laa ved Herregaarden Guldumland i Skov-
kanten nogle faa Hundrede Alen fjer for Hovedgaarden. Her har vist
 været brestet Sten i Aarhundredet. Stenen var røde. I 1762 bed
 Teglbrønden Adrich Lorentsen, der efter Navnet at domme var en
 Tysker. Fr. v. Büchwald byggede i 1781 et Teglværk ved Hovedgaarden
 men det leverede kun Sten til Egnens ringe Forbrug.

1799 flyttedes Teglværket med til Fabriksten af Grev Schim-
 melmann, der brugte 11.653 Rdr til dets Bygning samt til Lermøllen
 Pumperværk og lignet, men heraf gik dog ogsaa en Del til nyt Kalkværk.

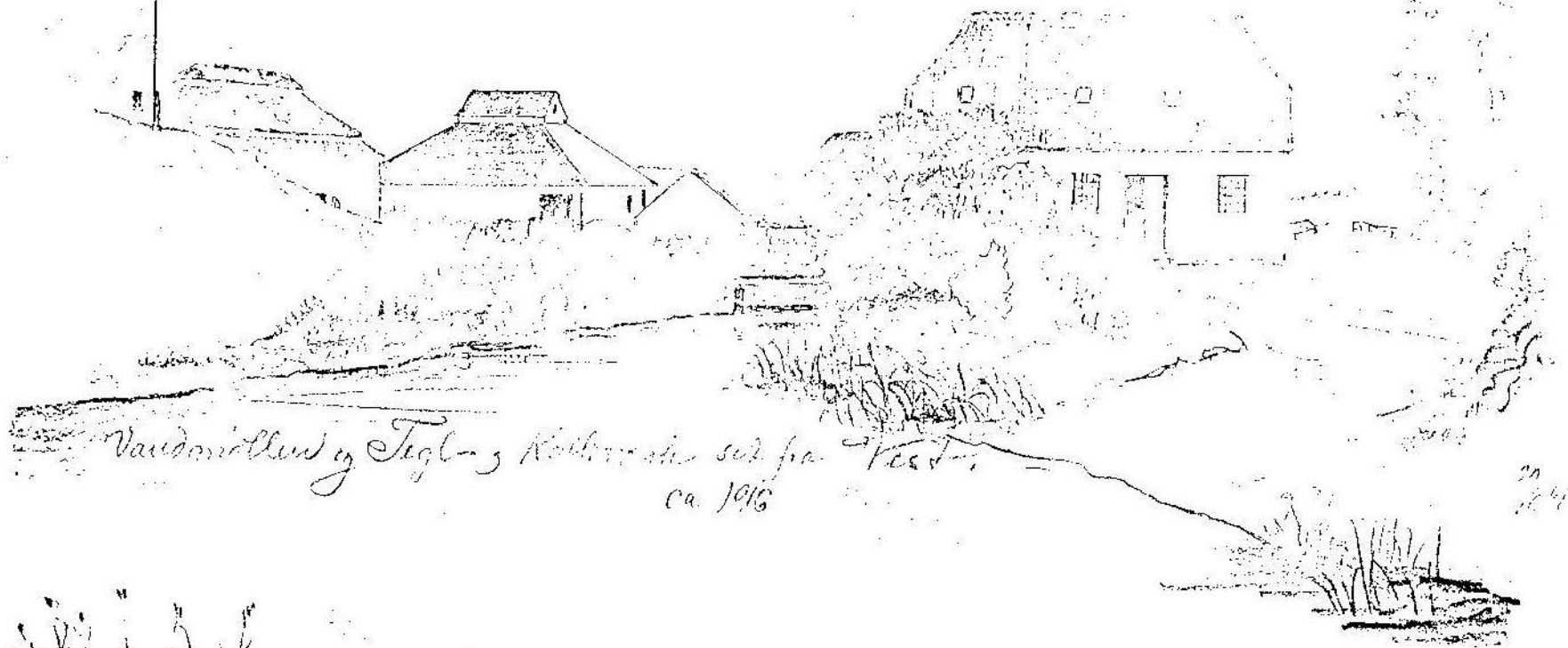
Driftindgifterne til Kalk- og Teglværk tilsammen var i 1801 - 1835 Rd. 77 β., i 1802 - 1107 Rd. 24 β., i 1803 - 3100 Rd. 36 β. og i 1804 - 1891 Rd. 87 β.

I 1804 blev bygget en temmelig lang, hvalvet underjordisk Kanal, der
 drev Lermøllen til Teglsten. Restende af denne Kvalving staa endnu med
 i Jorden. I ca 1928 sank Vejen ved Sydturen af Krebses Bageri. Det var
 et Stykke af Kvalvingen der brast. Ved fortagen Undersøgelse viste det sig, at Kval-
 vingen gik lige ind under Høsgaarden over mod Bagkanalen. Krebses Hø
 maa saaledes være bygget over og efter Kvalvingen og Teglstens mølle, der vist
 har ligget i Bageriets Nordvægs Plads. Denne Kvalving kostede 3000 Rdr at
 anlægge.

I Teglværkets første Tid lavedes ogsaa Dreveri og glassende Teglsten.

I 1809 bestod det af en Brandovn, 22 Al lang, 18 Al bred, 8 Al høj, der
 var opdelt i 4 hvalvede Ovne, hvori kunde brændes 60-70000 Stk. Mursten ad Gan-
 gen eller 11-1200 Tdr Kalk. - 2/ 2 Mølleværker med Vandhjul og Maskiner -
 3./ 2 Tørrehuse paa 21 og 25 Tag - 4./ 1 Mølleværk, der bevogede 4 Pumper,
 som holder en 10-12 Al dyb Levgrav vandtom - 5./ 2 Tørrelader.

I 1805 fabrikeredes 400.000 Stk. Mursten og 50.000 Stk. Teglsten. Un =

Vandmølle og Tegl- og Kalkbrænderi syd for Vesten
ca 1816

der og efter Krigen 1807-14 blev der i 1808 kun fabrikeret 1144.000 Sten a 8-12 Rdr pr. 1000 + 27.000 Teglsten a 18-20 Rdr pr. 1000.

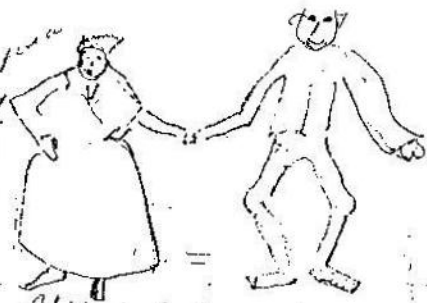
I 1812 var Prisen paa Steen. Mursten var holdt oppe i 90 Rdr pr 1000 Stk, halvbrændt i 60 Rdr og Teglsten i 180 Rdr pr. 1000 Stk. Samtidig auføres Prisen paa en Tonne Kalk til 10 Rdr.

30. En Rudehund sendes til M.C.
 Madsen Sturtey i høn sort et brot.
 løben

J. Jensen
 NICE

1 PK. MALT

En Malersvend
 paa flade Ben Ørsk
 og Gifte sig med en
 Aldre Dame paa
 86 Aar.

Berendspil søges stadig

En lille elsker med et Smil
 vil høre Arabes med en Piel
 A.A.N.

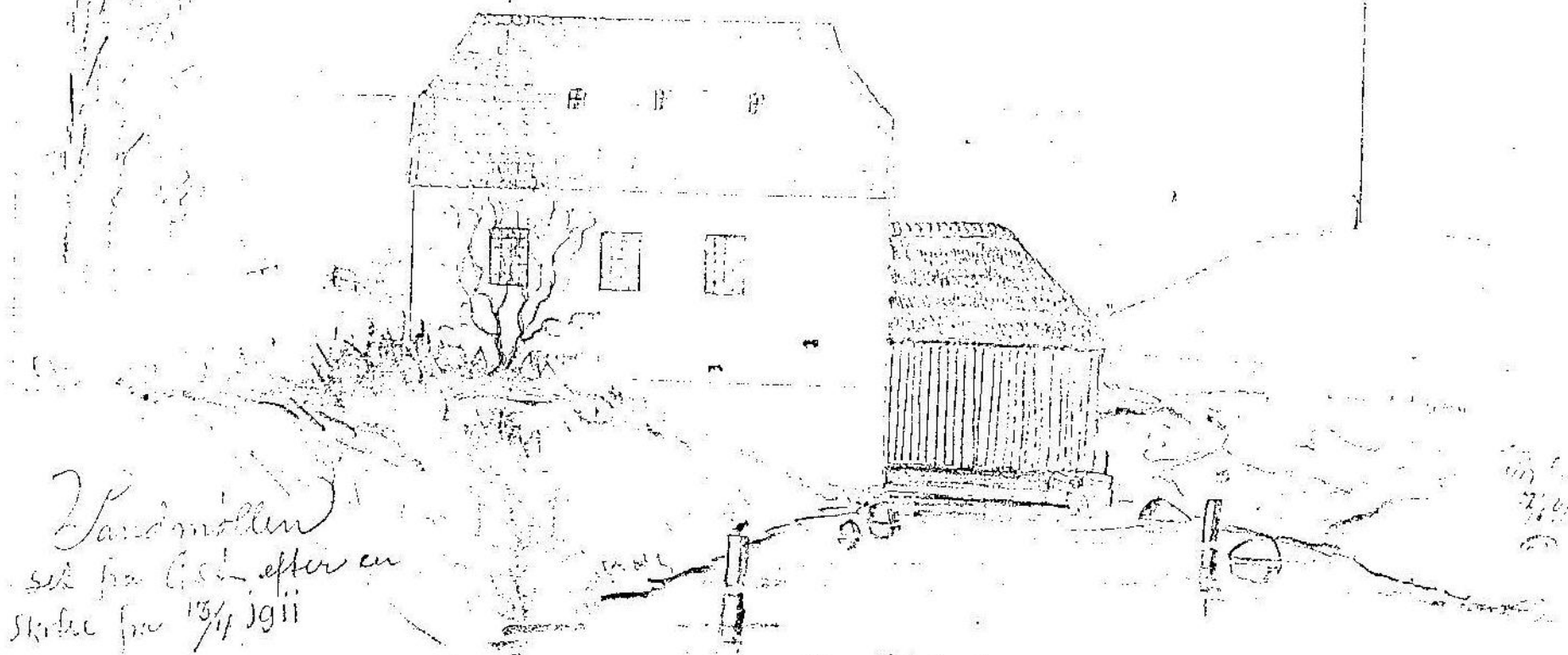
4 To. Gnut til Villads

Melet sendes til Seidfad Mølle

Det var interessant at komme ind i den gamle Vandmølle.
 Her paa Sigtekassens Trærag havde forskellige Møllevende over sig i at begy-
 ne og indlæse dens Navne. Ligeledes kunde findes et enkelt Rind til en
 elsket eller forsmædet Pige. Paa Kassen kunde man ogsaa læse at der
 var mange Røtter og Mæs i Møllen.

Gudumlund Vandmølle laa oprindelig 600 Al Vest for
 Floedgaarden, hvor den maaske er anlagt efter Valdemars Merdages Ønske
 om at tage de danske Vandes Kraft i Brug. Fra Aar 1749 havde den i Kgl.
 myntgaards Arkiv en 3 Tom tyk Foliant om en Skid om denne Mølle. Vandet
 i Lindeluborg la havde her et Fald paa 5 Fod og trak her ikke alene en
 Malersvend for Korn, men ogsaa de til Linnesfabrikken Blegier brugte
 Maskiner. I Fabrikken har vist kun været private Vævere og ikke just
 nogen Lærdefabrik af nogen Art. Ikke desto mindre fandt en Mand,

Vandmøllen
 set fra Gården efter en
 Skitse fra 13/11 1911

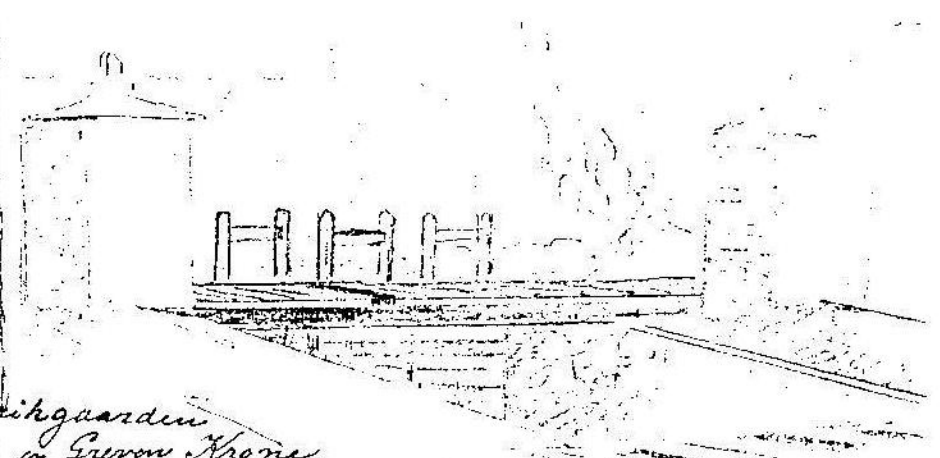
Søren Præst, der bor i det østlige af de to paralleltiliggende gamle Arbejderhuse mel-
 lem Vej og Bakken i 1933 i sin Have et Signet med Forskriften: "Tindørns-
 kund Linnedrøveri." Det er nok kommen dertil fra Flovedgaard.

Da man i 1801 gravede Kanal forbi Tindørnkund op mod Taarst Sø, blev

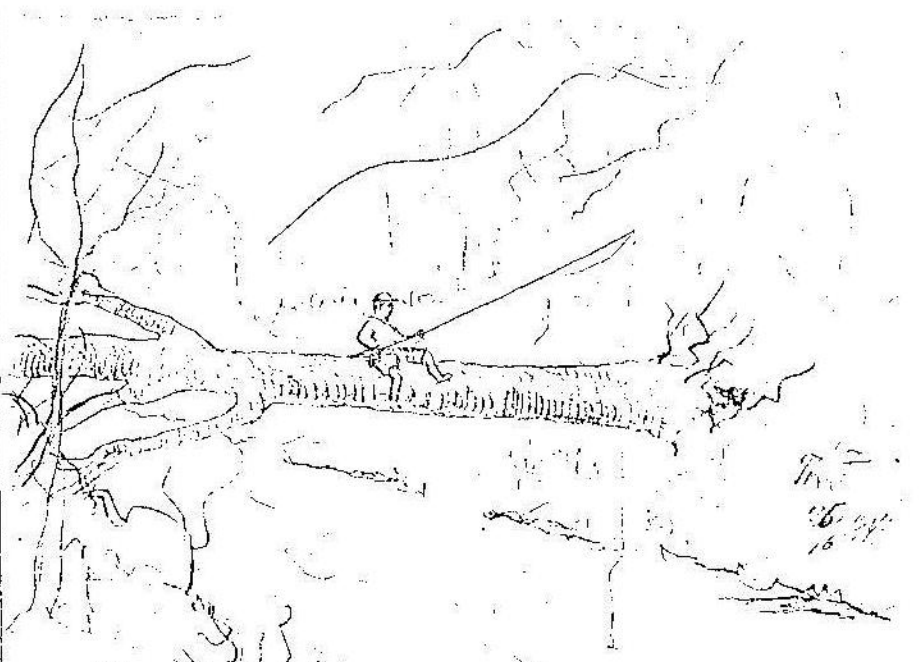
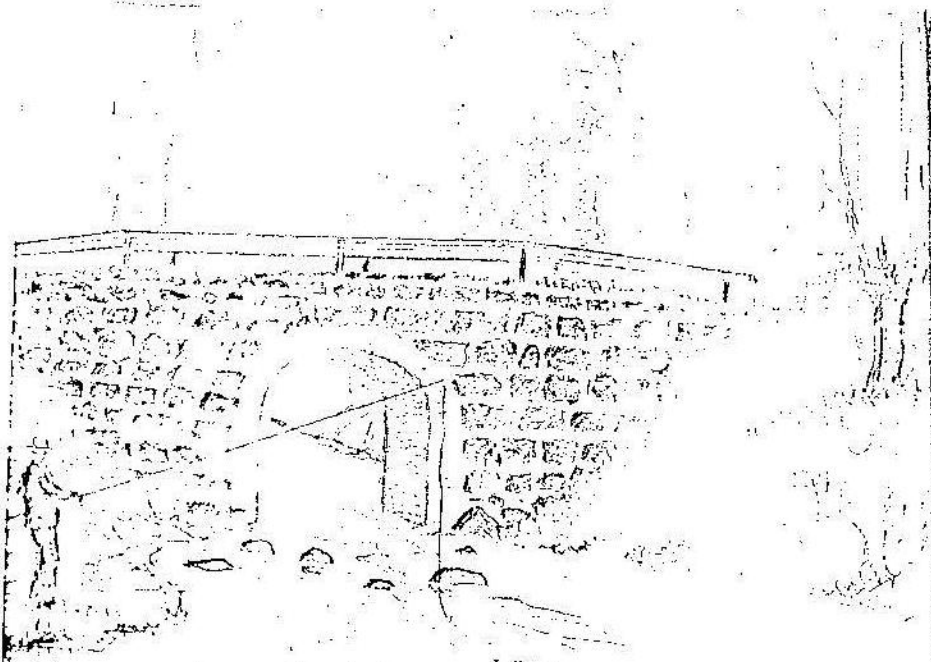
det nødvendigt at flytte den gamle Vandmølle ca 300 Al. længere mod Vest, til det Sted, der endnu kaldes Endumlinæs Møllegaard. Denne Flytning kostede Deres 3600 Rdr. Her havde Møllen saa sin Plads i 60 Aar indtil den i 1861 flyttedes igen og opbyggedes ved det Stemmerørk eller den Sluse, der regulerede Vandet mellem Over- og Nederkanalen ved Fabrikken. Den første Møller og Bager her, thi hid de gamle Melmøller var der ofte knyttet et Bageri, blev

Nikolaj Peter Krebs, ^{født 11-1-1818} ^{død 4-6-1892} Degenen Johan Faurs Krebs's Søn fra Skivum (hviske Fastrup). Han havde lært Mølleri og kom fra Tiendegaardens Vandmølle ved Lillevordingen til Fabrikken, hvor han stadig havde 2. Svende i sit Bageri, og fra dette sendte han en Brødvogn ud - ikke til Hvermaade Dør, men til Omegnens Fløkerbutikker, hvor fra hans gode Rieg- Pige- og Hvedbrød solgtes til Hænderne. I Møllen var der 3 Kvarne, Sigter, Maltekvarn og Højværk til Sehhene, der drevs ved Vandkraften alt sammen. Alle Sehke Shjedes op paa det rummelige Loft for at ustrømmes i ~~Kvarne~~ Kvarne. I denne Møllers Tid var der en virkelig Følgning til Møllen, der gik haade ved Dag og Nat med skiftende Hold af Møllersvende. Møllestalden var altid fuld af Heste og alt for lille, naar der til Tider kunde holde op til 20 Vogne rundt om Møllen. Mølleren havde nok at gøre med at føre Tilsyn og Requiseal med den store Virksomhed. Han boede i det lange Hus lidt Nord for, hvortil han byggede ca 8 Sten. Hans Søn var

Carl Krebs, ⁽¹⁸⁵⁹⁻¹⁹²⁶⁾ der havde lært haade Mølleri og Bageri i Hjemmet. Født Aarstid var han Bagersvend i Arendal i Norge. Efter Faderens Død overtog han begge Dele og var en dygtig Bager hvis Brød sendtes langt ud i Omlandet med Brødvogne. I hans Tid indførtes Faarkeyllinger i Bageriet vist fra Sjælland, og i mange Aar underholdt disse Skabninger alle der kom. Bageriet med dens p. Hende Mølle. Krebs var haade flittig, dygtig og erverig. Han gjorde god økonomisk Fremgang i den arvede Virksomhed, og Gaarden havde endnu ikke solt Kvarne. D. 1. 1. 1902 - 1/2 - 1924 fik han Forpagtningen af Fabrikgaarden og tillig. Teglværk og Kalkværk. Desuden købte han flere Ejendomme i Byen. Ved Fløstguldene paa Magazinet kunde han samle langt over 100 Menester, der stattede lang tid opvartede med Smørbrød og Pølse og dansede lystigt til Christen. (Krebs Mølle fra Havnemølle).

F 1908 byggedes en ny Sæmesti ved Fabrikgaarden.
 1913 indviede Fiskefald og Kølhus alle med høj Trempel og Grevon Krone,
 Hvirrebræk og Aarsdal paa Gavlene. Der siges, at der i sin Tid har været 230 Td Land til Gaarden. F. C. Krels's
 Tid var der 164 Td Land + Kanal og Vig, heraf Ager 24, Kær 138 og Blave og Gaardsplads 2 Td Land. F 1908 var Be-
 siddelsen 32 Kær, 40 Stk Ungfrø og Kalve, 1 Tys, 12 Heste, 4 Plage og Føl, 2 Trekstude og 16 Faar. Der lev-
 des 85 Plagterisvin. Folketallet bestod af 1 Forkarl, 2 Røgere, 2 Karle, 3 Piger og 6 Doglejere.

Kæren Johansen fisker ved Stampkanalens
 Udlob. Nollodammen.

Th. Johansen fisker Ellerbitter paa
 et koldt Træ ved for Døstovrens i 1901 og tjente
 25 Øre for ing. at fange

Om Pramme og Skibe.

Til Fabrikken hørte i gamle Dage en hel Række Pramme, Kaage og Skibe og det Antal Fartøjer, der i Adens Løb har besjlet Kanalerne kaldes i adskillige Stæse. Paa den øverste Kanal hørte Tørde- og Lerprammene til. De var bygget af Egetimmers Spanter og Tyndtraesbærde og havde altid den samme Form og Størrelse begrundet paa Broerne. Skibene var oprindelig ca 7 Al bredde. Pramme til Ton var 4-5 Al brede i Bunden 6-7 Al foroven og 16-18-20 Alen lange. Lerprammene noget mindre. De blev brugt enten af Hest eller Skide. Paa Fjordkanalen har ikke været benyttet Pramme siden ca 1880. De var 5 Al brede i Bunden og 7-8 Al foroven og kunde være op til 28 Al lange. De fløst af dem havde Dæk samt Søj og Anker. I den store Sjlads tid havde man en stor Müdderpram, 3 mindre de uden Dæk samt 12 Müdderkaage. I 1798 afleverede Brückwald, 2 store Fjordpramme med Mast og Søj, 4 store de uden Mast, hvoraf den ene med 4 Jernhyul under, 1 hollandsk Baad, samt en veludstyret Sjlbaad til hans eget private Brug. Hermed fulgte Galeasen, Giedümländ, der sejlede næstnæst mellem Fabrikken og Kobernham med Skalle. — 2 Jernpramme med Hjul under som Brückwald havde bestilt, kom Grevnen til at lide. De døde ikke og i 1808 erklæredes de for ubrugelige. — Galeasen Giedümländ skal efter Sagnet være bygget ved Storvode Bro. Tare til den kostede 2500

Rdr. Den blev bygget straks efter Kalkværkets Indlæg. Den var fladbundet, da Meningen var, at den skulde kunne sejle helt op til Fæbrikken paa 4 Fod Vand, som Fjordkanalen var gravet dybt til. Efterhaanden som Aarene gik blev det vanskeligt at holde denne Dybde, og Galeasen maatte lades paa Linnfjorden, som fremmede Skibe blev. I 1797 indkøbtes 2 Skibe til Fæbrikken, nemlig Jagten "Den unge Diderich" fra Dragør. Den kostede 1700 Rdr. men var ubrugelig. Den blev repareret til den forhedrede Diderich for 2955 Rdr. Det andet var Jagten, Neptunus, købt i Flensborg for 2800 Kr. 1802 solgtes Guldvind for 2000 Rdr. og i Stedet købtes et hollandsk Smakskib, Caprine Cecile paa 10 Kommereester. Senere købtes Jagten "Fortuna". I 1807 rejste Fæbrikken 29 Skibe Pramme og Baade; men da Fæbrikken var paa Rebet i 1812 havde den kun 11 Pramme og Baade. Prammen i mange Aar var Jens Sturups og Søren Berthens.

Uheld: 1803 forliste "Neptunus" ved Norge med Tønderstaver. Skibet og Gænder og Mæns døde.
1807 sank en Pram med Kalksten i Linnfjorden. Folkene reddedes, men Kalken tabtes.
1808 blev Caprine Cecile tagt af Englandsme. Skibet og Gænder tog de med, men kom hjem igen 7/8 1809.
1811 strandede Neptunus med Skibet og Gænder ved Hals. Halsboerne tog den ind for en stor Tjergelin. Den blev skabt til Balling og repareredes.

Folke Voglers Baad var kendt

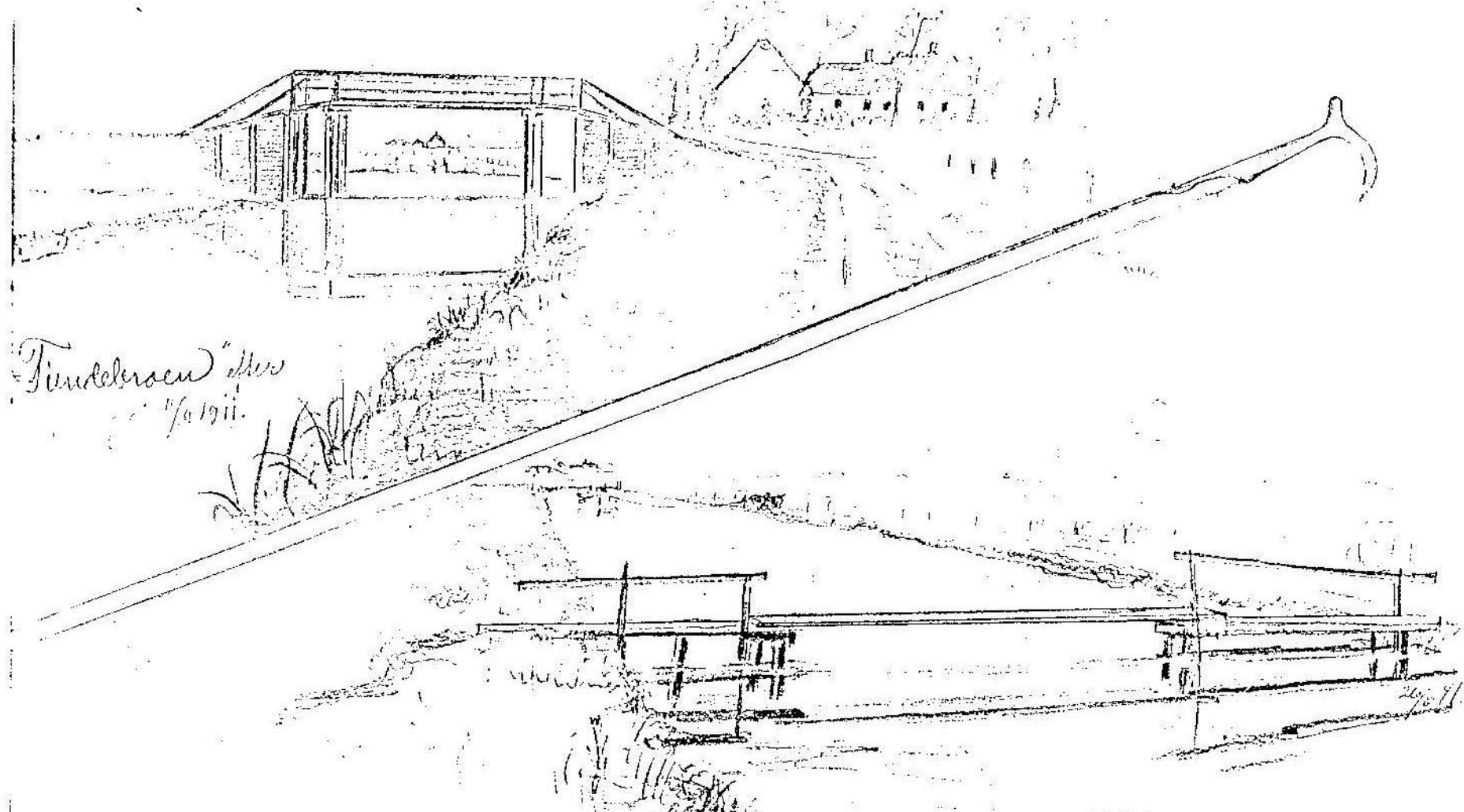
og eneste Privatbaad: 1860 ene.

De Pramme, som vi har kendt, blev byggede i 1886, da
Chr. Brønnum forpagtede Fabrikkerne, de blev lavet lige fæst for
Fabrikvarden, hvor Prammen sædvanligvis slæbtes op til Tjering og Eftersyn
hvert Aar. Baadebygger, Byghaven fra Sandrup, var Mester for dem. De var
gode lavet og holdt i ca en Menneskealder til Farten paa Nøsekanalen. Der var
2 Tørrepramme og 3 Lerpramme. Det var et besværligt Arbejde at cykle Tørv hjem.
Sørensen Karl var i mange Aar Prammemand. Der var dog altid 2 Mand ^{o! Drejtz til at fjede} afslet i Mosen efter
Tørv. Siden 1880, da man ogsaa havde opgravet Klarth fra Kanaltholm til Trindbroen og
videre ud, kom man helt ud: Vildmosen efter Tørv. De 2 Slendroer, Trindbroen +
1 Bro, og David Maechs Bro og efter Springet Trindbroen Bro og 1 Bro til og som den
sidste Jens Prestes Bro maatte passeres, da de 8 Broer, saa Trodsen skulde jævnlig af.
Man tog afslet alle 3-4 om Morgenen og havde Mad med i Tjering for hele Dagen samt
Øl og ~~Blødder~~ Dureller villedes Prammen fjede enten med Høvedskraft eller med
Stødene, der kunde trække to Tørvbærer fulde af Tørv, naar de sat-
tes op paa en Bjælke med Fjæl paa Enderne. Der kunde være 25-
3000 Tørv paa en Pram. Hjembkommen med Prammen maatte de
to Prammemand ville Tørene op i Kalk-Teglorn eller ind i Disken ind i den store
Tørvelade, der kunde tage 1 Million Tørv. Det var et anstrengende Arbejde.
F. Dagløn fik de 35 Øre for 1000 Tørv indbragt: Fløis til Deling Snellum 2 Mand
og saa maatte de tillige lønne Drengen for at køre Stødet. Han fik fra
1-2 Kr, eftersom han var dygtig til i Mosen.

I Tiden fra 1799 til 1809 var der undervejs hver Dag fra Maj til Sep-
tember 3-400 Mennesker i Mosen paa Tørvarbejde. I 1804 og 1805 graves der henholds-
vis 10 og 13 millioner Tørv, i 1809-5 millioner.

I Tiden efter 1800 blev det Skæde at tage en Koflight i Mosen
paa Pram. Det var vist Krels, der begynte at hyde sine Tørv sam-
men til en saadan Tørv. Der kunde være langt over et halvt Hundrede
Mennesker om Bord. I Båden af Prammen var sat baade Borde og

37
Jens Proasts Bro & del af de svingdør mosen

Tindelbroen eller
1891.

David Munchs Bro var som flere andre Gangbroer bygget af

Bauke, og mens Staden brak paa Kofæren, sad alle Selstabet loode vohsne

(forbent Side 40)

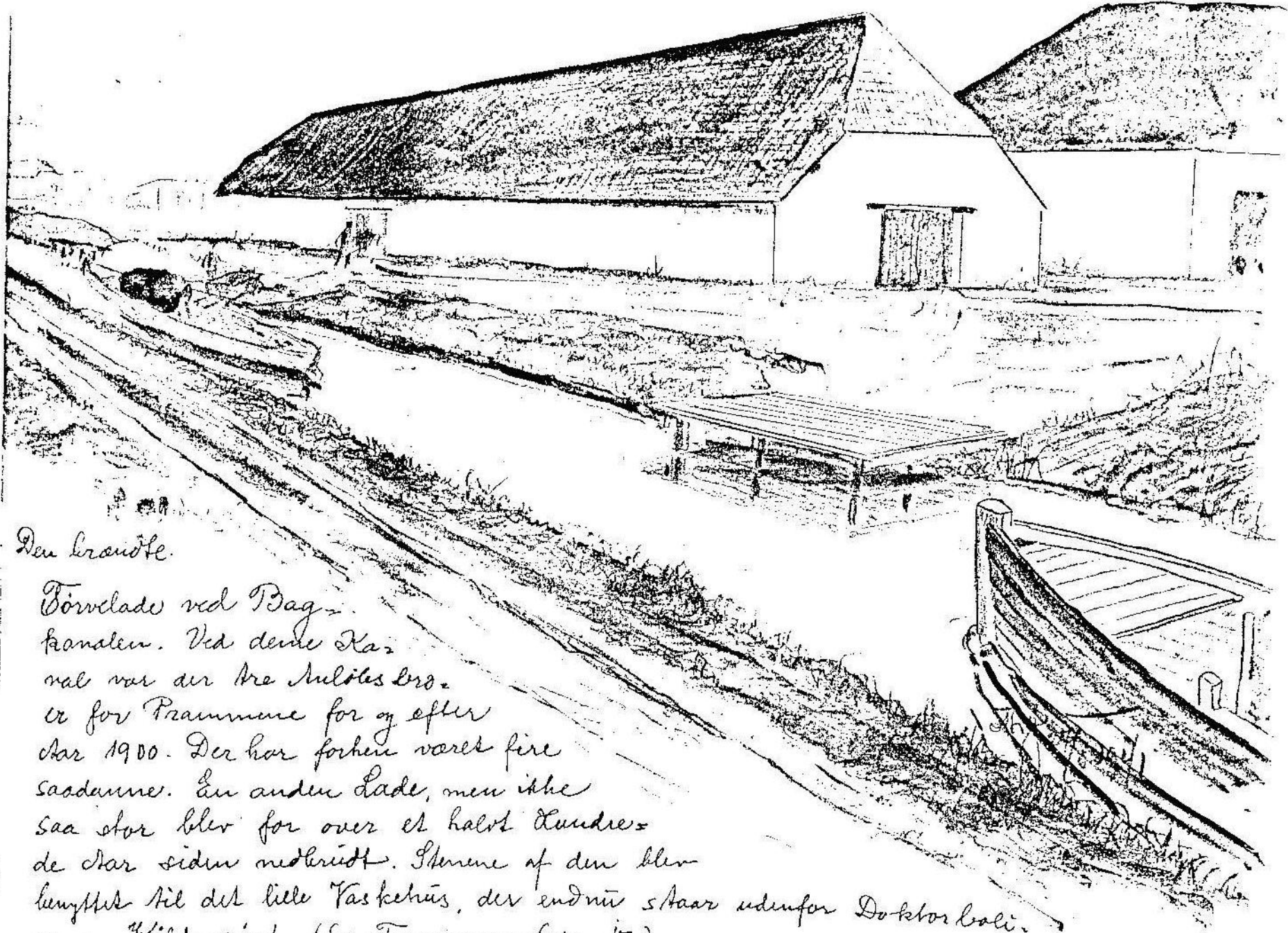
Den gamle Tørvelades Brand.

Smed Nils Glad fortæller, at hans Fader Chr. Glad kom til Gudsminde's Fabrik i 1874 og overtog Smedien under Ballew. Den forrige Smed var Christian Jensen, hvis Fader og Bedstefader begge havde været Smede ved Fabrikken. N. Glad husker endnu Smed Eder Jensens Moder, der skulde have Underhold hos Chr. Glad. Smedien var lejet med Beboeren fra Grevskabet. Natten til Paaskedag 1873 brændte Tørveladen, der lå lige nord for Tegloven. Det saa en Tid ud til, at Torpagter Emil Steinthal paa Fabriksgaarden vilde blive dømt som Brands-tifter, thi en Arbejdsmand Thomas Unger havde aflagt Ed paa, at han havde set Torpagteren ved Tørveladen om Aftenen til Brandnatten. En Tid efter Branden bekendte Smed Christian Jensen, der endog var Brandfoged, at han havde paasat Flden. Dette havde han gjort for at hærne sig paa E. Steinthal, thi denne var flyttet fra hans Smedie, da Smeden aldrig fik bestilt Smedearbejde færdigt til bestemt Tid, hvorfor han lod sine Sager smedde i Lyflod. Både Smed Chr. Jensen og Thomas Unger fik Tugthustraf, vist paa Vindsløselille.

Chr. Jensens Hustru, Datter af Chr. Pedersen, Fester af Kanalholmen læste efter Branden til Jordemoder og fik Ansættelse i Hjt. Ugerslevs Kommune ved Børhus. Manden flyttede efter indbaad Skaf Hest og kende som Dagløn. Her besøgte Kristian Hvidberg (Søn af gl. Chr. Hvidberg) som Soldat først i 80erne under en Fjendkvartering der i Bogen, idet han i sit Kvantet fik at vide at Jordemoderen var paa samme By som han. Under Besøget blev han opfordret til at blive hos dem om Natten, hvad han tog imod, og han beledsøgt. Naturligvis salte han ikke til nogen om Chr. Jensens Fortid. Da Jordemoderen i 90erne døde, rejste Chr. Jensen og Børnene til Amerika; de skulde ellers forsvores af Sognet. Der var 4 Børn, der efter Moderens Død kom i Huset hos Chr. Ladefogeds Enke, Faa, der siden drakende i Kanalen. Sognet i Hjt. betalte for Børnene. Deres Navne var Dorthea, Christen, Faren og Christian. Christen døde i Amerika, og hvorledes det gik de andre vides ikke. Ovenstaaende Børn gik i Skole til mig og Oplysningerne er meddelt mig af J. P. Pedersen, Chr. Ladefogeds Svigersøn og Efterfølger, P. Ladefoged.

Gudsminde, d. 16. Oktober 1932.

J. H. Johansen

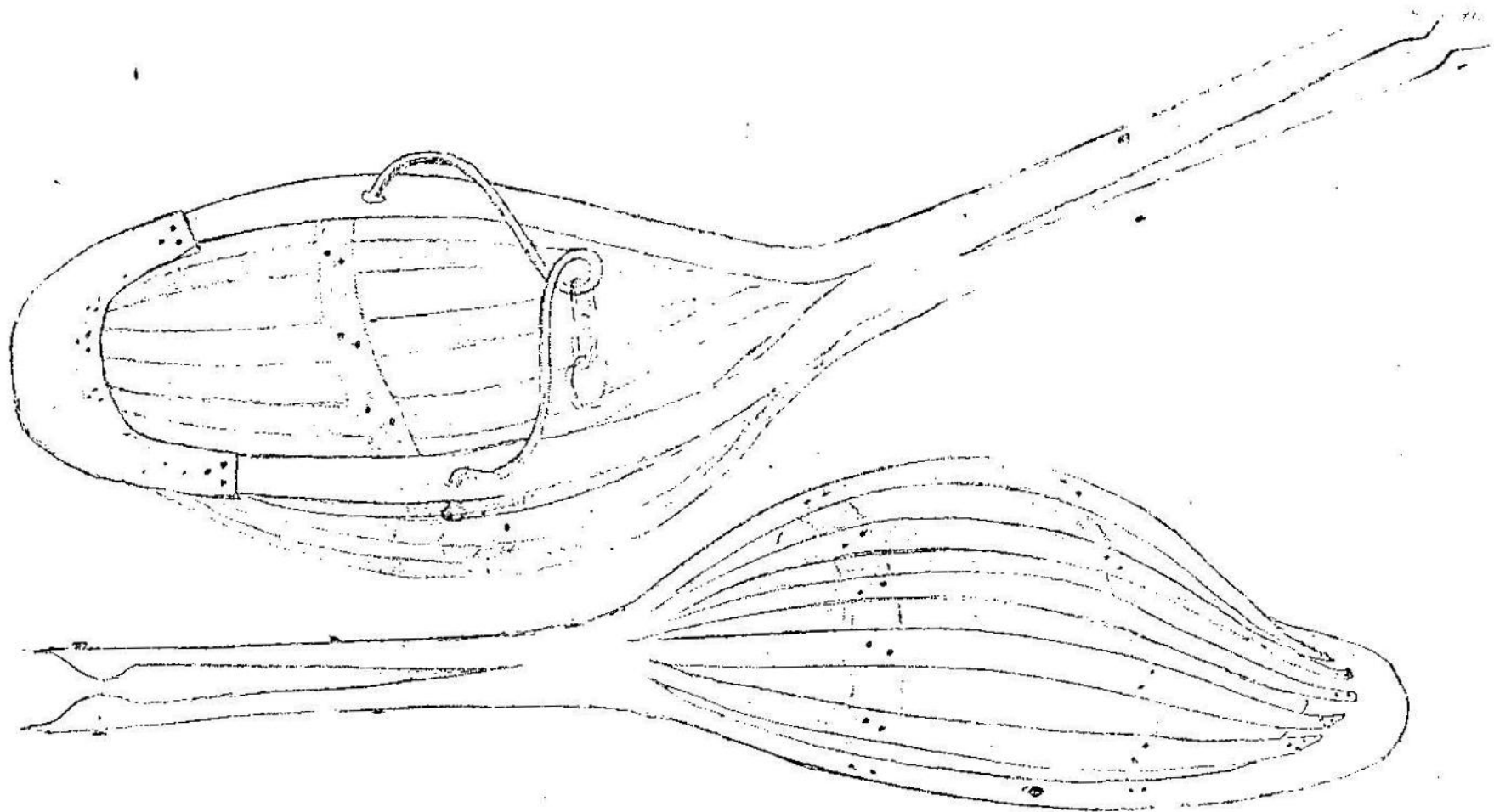
Den brante.

Børvelade ved Bag-
kanalen. Ved denne Kan-
nal var der tre Muløles Bro-
er for Prammene for og efter
Aar 1900. Der har forhen været fire
saadanne. En anden Lade, men ikke
saa stor blev for over et halvt Hundre-
de Aar siden nedbrudt. Stenene af den blev
benyttet til det lille Vaskehus, der endnu staar udenfor Doktor bol-
gens Køkkendør. (Se Tegningen Side 15)

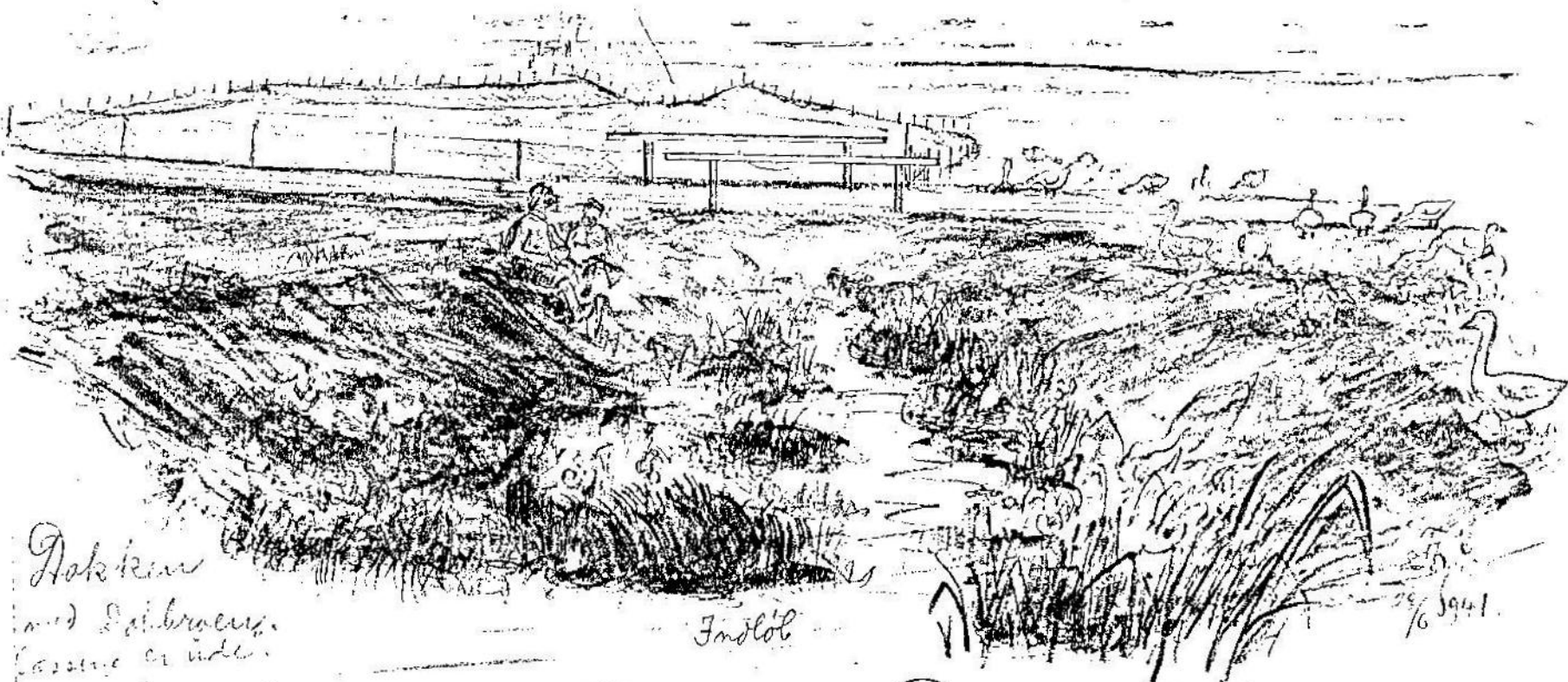
og Børn og med Kaffe, Æl og Sodavand. Da den første Tår var vel over,
havde af Byens Bedstebørgere, smittede Lyster, og Borgerforeningen og Socialdem-
okratiske Forening og andre Godfolke fik ogsaa fat i Prammen til en Mosestur,
der alle resulterede i en Stolthed over Sagens ejendommeligt hollandske Natur.

Der er ingen Pramme tilbage mere og hvad blev de saa af de sidste
5 af Kanalens stolte Lraner. Da Bjørnbak i 1928 købte de sidste Resten
af de gamle Fabrikker fulgte Prammen med. De var gamle. Lærpram-
mene opbyggede og de bedste Fjæl ligger nu endnu som Ladstænger i Fa-
brikgaardens Lade. Den ringeste af Tørreprammen blev ogsaa opbygget og
de bedste af dens 2 Tommer høje Fyrreplanker ligger endnu og danner
Gulvet i Fabrikgaardens Brædrens Vest i Haven. Den bedste af Tørre-
prammen blev 1928 solgt til Christian Jensen fra Nr. Kongenslev. Han vilde
bruge den paa Gårdmøllens Kanal, hvorfor han lod den monteret med en
Motor. Lea kunde den gaa med Skroin men, men med Strømmen var
Motoren for svag, men han naede dog op til Gårdmøllens Mølle med
den gamle hvide og lange Søjler. Her fortøjede han den. Det blev indre-
købtet en Plinsoiler.

Da han kom og var så den var den gaet inden om og hjem.
sin stude af 32 Par.

"De to store Jernskeer" laa i 1890erne under Lisken eller Korse-
 broen og til Fjorveladen. De var i Bladet $1\frac{1}{2}$ Al. lange og 1 Al. brede. Naar man spurg-
 te Arbejderne, hvad det var for Skeer, svarede de, at dem havde Svenskerne spist vildt,
 da de var her i Landet i Svenskekrigen Tid, og Tyskerne havde ogsaa spist med dem
 i 1864. De havde Traskraft paa Skovrelse med en Jospander Vognstjert, men de
 var allerede knakket, saa Arlig jeg kan huske. Senere efter 1903 tog Krebs dem hen
 i Fabrikgaardens Flave, hvor de i en Barakke laa ved Baadebroen. I gam-
 mel Tid har de været benyttet, naar der rensedes Mudder af Kanalene. En ^{1/2}
 Hest var spanet for i et Pæl i Halken og et Par Mand styrede ved det lange Skeft.

Dokken
 med Dahlbrøen.
 Cassene er indl.

Indløb

29/6 1911

En mere idiel Gaasefold end Dokken har næppe eksisteret i hele Kongeriget. Noder vilde bare have for mange Gæs i den. Her gik hver Sommer fra 1899 til ca 1915, da Skolen blev flyttet 1 Gase, 2 Gæs og ca 20-25 Gæslinger. Naar de blev store, skulde de en Tur ud ^{at gøre} hver Dag, indtil de blev skave i Halsen. Naar de blev flyvefærdige, og de saa os komme for at løbe ke Laagen, og gakkede de højt, og til Tider kunde de ikke vende. Fra Vestsiden satte de i Flugt øst paa over det lave Hegn med Gassen og de 20 gamle i Grøden, og de dygtigste Flyvere kunde have si ca 3-4 Al over Jorden og møde Fligten halvvejs inde ved den gamle Skole. Som Gaasehyrder fik vi Børn til Deling 1 fed Gaasevardi = ca 8-9 Kr at dele efter Narkensaften og Læreren indsatte i Sparekassen.

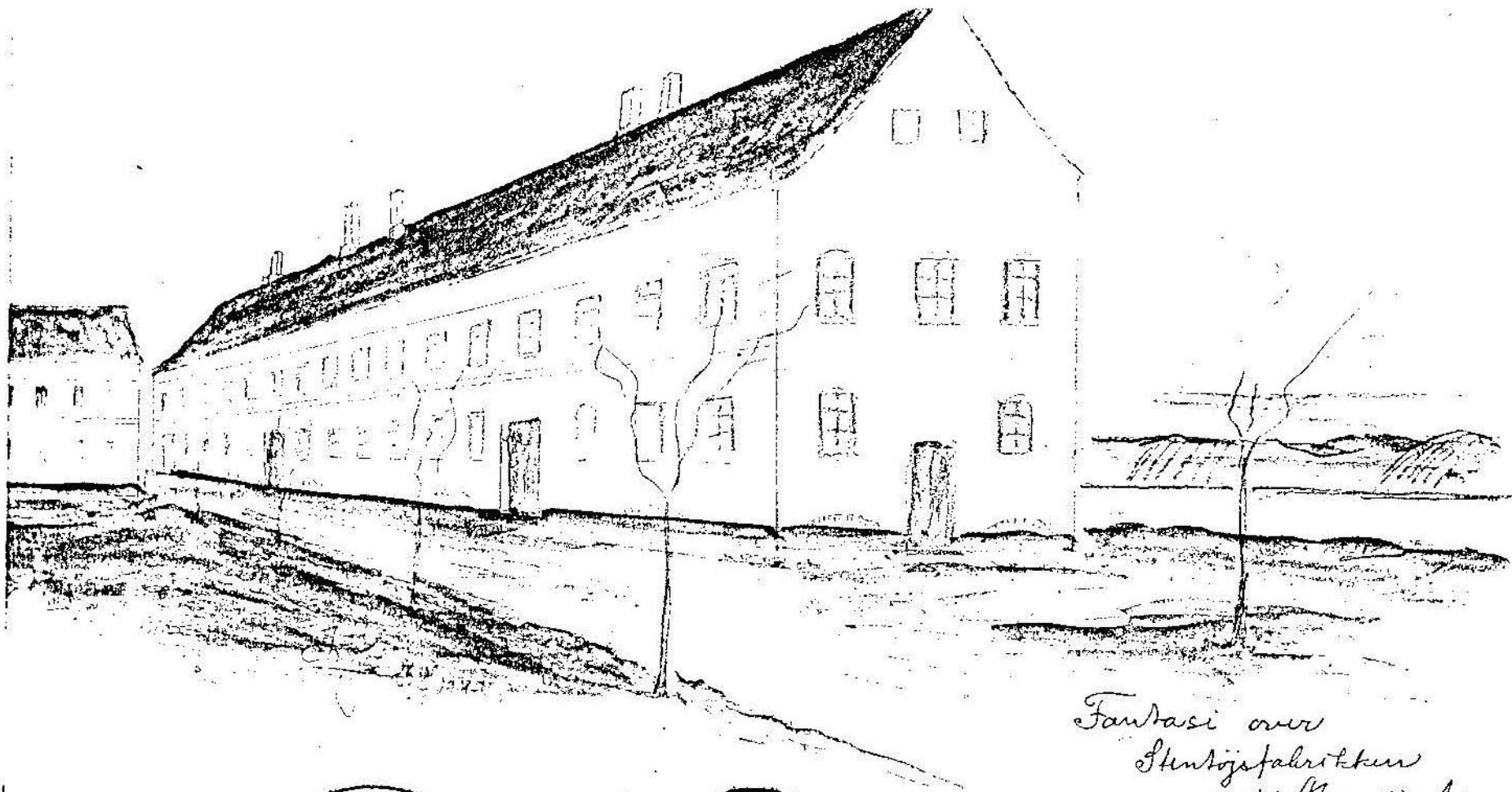
Plentøjsfabrikken.

F 1803 indgav Grev Hadel-Farlsberg Forslag til denne Fabrik til Grev Schimmel, man om i 1804 kom man med Kraft fast paa Bygninger af den, der var færdig 1805. Den maa have været en stor Bygning. Kostet udrisid ogsaa, at den er over 100 Ellen lang og temmelig bred. Den indeholdt:

1. Møllestuen med 12 smaa Kvarne, Kambyel. Drev, Stjænehjul med 12 Drev, 8 Stamper, Trommel Søjle, en lang Baute, der opvarmes ved Røg gennem murede Rør o.s.v.
2. Messikammeret med 2 store Kar samt en lille Brøocom.
3. En stor Drejestue, hvor 13 Plentøjsdrøjere kan sidde ved hver sit Vindue.
4. Et Magazin fuldt af Hylde til brændt Plentøj anbragt amfiteatralok.
5. Et Magazin med mange Hylde til det raa Plentøj.
6. Glassudkammeret med store Borde og Hylde.
7. Brændestue med Plentøjsvoeren og Trappe.
8. Pottemageriets Tørmagasin.
9. Drejestue til 14 Pottemagere.
10. Pottemageriets Brændestue og Pottemagerov og Trappe.

Disse 10 Punkter nævnes i Overlaget til Plentøjsfabrikken. Skure er der næppe blevet bygget. Det hele synes at være indholdt i en stor Bygning.

Den første Mester var Eskild Bech, fra 1805-1813, der lejede med 2 Smilde og nogle Dreunge. Han fik i Løn 300 Rdr. for Hus Told til 2 Koer 4000 Stk Tørv. Modellere var Johan Spiis og Martensen, der ogsaa sammen med J. Sørensen, Michelsen og Bech var Ledere. F 1808 nævnes Smidene: Peter Støj, Lars Christing, Peter Andersen, John Nielsen, J. Kern, Niels Andersen og Jens Mønstren. i alt 7. F 1811 nævnes i alt 9 Smide. 1810 Pottemagermændene: Chr. Falck, Lars Michæl, Hermann Oshøj, Peter Halen, Hans Clavien, Johan Jensen alle Bornholmere. — 1813 rejste Bech og Fabrikmester Pjetke uventet med hele 6 Fabrikanten, O. Sørensen fra Sachsen, N. Köllenschach fra Slagelse. J. Clavien fra Holsten, G. Heller fra Sachsen, J. Mowitzgen fra Lindenberg Sods, W. Torkens fra Hamborg. Malere G. Becher fra Sachsen, Menck fra Hamborg, Gärdner fra Preussen, Hanssen fra Kbh. Brændere N. Nielsen fra Løndeborg, L. Pølsen fra Tvedssøel, Boglejer Niels Vayte fra Tvedssøel. Karlinge; N. Pedersen. F. J. Mowitzgen, N. Pedersen Kunst. N. Sørensen, Chr. Pedersen. J. Kjøge, N. Christen og J. Jacobsen.

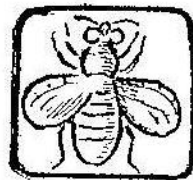
Fantasi over
 Stenbøjsfabrikken
 med Magasinet.
 (1805 - 1820.)

Fabrikkens Segl.

9/17 41.

Stenbøjsfabrikkens Segl.

Seglene er Begnet i dobbelt Størrelse.

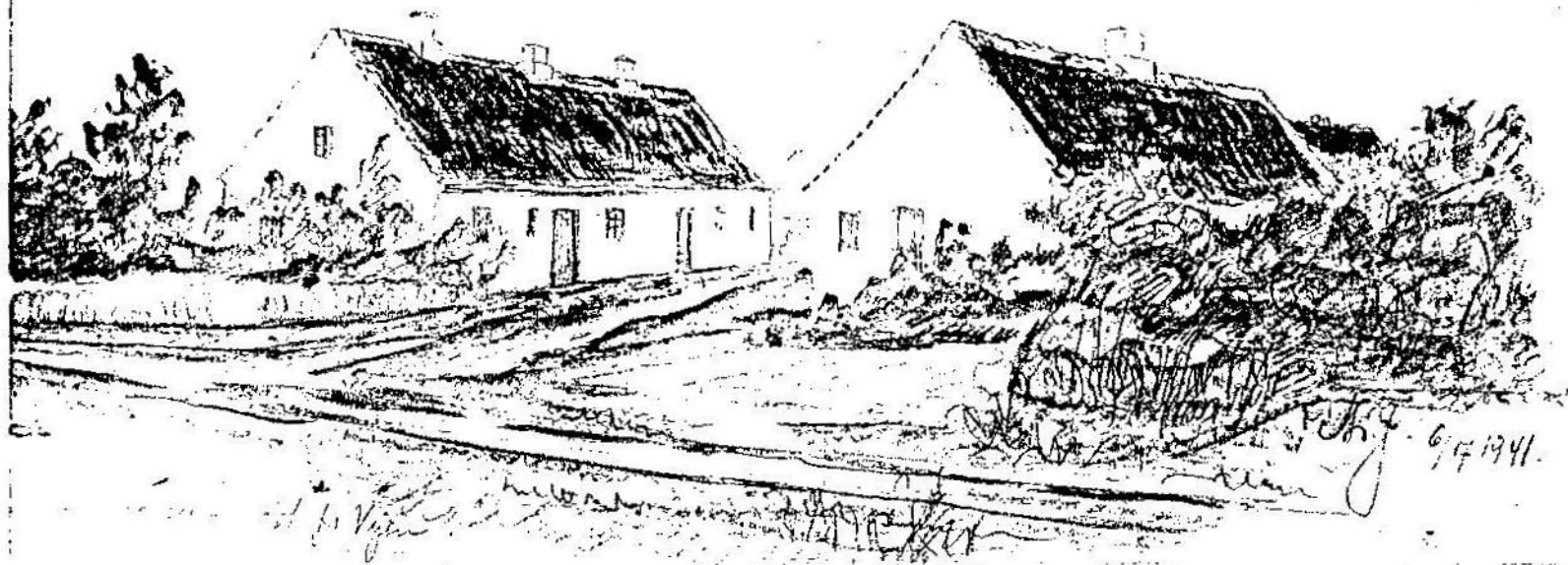
I de første Par Aar efter Fabrikkeens Fuldføielse kneb det med at faa godt Ler og Masse til alle de forskellige Slags Stenbøj og Fayance, som der efterhaanden blev fremstillet. Der blev sendt adskillige Prover paa Stenbøj til Erven og Ervinden, der begge var meget interesserede i Sagen. Flere Prøvedinger slog fejl i de første Aar, og Lermassen var for grov. Ervinden foreslog, at der skulde tages Kridt fra Bakken og blandes i Ler fra Lergravene ved Fabrikken og herved blev Blandingen i alle Tilfælde bedre. Man lod ogsaa hente Ler fra Bornholm. Massen blev prøvet paa en Stenbøjfabrik i Rensbo, hvor ogsaa P. Colbjørn Nielsen havde arbejdet, og hvorpaa Mester Gysel kom til Gudmunds Fabrik. En stor Arbejde blev gjort for at faa saa godt Ler som muligt. Man søgte Ler f. Eks. ved Askildrup, Blenstrup Søen, fete Lerprover fra Aarhus - Horsens og Skanderborg og fra Nørre Eltejar i Tvedssyssel, men Prøverne var ikke helt tilfredsstillende. Dette siktes i 1809, da Flammen var luttet, og man paa Grund af Krigen hventen kunde faa Ler fra Bornholm eller Holland. Fra Forsaaret 1808 var Stenbøjet ganske godt. Man havde hidtil kun lært Kridt Stenbøj. Det ringeste af dette blev malet af Tyssken Johs. Kern med en farvet Kalk, og herfter roste man det brude paa Bækostning af det malede Stenbøj.

I 1807 havde man kun solgt for 700 Rdr. Stenbøj. Paa Slutningen af dette Aar brugtes en Omfild paa 4000 Stk. Stenbøj, men næppe 60 Stykker kunde kaldes gode Handelsvarer.

I 1808 blev der af tidligere Aars Prøvedinger dog solgt for 9000 Rdr. og dog var der stadig en Del paa Lager.

I 1808, da det var vanskeligt at faa Leret, staudede der ved Fladstrand et Skib med hollandske Tøbelér. Det lykkedes Fabrikken at købe hele denne Ladning og ligeledes var man heldig at faa noget mere hollandsk Ler hos en P. Bessa-ger. Det var ogsaa vanskeligt at faa Materiale til Glassur; somme Aar sendtes paa Vogn 1400 To Mønstre og 900 To Allind samt Kobalt fra Olamborg.

En anden Besværighed havde man derved, at de unge Lønde blev indkaldt til Militærtjeneste, ja selv tyske Lønde blev indkommanderet til Vagtjeneste. Det var Knudsen, Martensen, Bech og Lærer Petersen var indkaldt som Betlingsmænd.

Feb. 6/7 1941

Arbejder Huse fra Fabrikken
aldste Tid.

Vest for Vegen

Feb. 9/5 1941

Man undres over, at den lille By under Bakken kunde rumme alle Færde.

tionarer og Arbejdere, som især efter Aar 1800 i temmelig stort Tal var drøgt-
set til Fabrikken

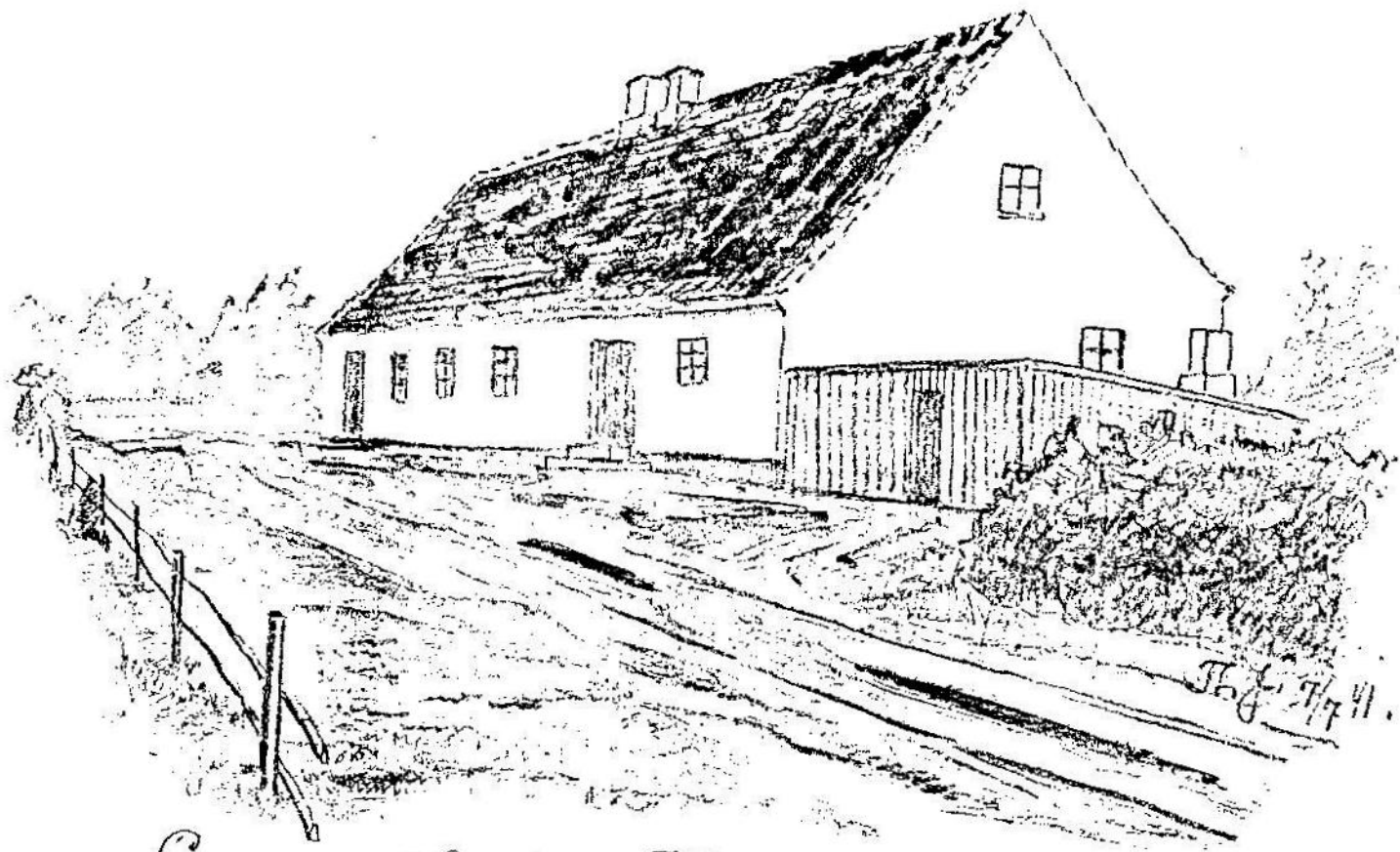
Paa Südmümländ Fajause saas som Varemærke en Bi i Trøskant, Disuden havde Fabrikken to ældre Støpler i Cirkelform med en Bi og med en Ratske Kuber omsvæ-
met af Bier. Det var en Professor Mauckey, der havde foreslaaet Greven at støple
Stentøjet, og han havde seet dem ^(Støplerne) i 1806-7 til Fabrikken. Da imidlertid de første Brandin-
ger var daarlige, kom Fabrikken i daarlige Ry, hvorfor man i Freuntzen ofte
undlod at støple Stentøjet. Derfor er Stentøj med Bier paa meget sjældent.

Forspagter Chr Brönnum, Südmümländ, samlede en hel Del Stentøj fra Fabrik-
ken, der var opstillet i et af Hovedbygningens Kælder. Der var Kræds med Aars tal
1808, 1809 og et Skrivetøj fra 1819 samt Seilerkammer og Terriner; Kasse og Kænder i et tem-
melig stort Antal. Hans Søn H. Brönnum fortsatte hele Samlingen, da han blev For-
pagter af Südmümländ.

Mischelson og Beech arbejdede ^{til} paa Fabrikken til 1813; thi de forretnings Ledere
arbejdede ikke godt sammen. Disse to Mestres Afrejse gav Støtøjsfabrikken et
Stød, som den aldrig forvandt. Efter dem fulgte Mister Pjelke, der fortsatte i det
Spær, de første havde sat. Efterhaanden gik det dog mere og mere tilbage.
Katsbækerotten i 1813 gav som tidligere omtalt Greve Schimmelmann store
Tab og dennes Pengemangel blev ogsaa følelige for Støtøjsfabrikken. I de
sidste Aar benyttedes de Ovne, som Mischelson havde faaet sat op, og som
var hans Støtsted, et Sted.

Fabrikken arbejdede indeni i de første Dage af 1820, da den Kata-
strofe, som skulde afgjøre dens Bestaen, indtraf. Pjelke havde benyttet et
Loft med Dregerstuen til sin Tørrage, og i Ovnen havde han indrettet en Malt-
kølle. Det var her, at Ilden var opstaaet, og Halvdelen af den store Bygning
gik op i Røgen. Man maatte give Finskebets Rosenbech paa Lindubjerg Kst, naar han
skrev til Greven: "Selig Brag af Fabrikkens Lokaler har ij Lilliges."

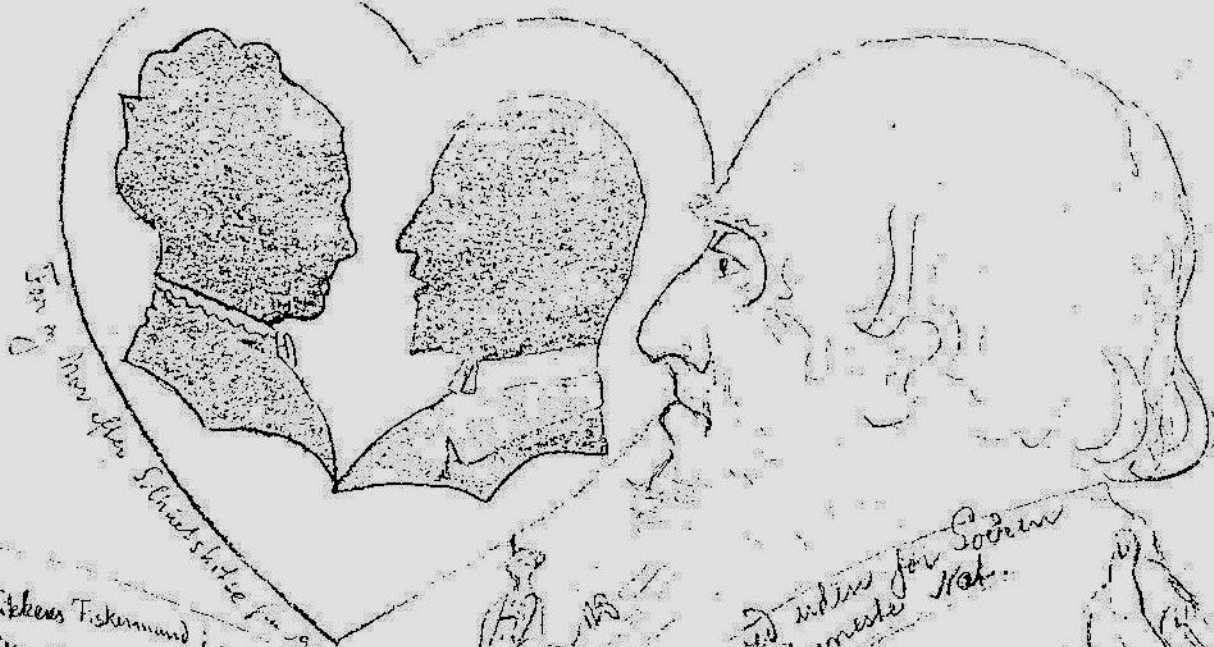
I langre Tid overvejede man, om Fabrikken skulde restaureres

Gammelt Hus fra Fabrikken første Tid, hvor der maaske har været holdt Skole af en Dreng fra Lindenberg Gods ved Navn Loren Larsen, der kom dertil som Skoleholder i 1804, i hvilket Aar den første Skolestue indrettedes, hvordil Grevinden lod indkøbe Bøger og Tavler o. lign, saaledes som Grevin alt før hen havde ladet bygge flere Skoler rundt om paa Godset.

Om ikke den allerførste Skolestue har været i dette Hus, saa var Skolen der i alle Tilfælde fra Aar 1806;¹⁸¹⁰ da Lærer Petersen var ankommen til Fabrikken.

(Tegnattes S. de ⁵³⁷ 89)

For a man eller Schiedshite fra 911

Fabrikkeens Fiskerimund i mange Aar
 Pi Skraader fra Bikkedal,
 der kotte i Gudrum
 lige med sin
 Fiskevildling

Maanden:
 Vil I ha Fiske
 kajs Kyser og
 d' hjeru

Hva haat
 do i Bixum

to Wol Seid,
 da A kjor
 fra
 Dokke dal

Maarns!

A haav aalle sovde sidens for Soeren
 som enoj som jinneste Nat.

Jens Villods en

Skumster
 Jons Siglen

Star!
 Star!
 Jov!
 Jov!
 de a lajved
 ad Flemten!

Brøjsen
 saa

Korden
 langbare

og mangfoldige
 men de bojs A om gods ham
 Her da haavne Mel me se
 vi Aov Sammel, bojs do et
 osse de Kjesten!

of Kist
 J. Steen
 handlet fra
 i Bixum 27. 1891
 174

St Thomas Unger
der sknaede Udkraeds-
ning og blev over
30.

Teglbrøder og
Teglbrøder Jens
Olausen

En
Kone, der
skar Sten ved
Teglværket

En
Brommer

En
Stærke
gaar
op.
Nu Kalkværket

En
Præmmand

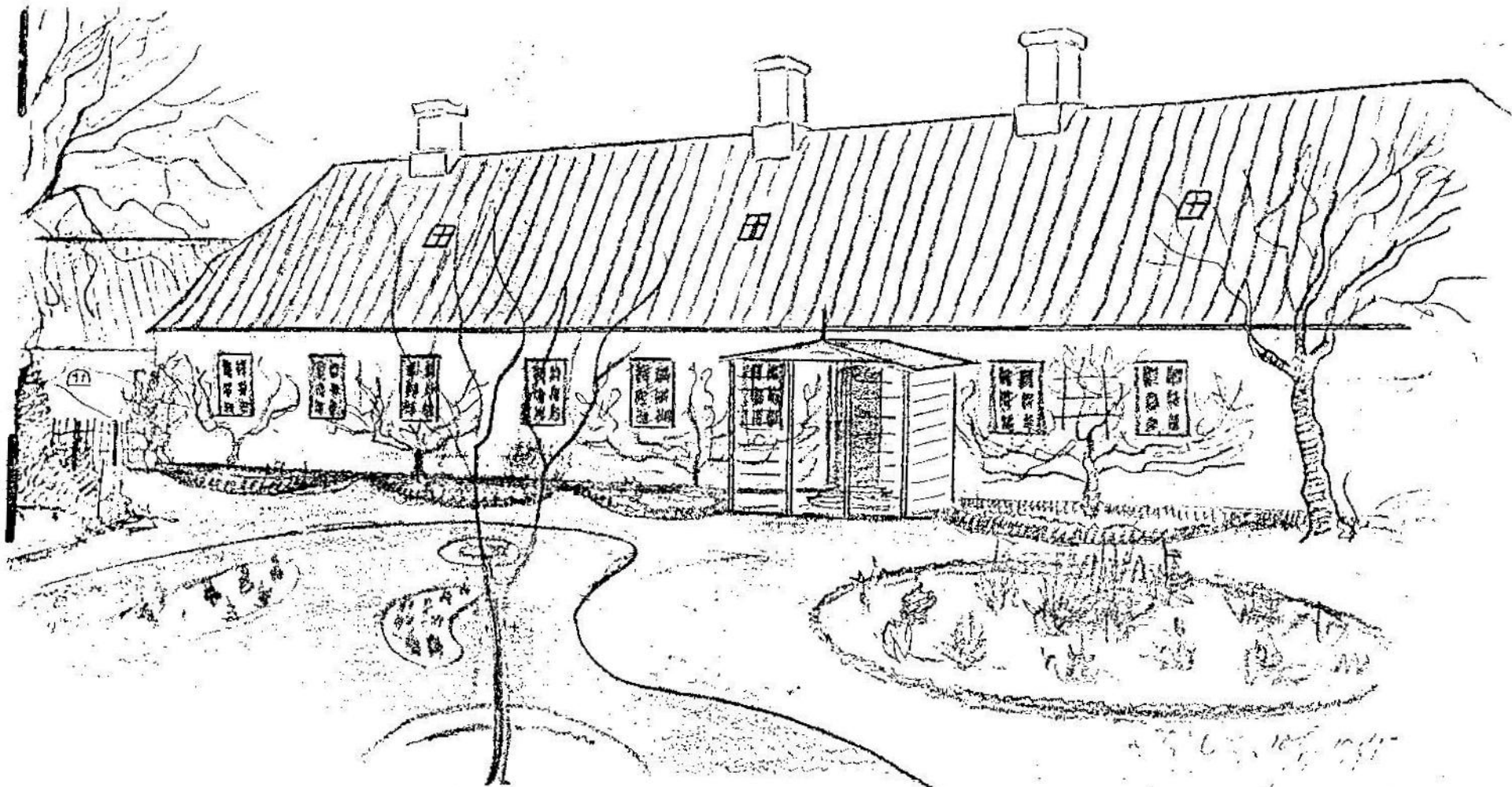

eller helt omhygges. Restaureringen beregnedes til at koste 2585 Rdr., og en ny grundmuret Brygning til 4895 1/2 Rdr. Ingen af Delene skæ-
de. Man lste vist indtællt 5000 Rdr. fra Brændkassen, hvilket Præge Fa-
brikkasen i høj Grad havde Brug for.

Hiermed var Skutøjfabrikkens Laga for stedse rede, dog blev der
indrettet Betætelser for Skøjdere i den Del af Brygningen, som Alder har-
de staaet og Magasinet blev staaende sammen med Skøjterne, der toges
i Brug af Fabrikgaardens, hvortil der efterhaanden samlede Jorder fra
opgravede Tøvegrave gik for den store Luse.

Endnu er tilbage at oplyse, hvad der frembragtes i Skutøjsfa-
brikken:

Asiatter, Blomster-Vaser - Kasser - Bøgere - Vaser med ophøjet
Fod, Chokoladekander i 2 Størrelser, Kaffe-kander i 2, Chokoladepopper, Kon-
sorkopper, - Plak og Sandhus, Cremebøgere, Kasseroller i 5 Størrelser, Ex-
traktkrækker, Eddike- og Olieflasker, Terrin-fade, ovale i 5 Størrelser, Servicefa-
de, ovale i 7, do. runde i 7, Ragoull-fade med Laag, ovale, i 3, do runde i
3, Salaffade, ovale, i 3, do. runde i 3, Suppefode, runde, i 2, Grødfade, runde
i 2, Postefode, ovale, dybe, i 3, do. runde, dybe i 3, Frugt-fade, ovale i 3, do. runde
i 3, Smørkandefade, ovale i 2, do runde i 2, Frugtcurve, ovale i 3, do.
runde i 3, Tødepotter paa Ben, do. uden Ben, Fiskekister i 5 Størrelser,
Kamurpotter i 2, Taffelstager, firkantede og runde, Lyse- eller Spillebord-
stager, runde og firkantede, do ovale Lyseplader, Taffelstager, ovale, Mel-
kekopper i 5 Størrelser, Madspande i 2, Melkekander i 3, Melkcommeter, Mel-
kekbenner i 2 Størrelser, Olie- og Eddikeflasker, Puncheboller med Laag i 5
Størrelser, do. uden Laag i 5, Plak de menager i 2, do. komplet i 2. N. B.
en Olie og en Eddikeflaske, en Sukker- og en Peberbøsse og en Senneps-kande,
Pherbøsser, Phehoved af Hvalfiske-Model, do af Tyrke-Model, Smørkander
(ovale)

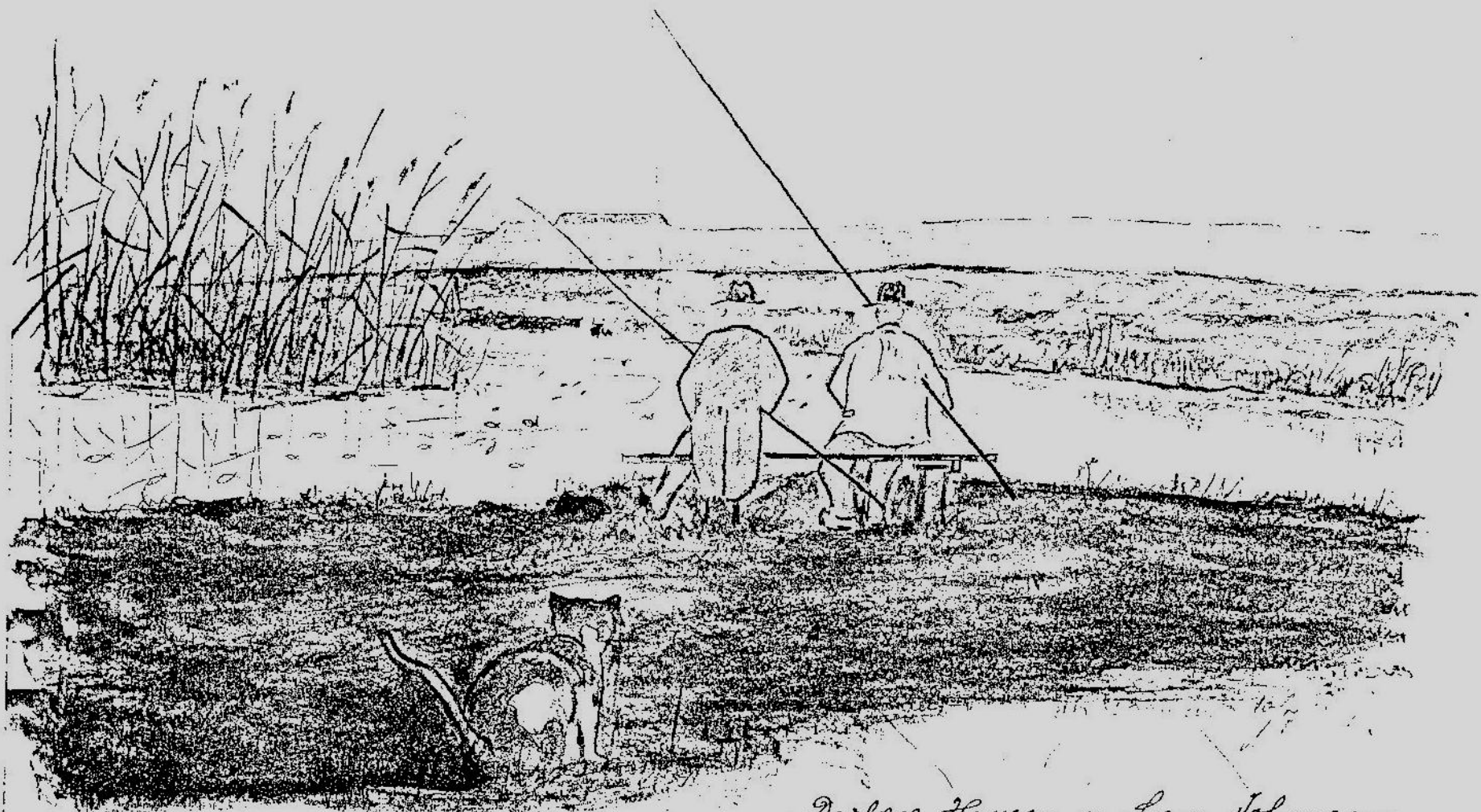

Fabriksskolen fra 1870 - 1915.

Denne Bygning var oprindelig opført til Administrator for Tegl-, Kalkværk og Stenøjefabrikken Peter Martensen. Han blev mistænkeliggjort af sine Medadministratører og fik sin Afsted i 1808. Der siges ogsaa, at David Blackmann skal have boet her. Han kom til Fabrikken i Büchelwalds Tid, først som Skriver, i 1806 blev han Forvalter paa Fajancefabrikken og Regnskabsfører for Stenøjefabrikken. Senere blev han Bestyrer af Kalkværket og virkede ved Fabrikken i over en Aarhundrede, til sin Død i 1830.

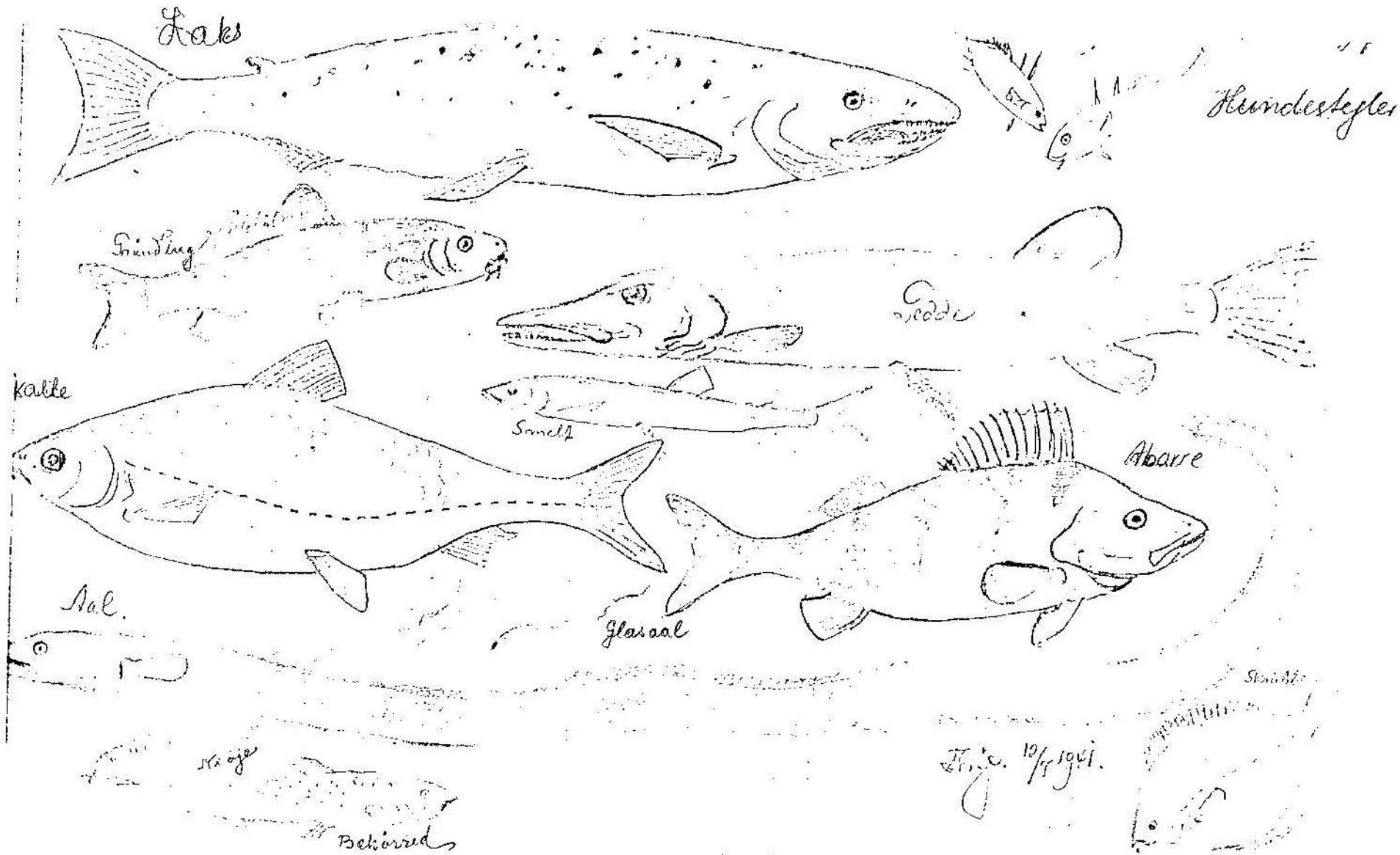
At skrive om Fabrike og Kanaler uden at tale om Fiske vil være aldeles ukorrekt. I Tiden, indtil Møllen og Huserne blev ødelagt, var der mere end en Løns Gange saa meget Vand i Gudumholm som efter den Tid. Fiskenes Antal synes at have formindsket sig, med Kvadraten paa ~~den~~ ⁴⁰⁰ saa stærkt aftagende Vandmængde, saa hvor der forhen var 5 Øl Fiske er der nu kun kun een, hvilket tydeligt iagttages ved en Tur langs det korte Stykke Kanal fra Huset til Hjørnet. Betegnende er det, at en Lyetfisker i denne For sommer, der havde var dygtig og ivrig og udrustet med moderne Fiskegrejer, i Løbet af 14 Dages Landfjerd og med intensivt Fiskeri kun opmaadede at hive-siger og skrives - 2 smaa Stab op. Og saa skal der endda behøves Fiskekort. Nej! Man priser de gode gamle Dage, da Erven ejede al Fiskeretten, men da enhver kunde tage sin hjemmelavede Medefag, og købe for 2 Øre Fischesnor hos Greenberg med saamt en Krog af de Blaa, hvorefter der blev de fangtes Skaller til Fiskefiskadeller, Alder til en Aften mellemad, i 5de Lake til de Fremmede og Ellebutter til Børnene og til Lødderkrøge. Nu lyder Spørgsmaalet: "Har De Fiskekort?" men dengang: "Har du fangst noget?" Om Fiskemængden fremfører et Gjenvidne:

Den Dag i Marts 1906 gik jeg fra Dakken op mod Vandmøllen. Kommen til den lille "Saard" saas Laksen slaa Halen over Vandfladen. Vest for Gaarden er Vandstanden lavere, saa jeg kan se den hvide Limstenkænde mange Steder. Her laa Laksen den Dag i store Rynger, 4-5-6-7 Stykker ved Tiden af hinanden jog de i et Østhal skraat op mod Strømmen, hvor de skjulte sig paa de mørkere Pletter i Kanalbunden, og hvor der var dybere Vand. Det var Laks paa 4-5-6-7-12-14 lb pr. Stk. jeg saa over hundrede, og hvor mange har der saa ikke været uset." De Ved Møllens Udtøil for Øverstkydende Vand var en Kasse, der naar Vandet lød halvt fyldtes med Vand. Samme var beregnet til Fangst af springende Laks, og her skal efter Sigende være fangst en Mængde Fiske, der solgtes i Aalborg, som en Slags indbringende Tonaarsel til Mølleriets.

Dyrlæge Haasen og Lærer Johansen
 fisker paa Hjörnet ^{ved Skolen} mellem Mølle- og Lusekanalen, hvor der til Fryd for Ojet altid
 gik et Hundrede store og mindre Skaller, men fangede de en af dem, hid Resten ikke
 mere under dette Fiskei, skint de uanfægtet stundede sig paa samme Vis. Skolens søkroge
 de skal kendte alle Fiskere langs Møllekanalen. I samfundet 18 Aar møtte den stadig
 og fulgte kalent i Skolene paa den Fiskei for at faa en Skalle. Ogsaa Skalfiskere
 og Vaadnagerne fæstod den sig paa. En Mand, der besøgte Skolen, sagde: "Naa! der
 har vi den søkroged". Han var osse paa ulovlig Fiskei: ¹²Net.

Anders ved Flusen fortalte: „A kænd aldrig ha' købt mit Fisk, hvis
der eet had vot Pruder i Kanalen. Det var i 1890^{erne} og lidt efter 1900, da var der
saa møj kasende med de Plaw Feste. Da loed A ud paa Seyflod Kjar. Saa om Nat-
ten gik vi ud med vo Vaad. Vi gik helt op til Sküelen med det, og saa no
størte Lekker paa Nakkem. Vi var gjær 3-4 Mand i hver Hold. Ha' ha! F for-
staar vi var jo fier Hold, ja, jær Nat var vi 16 Hold, for der var jo Feste
mote. Angaang kam vi lige sildig mote afsted, for da vi kam sönder for Seyflod
midt vi de först Hold, de havde vot helt op ved Hjörned, men A lest ma ke og
hveste ke jær af dem: „Haar F faanged møj.“ „Jow“, smærst kam, vi haar aal vo
Lekker stapsfuld, nü er vi færdig for i Nat!“ Lidt efter-hare söer et halv hænded
All ovenfor kam jet Hold te. „Haar F faangt møj!“ „Jow!“ Det var gaær den lissedan.
Lidt efter midte vi 3. 4. og 5. Hold, og saa blev vi jo smærst ke aa den Spörger, men
inden vi mod Hjörned haad vi passered 15 Hold, og vi var sjel Nr. 16. „A er
haang, ad de smærst haar haad aal Pruderem, „saa A ke jær, der gik paa kam Pi
aa Kanalen som ma, „de a no osse alt for galt, naar der er saa manne ke
aa feste, de skül forbijs!“ „Det siger A osse,“ sværed kam, „men no er vi jo kommen
herop, la vos osse prøv!“ Vi smed saa Rebender over ke vo how Kammerater paa
den aæn Pi, og saa fete vi Vaadden ud og begynt at slaw'en mier ad haem. Lidt
efter kün vi märk, at der var Feste i en. Vi samlede og hev ind. „Nij!“ sa'e jær,
de haate no et for 2 dem aal sammel.“ Saa brate vi i jær, men lit far vi kam ke
Pöül Bändgaard Brow gåed da saa møj, no Stöd i Vaadden i jær. „No' maa vi ha'e
samomelt,“ saa A, „aa de skal go raste!“ Da vi fete Vaadden op, var der en orden-
lig stær Plamper i en. A fete en i paa Grasset, men den sprallered, aa A kü
et hold'en. Den vild i Vaanned i jær. Saa smed A ma jo kvat over en og klemt
en ma Brösted mier i jær, ide A fete goot Hold i de laang Træs ved Kanal-
kansen. Saa kam jær ma ke Hjälps, men de vaared lang, inden vi fete den Pr-
red i Lekken. Da vi kam hjem, vejed vi'en. Den vejed lisse bestemt 24 St.
Ja, det var den störst Prud, A haar vot ma ke aa faang, og A haar heller
aldrig hot om mien, der haar faanged dem stör. Den Natt faanged vi fier Pr-
neder for antrent 100 Kr hver. Jow, der var en Masse aa de Plaw Feste

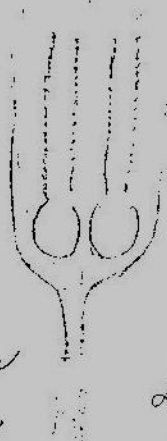
Ovenstaaende 12 Fiskearter kunde daglig iagttages i Kanalen, naar man vidste, hvor de holdt til. Flynderen dog undtaget, idet den var en sjalden Gast ligesom alenlange Flodlampretter, der af og til fangedes til stor Afsky for Fiskeren. Efter Aar 1915 forogedes Fiskebestandene med en ny Art, nemlig Sødere, der især holder til i et Lerkvæl Nord for den gamle Skole, der staar i Forbindelse med Kanalen. Disse Sødere er temmelig store, idet de ^{kan} vreges haade 4-5-6 F.

Om Doktor J. H. Vogler fortalles, at han skal have faaet en
Laks paa 21 P. - Selv har jeg staaet en Laks paa 12. - Da Jens Dahl
reusede Skolens Brønd, der stod i Forbindelse med ^{med Kanal} Vaudet, han vil vor store Forbar-
selse en ^{naadig} 12te Laks under Middelret. Den havde forvildet sig her med under
en Oversvømmelse.

Gedder var der ogsaa mange af. Det var almindeligt paa hver
Fur langs Kanalen at de en eller flere staaede ved Budden bag Siv
og Flez eller i det mindste deres Kølvaand, naar de skraut for bort. Paa
en Bystertur i Sommeren 1904 over til det store Plüschub gik jeg rundt om
Lerhallet, der mod Nord stod i Forbindelse med førstnævnte. Det var en
dejlig solklar Dag. Man kunde se et godt Stykke med Vaudet. I Middags
sah døde ¹⁰⁰ Skaller i Ro og Mag lige under Vaudfloden. En saadan
Ro forstyrres ikke af Fagtagere, naar man ~~staa~~ gaar saa stille, at hvert
Fodskifte tager ca $\frac{1}{4}$ Minut. Under Omgangen stod 17 Gedder synligt.
Ved Sydbudden saa jeg den største, jeg i det hele taget har haft for Øje.
Den stod mellem P. rone ved Hallets Sydside ca 1 Al under Vaudet og 3-4
Al ude. Jeg nærmede mig meget langsomt. Det forekom mig, at den ~~to~~ saa
paa mig med de rovlige Øjne. Lige saa langsomt ~~og~~ nærmede
mig. Ligesaa langsomt gled den udad i medad i det 3-4 Al dybe søn-
te Vand. Lysteren blev ikke engang løftet. ^{Den var kvarteret om Ryggen og} meterlang.

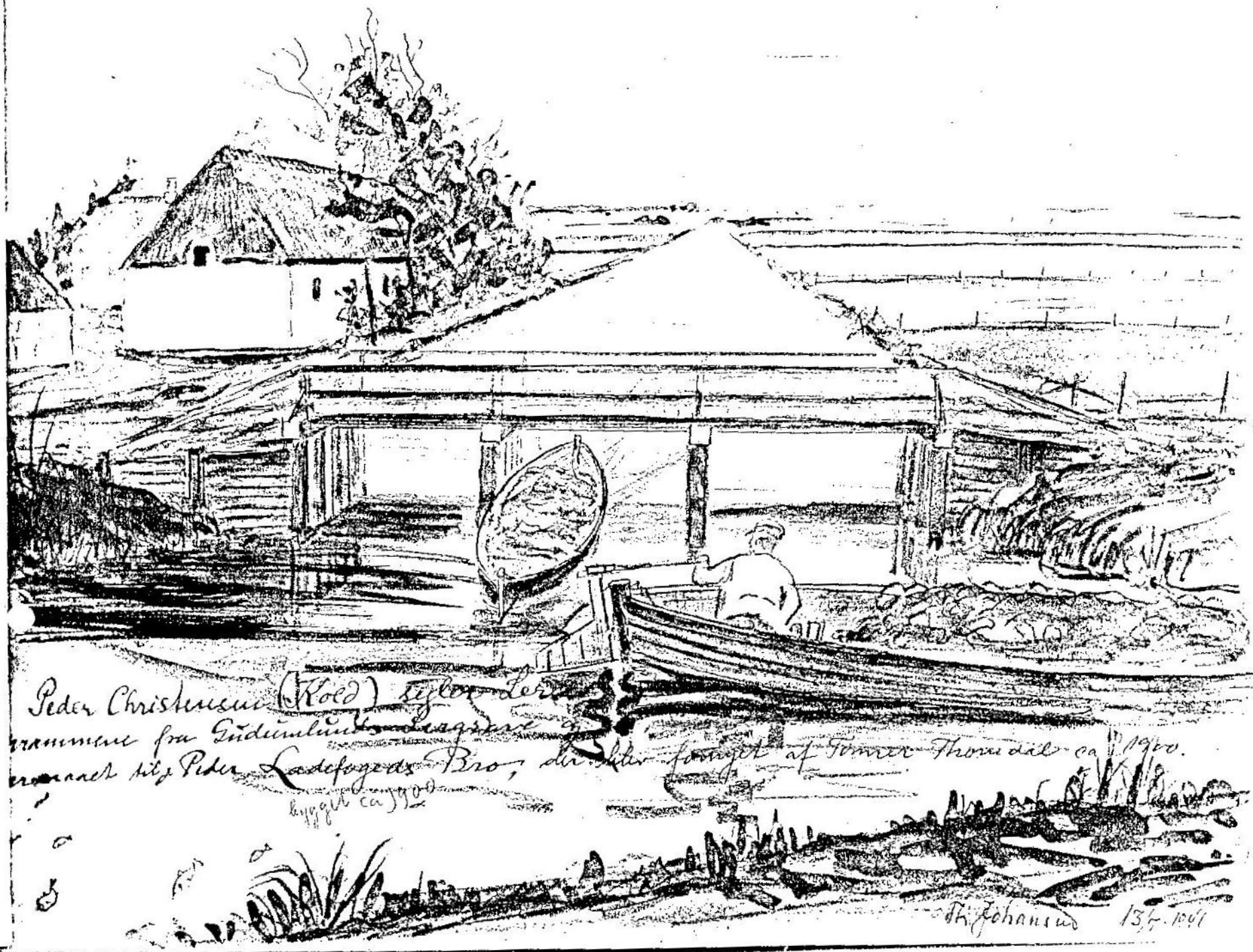
Under en Vaadragning i nedre Møllekanal fangedes en Gedde paa
17te af C. Krebs. Ved disse Vaadret fangedes en Mængde Skaller og en
god Klump af dem blev i en Torrkaar haaret over i Lerhallerne for at for-
ny Bestanden der. - Aborrerne var ikke mer saa talrige som Skallerne,
men de led bedst og altid. Høstmark Andreas gjorde en Dag det Kænst,
stykke at marke en lille faaet Aborre og kaste den ind igen, hvilket gen-
tog sig 7 Gange paa en halv Snes Nimmeter. I Klampkanalen kunde
der af Debarrende Drenge fanges håndredvis af $\frac{1}{2}$ -1 P Skaller, naar Pige
bordene sattes, og Vaudet løb bort; men saa skulde der holdes Fast under
Dobrorens isbre Bro, hvop de joges tilbage, mens Vaudet flød igennem.

Allelitterne stod i Smaa flokke paa Vandingsstederne. De fangedes laafr
med Kroger slaaende paa Sandhunden henimod dem. De stod altid med Næsen mod Strømmen,
1. P. l. skulde fanges; thi saa fik man flest af Flokken. I en alenlang

Lyster.

Flytted til

Peder Christensen (Kold) tøylar Lera
rammen fra Indimilind...
bygget ca 1900
erstattet af Peder Ladefogeds Bro, der blev fornyet af Tommer Thomsen ca 1920.

St. Johansen 13/7. 1961

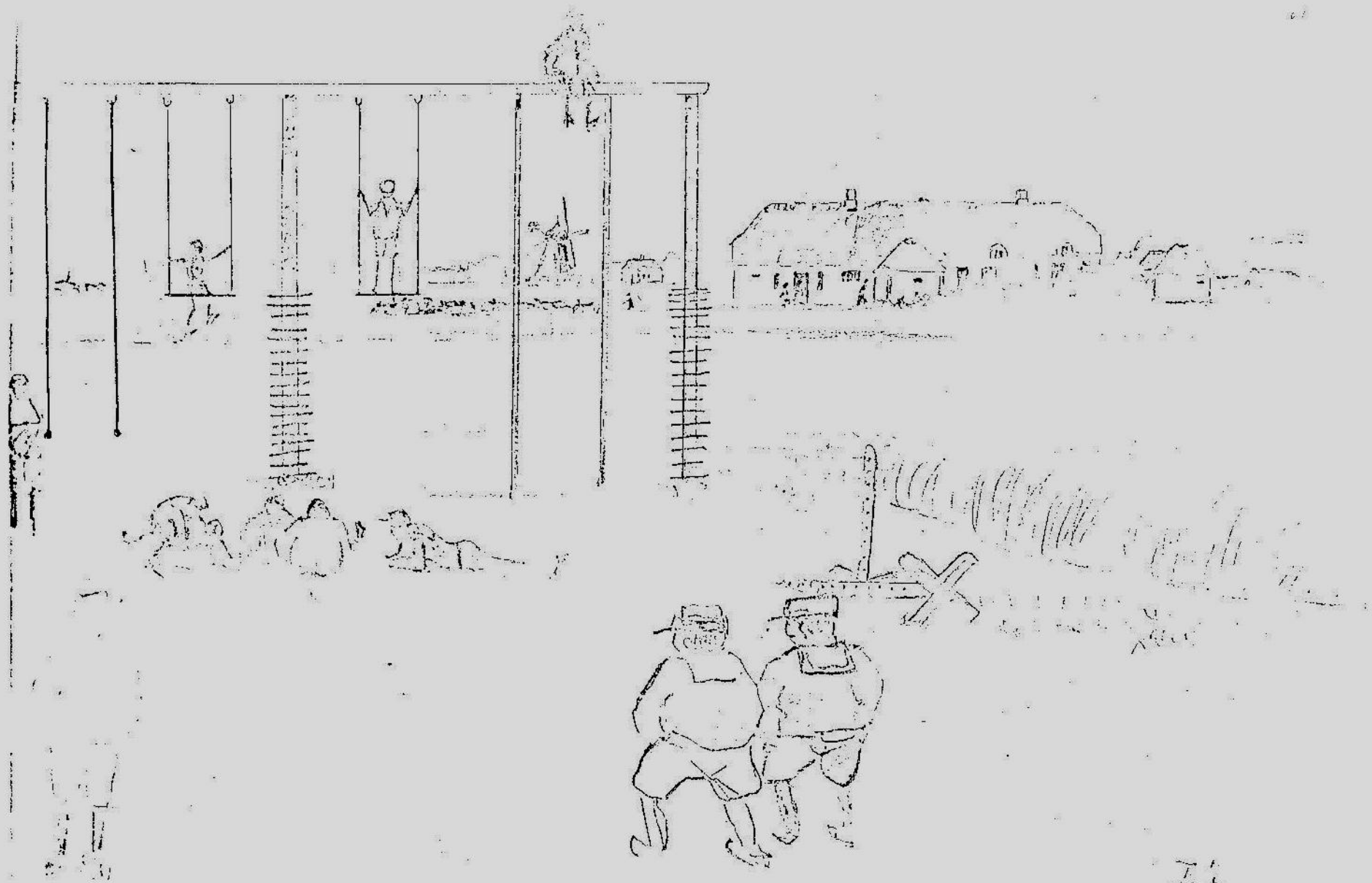

Udsigt fra den gamle Skoles Legeplads til den gamle Telt og Vindmøllen, der blev opført efter Aar 1900 endnu mens Vindmøllen maalede. Gymnasiebygningen blev bygget af Smeder Thomsen for ca 400 Kr, der betales af Graven.

"Den gamle Telt" har 700 Al Fst for Doktorens Bro ved Teltvej eller Kærvej. Den har sikkert sit Navn efter et Telt, hvori Büchwalds Soldater var indlogrede, naar de gravede Kanaler for ham. Huset er saa liden opført ved Teltets Plads. Umiddelbart i Kær og Snes Allen fra Teltens Sydside var den saakaldte gamle Sta, hvori der stod Vand langt op efter Aar 1900. Denne Sta har vist været beregnet til at sejle Torr op ad til Skovsøjsfabrikken og har vist gaaet helt op og staaet i Forhindelse med Kanalen Vest for Møllen. I 1803 dækkedes i alle Tilfælde id Pykete Kanal, da Kanalen fra Stampen gravedes. - - Ved Opførelsen af Teltet - hvor iverigt Fabrikstyrdens drivende Fabrikstyrdens Kær i Kær - havde en af hele Huset 4 Arbejderfamilier endog Uthus til deres Ko, medens de 4 mæthert havde hver sit Køhus med pyramideformet Staa tag. Den vældigste Lejlighed (han P. Hammers) havde Uthus Vest for Teltet. Naar Flyden havde tid det oppe i Byen i sit Flydehorn og samlet Byen Kær, kørte han den og drev

Et par Hundrede Allen for Teltet indede

Det gamle Teltet var ca 16 m ... det gamle ca 20

han atten, og Tiltkonerne kom saa løbende fra alle fire Døre til deres respektive
 sine Købse for at brække deres ^{Købe-}ud, at Lyden kunde faa dem købt til. Saa snart
 han drog fra Teltet. Næste han atten for at værste Konerne i de to østreste Str-
 lejderhuse. Naar han om Middag, og Aften kom tilbage hidede han 1te Gang ved

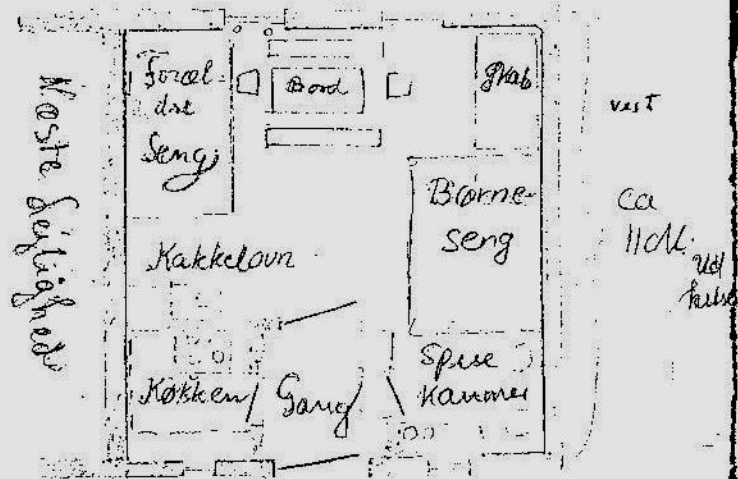
J. J.
 13/2/1941

ved den store Luse, 2 Gang ved Vigen hen Skolen for Teltkonerne og 3de Gang lidt Øst for Doktorens Bro. Det var mest en Dreng fra et Arbejdsstykke, der var Bybyrde, f. Eks. ^{59 år} Kvan Ioms ^{59 år} Anders i Teltet og "Baronens" Karl. Førstnavne var god til at skare i Træ. Han skar Legetøjs skibe, som han solgte til Kammeraker og lavede en hel Række Bryllupsmedailler til minnerende Dommer Axel Nilsen, der da var en Dreng, allé mens han passede de finbenede. Øst for Huset var en Gangbro over den gamle Aa, saa Røgleren skulde sætte skraak over "Trekanten" til Fabrikgaardens Kølhus og Lade.

I den gamle Telt "høvede altid fire Arbejdsfamilier. Her er kommen mange Verdensborgere til denne syndige Jord her. En gang skal der have boet 24 Sjæle inden Teltens 4 snare Lejligheder. Her var altid Sel. skab, men ofte Graad og Sagsmaal, ikke alé, men mellem Børn, men ogsaa Lørdag Aften, naar Kvinden var ubetalt og Brandvins flaske og Dænk fyldt mellem Fædrene, der gik sammen for at slukke Ugens Lid og Nøje i en Dram og en Taar Øl. Dette skete dog kun, naar urolige Elementer fik Indpas. Forbrigt kunde Teltet mange Aar. Træk vare et helligt Sted, hvor enhver i sit Dags Arbejde spiste det daglige Brød.

I 1860'erne høvede her Baadfører Nils Jensen, Jens Madsen, der ogsaa var Hjemmeslagter, Betteemanden, der var Stormødt og endelig den halve Lars Peter Hammer. Han fortalte, at mens hans som 10 Aars Dreng passede Kreativer under Skolering, Kæmpe begyndte Børn at vørke, og han blev lam i Resten af sit lange Liv. I Teltet høvede han over et halvt Hundrede Aar. Ovenfor er afbildet hans Lejlighed, hvor han i adskillige Aar sad alene tilbage, efter at Kvinden var død, og Børnene forlangt Støjet fra Reden. Hans største Glæde var at høre fra sin elskede Son Agidius (Gimius) i Amerika, som han ofte talte om.

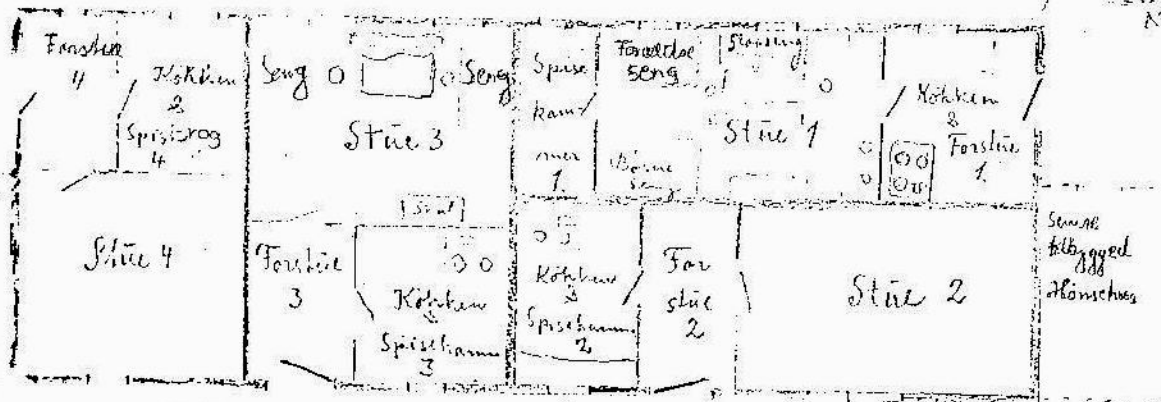
Efter Aar 1900 høvede her ^{i adskillige} Madsen, Hjelmén, E. J. J. og Hammen. I henholdsvis med Fornavnene Christen, Jens, Nils og Lars P.

(Lars Peter Hammen Lejlighed.)

J.H. 14/7 1941

Jærnestak

Grundplan af Lejlighederne.

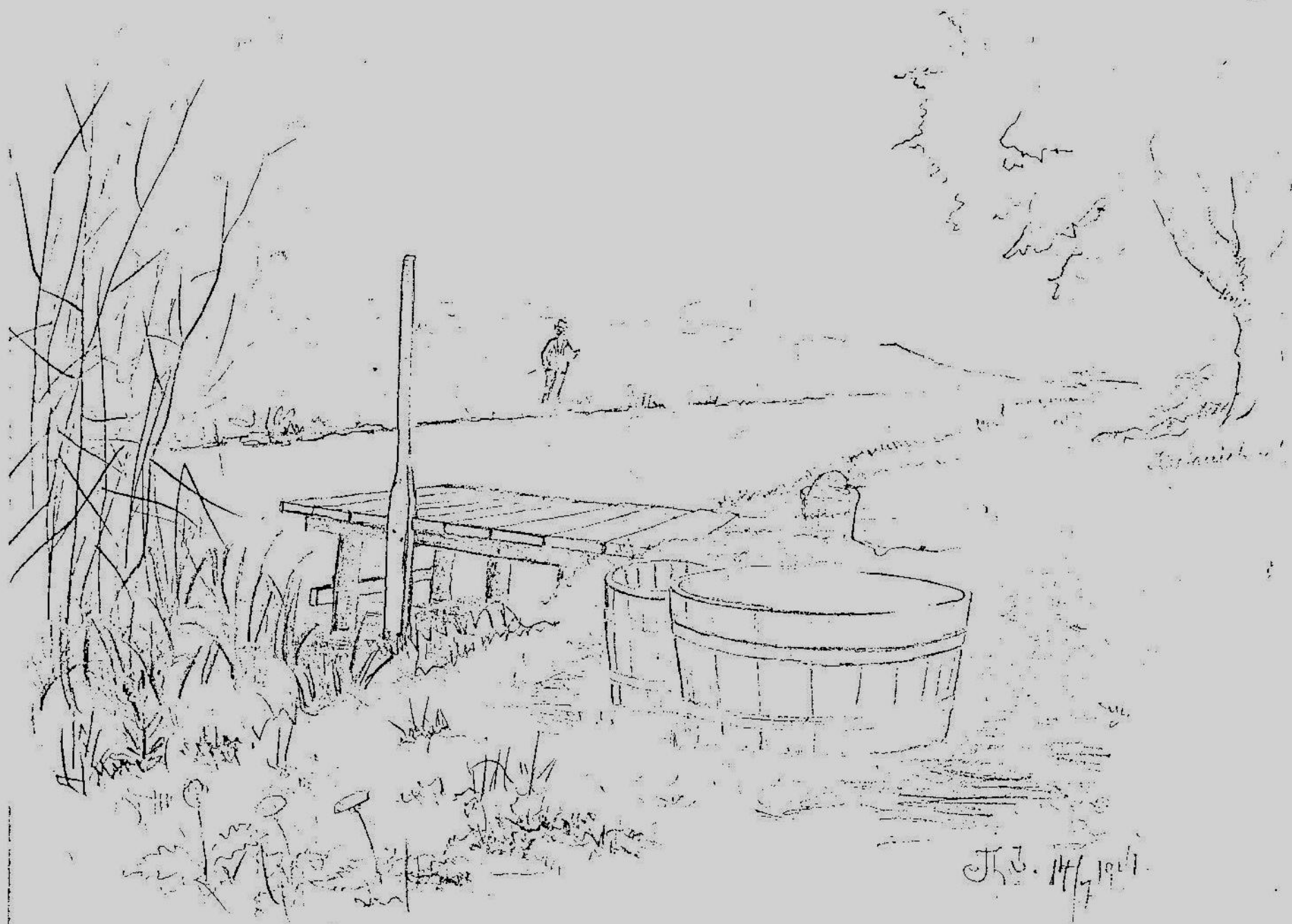
Tårn
stak

var en dygtig og oplyst meget lærende Mand. Han døde her 78 Aar gl. ca 1931.

Jens Hansens Hus; hvor der i den ældste Tid boede 4 Familier. Grundplanen viser de fire Lejligheder. Siden 1860 erne boede her kun 3, saaledes dengang. Samt Niels Rytter, Chr. Dymann og Chr. Hindberg. I 1890 erne Jens Hansen, P. Hindberg, og Frøer. I de sidste mange Aar havde Jens Hansen Lejlighederne No. 1, 2, der ellers alle havde kun sit Nr. med hver sit Traestak. Nr. 3 har havde vist i Grenskatols Reg. skab Nr. [?] [?] Der var opslaet over hver Lejlighed [?] [?] Der med havde Tak paa en sort Trapplade, ca 10 Tommer lang. Jens Hansen var en dygtig og oplyst meget lærende Mand. Han døde her 78 Aar gl. ca 1931. Huset nedbrændt ca 100 Aar gl. ca 1932.

MUSKRANEN.

kalde vi det stykke Kanal, der strakte sig fra Husehullet til Hjör-
net. Gennem den gik alt Vandet, naar Stampen og Møllerne var luk-
ket. I Almindelighed stod altid et Par Overstigebord aabne i Flusen, og
i de stille Sommeraftener, naar der var tung Luft, kunde Flusens Tru-
sen høres i en vedvarende lige saa tung Tusen over til Holmen, ja helt op
til Byen. Saa sagdes der: "Nu faar vi Regn!" Flusekanalen, som vi ogsaa
kalde Dyrman'skanalen efter den i vor Barndom forlængst afdøde Skjids-
mand Chr. Dyrmann, var dystert og farefuld. Den frøs aldrig til selv
i traarde Tindere. Herne ved det gamle Husehul, Holmen, drejede den
mod Nord. Her var 5-6 Al høje lodrette Skrænter, og her var i Trin-
get et dybt Høl, som ingen kunde bünde i. Der var heller ingen Børn,
der rovede sig ned ad Skrænten, knap turde de gaa ud til Kanten,
thi Skrænten fortsatte stejlt ned i det dybe sorte Vand, der her dan-
nede Huller og Strømhvirvler, saa der stadig brillede en stor gras-
klædt Klode ned i Dybet. I denne Kanal maatte vi ikke bade, men
da vi blev over en halv Luns Star, og Svømmekunsten var lark, var
rede det ikke lange, indem jeg kendte Bunden i Kanalen meget nøje
lige fra Hjörnet til Uloket fra Husehullet. Fra dette ca 3 Skæppe
Land store Vandhul løb Vandet ud, efter at det først var gaaet gen-
nem Flusen og maaske havde faaet rændt til Ejsiden. Bunden
vis af Gange. Vandet har en ukyre mærkelig Karakter. En Hegnspæl
kunde saaledes i et helt Døgn ligge og køre rundt paa Vandfladen helt
Nord ud af Flusedammen i Ejsiden af den fra de brydende store Kam-
pusten fremkomne Strøm, der ligesom dannede en Diameter af Dammen.
Kammen over til Skrænten førte Strømmen Bølen med sig langs Ejsi-
siden af Hullet, og naar Bølen kom op til Vandtruset over Genene
i den hvide den drejede rundt om sig selv med en i Fart

Jens Hansens Bro ved Flusskanalen.

J. J. 11/7 1861

ad samme Døse som første Gang, og saaledes rundt den nuvo
ved i Hagebøl. Enden denne Cirkel eller restere aflange Oval dannede
Vandet i Tidens Løb en Grund, hvor der i ca 1910 indvandt var ca 2 Alen
Dybde ellers var Dybden i Flusehullet 3-4 1/2 Alen. Omkring ved år 1930
harde denne Grund hævet sig, og der var en \varnothing midt Gæs og Siv ca 3-4
Al i Diameter, men nu i 1941 er \varnothing helt forsvundet. Ligesaa foru-
derligt dannede. Vandet fra ca 1875-1885 en Bunte Arars over det op-
rindelig dobbelt saa lange Lerkul, saa man kunde gaa Arars over det,
men i 1890'erne brød det Kul paa Bunken igen, saa der blev to Kul-
ler. Nu i 1941 er det inderste Kul næsten helt opfyldt af Mudder, der er
skullet ind og dækket af Græs og Tieg. I Dyrmanstokalen var de sidste ca 200
Alen ud mod Hjørnet paa Hundebånd, hvorfor der ofte badedes her. Her havde
vi en Vippe, og her var 1 1/4 Al Vand under normale Forhold. Her voksede
de en mektig Busk af 2-3 Alen høje violste Duerter; lige Nord for Jens Han-
sens Bro krøle sig paa en Strækning af ca 20-30 Alen en Samling Tag (Blaa-
tag) ud i Stuen. En Sone Alen Syd for Broen stod Jens Hansens store Kæsta-
niet paa Kanalsiden. Naar det stod med sine smukke brede Blomster,
sagde Peter Svindbergs Kone, Sone, der boede i samme Hus: Det Tænk vi maatte
Rigmans gjøre 1000 Kroner for, bare de kunde fløt i den i dets egen
Fløve!

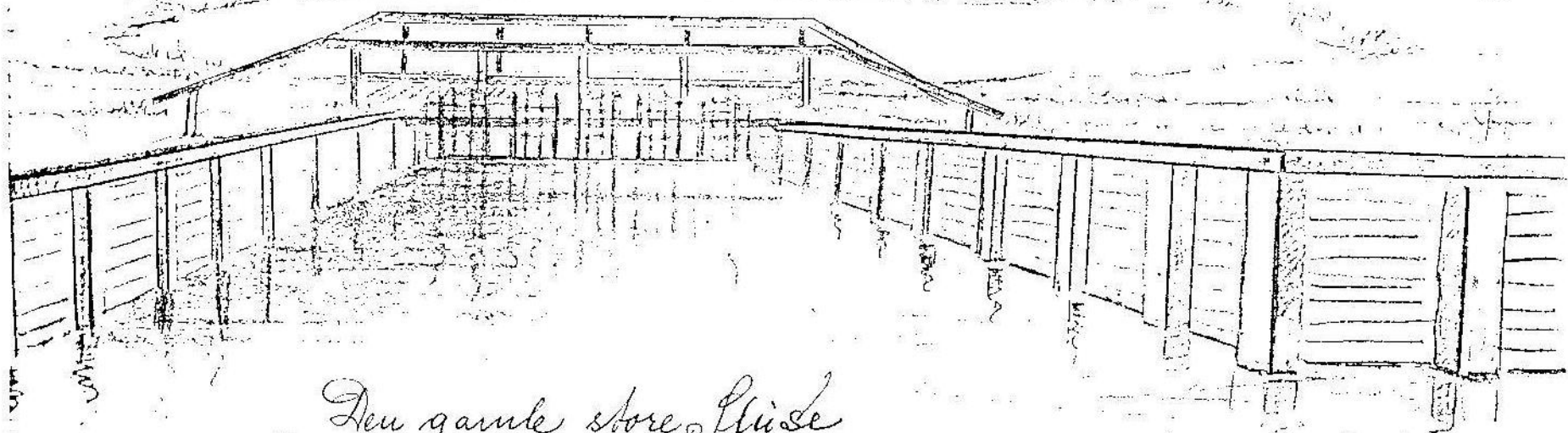
Flusekanalens Poesi forhøjedes veldigt derved, at dens Vand i mange
Aar kæmpede en drabelig Kamp med den sidste af Fabrikens store Sku-
pramme. Det var, som om Kanalen med al sin Vold og Magt vilde have den
ne sunkne Pram spjætt ud af sit Leje, med al sit Vand, Vold og Magt
var Kanalen dog for svag. Kampen stod paa i over 1/2 Aarkundred.
Skuprammen, der vel kunde være en Snes Alen lang, havde tjent i man-
ge Aar ved Fabrikken. En Maanedes Ledninger Sku havde den haaret ud
Ned og over Limfjorden, og der fortælles om den, at da man i 1873 begynte
A. Luan: den første Bro i Dalby, førte den ogsaa Sku til denne. I de samme

Tjörnesraunmenes Studepar

hvirte hjumme i Fabritsgaarden, hvor de opstaldedes, naar de ikke var i Arbejde. Ofte gik de paa "Trekanten" Ost for Avlsgaarden sammen med den ene Køer. Den ene Stude var meget ondskabsfuld overfor Mennesker, og naar Maltekoneen var inde at malte, holdte den paa at jage efter hende. En gang gik det saa galt, at hun maatte springe i Kanaalen for at undgaa den. Saa med "Kirsten" ikke malte mere, naar Studene var paa Trekanten.

varover sejlede den naade Mursen og Kampsten til Bygningen
af den store Lüse, men en Arkjeder havde en Kampsten med i Bün-
den af den, hvorved den fik sig Banesaar, da en Lok sloges i dens
gamle Bündejæl. De fik den sømt og sejlede ad Fabrikken med den,
men da de kom til Lvinget havde den taget saa meget Vand ind, at
de fortojede den ved Slusekanalens Festside. Den sank og herfra vilde
den ikke. Den blev aldrig repareret. Fortøjningen raadnede op, men den
blev liggende i La for Strømmen, der i Løbet af en halv Snes Aar
fyldte den med Mudder. Men saa en Nat, da de "slog Vandet ud af Ka-
nalen", fik Strømmen den udløst. Den gled ned sin store Lad-
ning Mudder paa Bunden. Ivers over Kanalen skraad fremad et
halvt Hundrede Alen. Saa gik den mod Kothredden og laa fast i en hel
Del Aar. Fære Sange slog man Vandet ud, men Strømmen gav sig ikke
for de første To. Den blev stadig liggende. Hvor Aar stod dette ud, og
en Nat havde Strømmen sig ind bag om Prammen og tog Møytur. I Løbet
af denne Nat, baksede Slusekanalens stærkeste Vand den hen til Jens Han-
sens Kastanier. Kommen dertil var det meste af Stens Vand løst
ad Lionfjorden til, og Prammen blev liggende i Ro nogle Aar igang. Saa
flyttede den atter og laa nogle Aar paa den modsatte Side helt henne
overfor Hjørnet. Paa denne Tur mistede den sit Ror, som den altid tro-
fast havde holdt ved i langt over 20 Aar. Det gled helt over til Sko-
lens Nakke, og saa sat inde paa Bunden. En Dag, da Vandet var blødt,
opdagede vi det. Med en Rive fik vi et Reb om dets Hængsel og blev med.
Vi fik en Stok Skolderunge til Hjælp. Saa kom det op. Det blev hængt som
Væg i Skolen Grønkeader, og her raadnede dets 2 Tommer Nyltker vanddrukne Plan-
ker snart op. En Nat faldt Prammen igen. Den havde altid stået den
ene Rekke Pranter op af Vandet som en gammel Rakke Tander. Det var efter
Aar 1900, at den dog sin sidste Sejstur Aars over Hjørnet af Møllekanalen og Sluseka-

Den gamle store Skole

harde sin Plads ca 100 Alen Vest for den nuværende, omtrent lige over for Peter Ladefogeds Bro, dog en lille Snæs Alen længere Ost. Den var bygget af Træ, men i 1870'erne er den hileren for svag til at modstaa Vandets Tryk. Plusen maa fra første Færd være anlagt af Brichwald, og maa saa have haft en Levetid paa op mod 100 Aar. Murer Karl Jensen, Storvoerde, (død 1939 80 Aar gammel) meddelte, at der var Masser af Træbjælker i den gamle. Han var som Freund selv med til at opmure den ny, hvilket skete i Midten af 1870'erne. Da Vandet i Vinteren 1941 skyllede igennem ved den gamle, kom der over en Snæs dykke Pæl tillygne under Jorden. De skaar nu ragede et Par Alen i Vjret vidnende om, at den gamle Skule var af Træ. — Det var i 1798 at en Dr. Friese indkaldtes

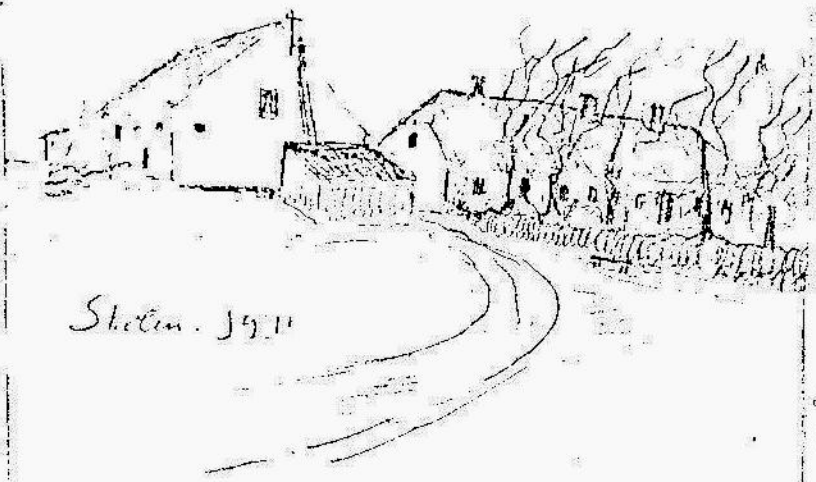
fra Tyskland. Man skulde anlagge det store Laboratorium, forstodes Salværket, Saltsyderiet og Salpêtresuset. Værre Fruesenfast end Dr. Friese kunde ingen have valgt. I de 5 Aar han opholdt sig paa Fabrikkerne for han fra Kriolbakken, hvor Salpøgeriet blev anlagt, til den store Sluse, hvor de kemiske Fabriker opførtes under hændredens af Fag Huse. Under hemmelige Foregiverender og indbilst Tro paa egen Dygtighed paafoite han Grevens Udgifter i de 5 Aar paa 46, 621 Rdr 80 B, medens Udtagterne blev lig 0.

Til disse Værksomheder vilde Dr. Friese først have krævet Lokaler inde i Kriolbakkerne. Dette vilde efter hans Beregninger koste 6000 Rdr, men de udhuggede Kalksten vilde være 2000 Rdr værd. Planen blev forelagt Grevens, men han vilde ikke gaa med til den, skønt Dr. F. allerede var berømt at grave sig ind. De kemiske Fabriker, der skulde fremstille Salpeter og Farvestoffer og andre Præparater, anlagdes saa ved den store Sluse, hvor Goldstein foreslog at bygge 555 Fag Huse, der vilde koste 22000 Rdr. - - I Slusen blev indbygget et Møllehjul, der skulde trække 4 Kvarne et Sifterværk og 6 Stumper til Blevglød, Farvestoffers og andre Materialers Forberedning. Fabrikkens Kraft skulde ogsaa trække Pumpene, der holdt Bergravene fast for Slusen fri for Vand. Der blev bygget ca 100 Fag Huse til Laboratoriet. De indeholdt 1. Rum til at slæmme og filtrere Blyhvitt, 2. Rum til Opløsning af Roksalt, 3. Rum til halvfærdige Farver, 4. Rum med 3 indmurede Jerngryder + 2 do. saavel 28 store Blypander, 5. Materialkamre og Magasiner, 6. Tønmagasin til Saltsyderiet 7. et Materialkam. 8. et stort Rum til 2 umættede store Gryder

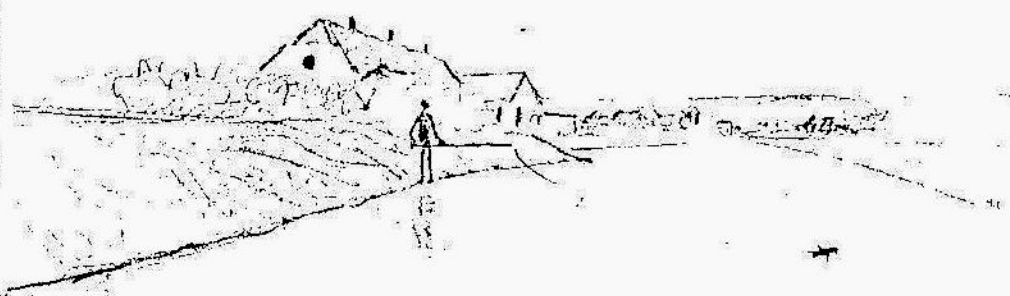
hvorved

Flojen paa Skolens Løse gaar var fyldt med melant og bopset ca 1000.

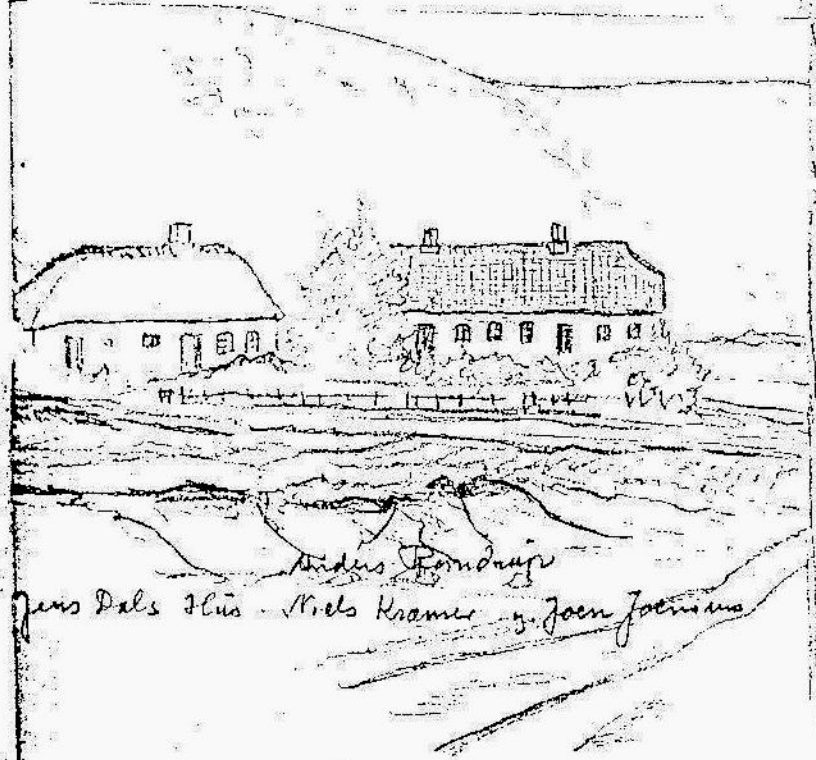
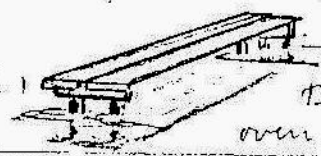

Skolem. 1911

1911

Troer naar 1911 Overstrømmelse i Møllekanalen.
En Bøfugl kom ind Lyngvedet!
Banken nær Hjortens volden ligger
over Vandet.

Anders Hornbæk
Jens Dals Hus - Niels Kramer og Joen Jørgensen

Doktorens Pers af de gamle tænder "Den
nye Bro" Efter Fort. fra 1898.

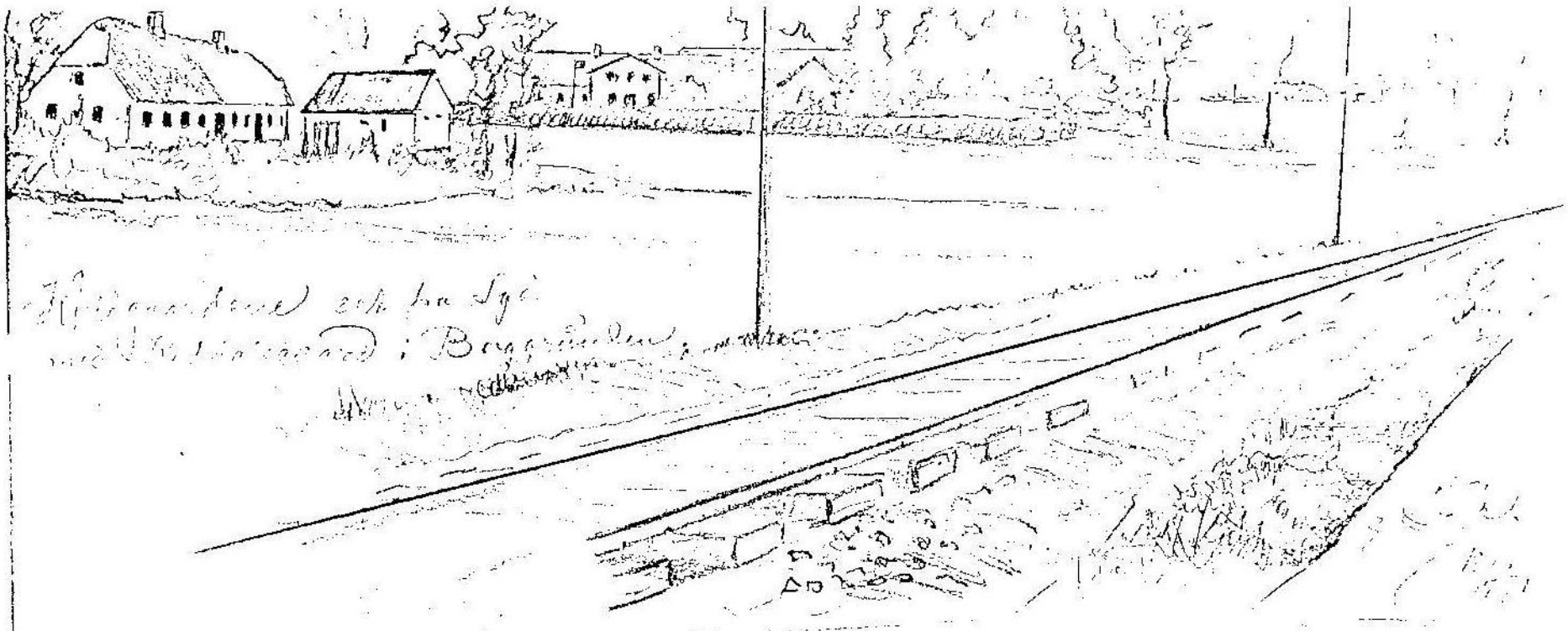
Til allehaande Lagers Indtægning 7 en Hælling med 2 ovne per syers
 Destillation 10 Kammer med 3 store Bassins til Krystallisationer
 11) To Materialkamre 12 Rum for 16 indmurede Sublimations-Kapeller af
 Jern o.s.v. o.s.v.

Loftene over de fleste af Rummene blev brugt til Tørv. En
 Mængde Glasretorter, Destillerkøller, Digler og kemiske Stoffer, Preparatorer
 indkøbt. Endvidere byggedes det saakaldte Sægterhus paa østre
 Side af Søkanalen ikke langt fra Lergruben (hvor nu Fiskerhytten staar).
 I dette Hus lod Dr Friese bygge en Del Heste, der brugtes til kemiske
 Forsøg.

Da Dr Friese havde samlet sig et Lager: for 28000 Rdr Roks-
 salt, Talle, Potaske, Salpeter, Brønsten, Vitriol, Sølvglød, Svovl o.s.v. be-
 gyndte han sit Arbejde i Laboratoriet under stor Fleemulighedstilhed.
 Ingen vidste, hvad han vilde lave. Konvolutter med gode Rødder gemtes
 her og maatte ikke lukkes op, for en vis Tid var goet. Blod best. antallet: 1580 mm.

I Løbet af ca 4 Aar fik han fremstillet 490 lb Blyindstøbt og 70 lb Mine-
 ralguld. I 1803 kom Videt Jarsberg til Fabrikeken for at undersøge
 hans Forhavender, der resulterede i, at Dr Friese fik sin Opfyldning
 Bygningerne nedbrudt.

Højlandene og fra Syd
med Vestindien i Baggrunden

Det eneste Hus, der blev tilbage, var det, som Dr. Friese havde
laast ligget umiddelbart Vest for Fabritchen, og hvor de af hans Arbejdere
skulde bo. Her kom i 1860erne Herman til at bo og Huset blev først
nedrevet ca 1897.

Søbekogeriets fandtes ogsaa i det Lemske Laboratorium. Søbe og Saltkoger
var i 1798 Holstendren Johan H. Hansen. Hans Søbe kom imidlertid retur fra København
for at ombygge. Den næste Søbestyrer Mayntzhausens Produkter lignede ikke godt.

I 1799 sendtes 3525 K Kornsalt til Flodstaden, i 1800: 798 K Korne-
z 29,295 K Vadskeesøbe; i 1801-2 henholdsvis 676 og 4217 K samt 1085 K Søbekugler
og 20 Pd. Pilsner.

For at faa Soda til Fremstillingen af Søbe, fik man Norske Reist

At at bestyre et Sodaarrenden paa Nordskovene. Han skulde have 3 Skilling pr. H. Peuge i Forstkød fik han af Fabrikkens faste Lods Søren Lunden i Rodstrand. Sodaen fremstilledes af Klovertang, der afstøres paa Skattegårds Bænd.

1798 modtog Fabrikken 19000 Td, som Doktor Friese erklærede: approberet og befundet probatum." Næste Aar skulde Morten saa skaffe 100000 Td, hvorefter Del blev leveret i Aar 1800; men nu blev Morten og Søren uenige, idet Dr. Friese ikke vilde give Søren de Peuge tilbage, som Morten havde faaet i Forstkød, og han vilde heller ikke give Søren mere end 1½ Skilling pr. Td i Stedet for 3.

Striden endte med Sodaarrenderiets Nedleggelse. Flest op til Aar 1808 lød der paa Nordskovene 8000 Td Soda, som Søren Lunden holdt tilbage, indtil han fik et endeligt Regnskab med Gaven gjort op.

Pottemageriet og Kakkelovnsfabrikationen var begge af mindre Betydning. Sidstnævnte fandt Sted i et Lokale i Laboratoriebygningen. 2 Bombholmere Frants Bombholmer og Poul Eskildsen lavede Potter og en Tysker Seidelmann var Kakkelovnsmager. Han havde en Daglejr til Hjælp 3 Dage om Ugen. I 1801 lavedes 30 Kakkelovne til 15 Rdr pr. Stk. Kaklerne var af temmelig grov rødlig Ler, paa hver Kakkel staar 40 Figurer en Fløjtespiller og en Trommeslager. De var overbrændte med grøn Glassur og var vist smukke.

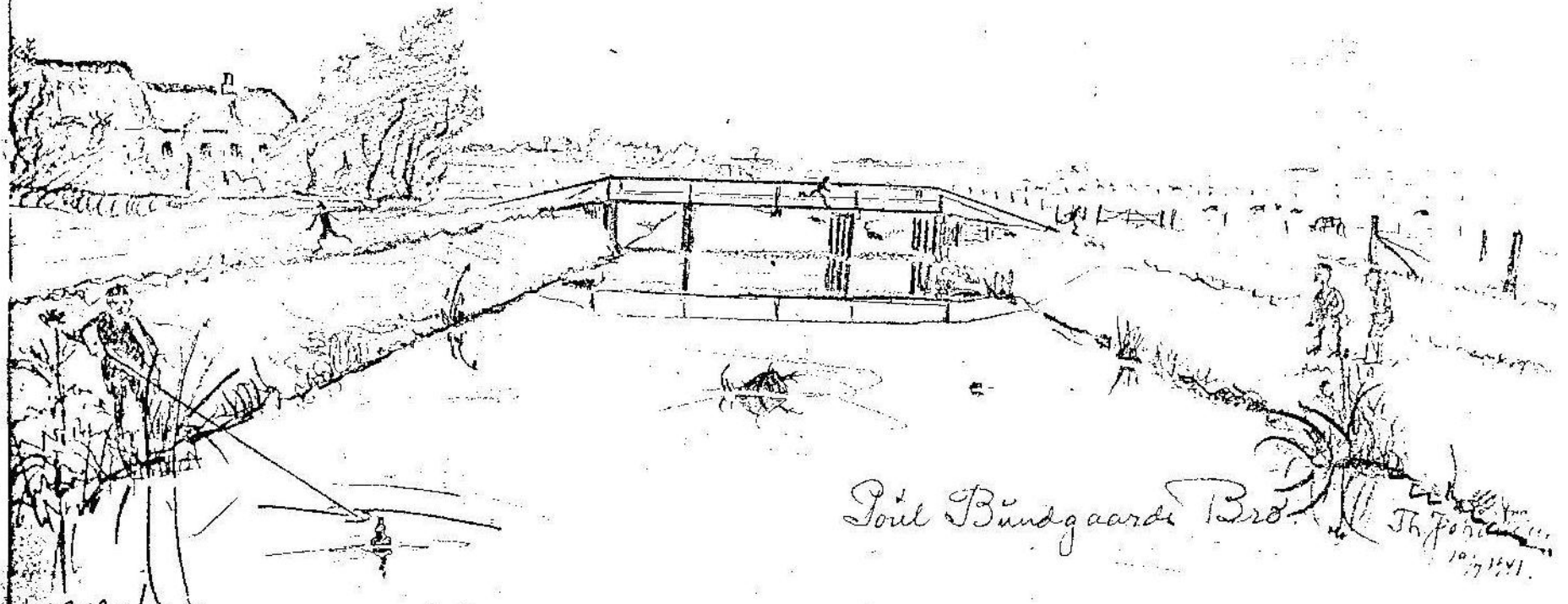
Saltskogeriet under Balsken fik sin første store Ladning Roksalt i 1798 fra Liverpool, hvilket behandledes paa to smaaelig store Jernpander, hvorefter Fldkanaler fandtes. Saltet blev aldrig godt, det meste solgtes derhos: Salten til Kølemant, der maatte, begrundet paa Fabrikkens Peugemangel, tage det for andre Aar, lige som Sølvsøerne i 1802 maatte tage Salt i Stedet for Peuglon. Saltskogeriet staudede 1803.

I den gamle Smedie under Balsken. Den første Smed var mest Nordmanden Michael Kambøe, der kom hertil ca 1805, iflg Gindens Kirkelig døde han 47 Aar gl 25/5 1811. Hans Kone var Jordenmoder. Christian Jensen Far og Betstefar var ogsaa Smede her, og hans Kone blev ogsaa Jordenmoder. Chr. Glad var født i Nibe 1832 () her 1-10-76 lød at Sønnen Smed Niels Glad der flyttede Smedien 1929

(fra 1798-1803.)
Galtkogeriet
(Famili)

Den gamle Smedie, som
den søn ud til Smed Glad flyttede fra den i 1829
da han købte Kellers Hus af Bjørnbo for 600 Rdl og byggede
sin Smedie der.

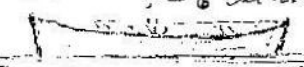
Louise Bændgaard Bro
Th. F. Jørgensen
10. 7. 1891.

Halloj! Hvad er det der kommer sejlsede i Kanalen? Det var ikke altid let at se!
Det var en gammel Tørvekurv, en Tørv og en Flaske!

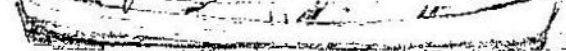
her og der foruden Kammene Kaage og
Baade. Saaledes havde Kølmand Steen-
berg en særlig flot Sejlsbaad, som i den

korte Tid, den eksisterede, altid laa i den øverste Kanal. Den var temmelig
lang og havde vist 5 Leder med 2 Hold Sæver. Den var Røen eller nærmest af vist
Farve som Ledertraa, man skulde næsten tro, at den var lavet af denne Træsart. ^{Matroy}
Den laa en Tid laaset til en Pæl tæt ved den store Sluse uden Sæver og Ror,
hvorpaa der var Imore til at styre med. Fogde Karle lod en Sommeraften Laa,
søen op og tog en Sejltjør foran Slusen. Da de hørte den havde Røgrøjer eller or-
denstige Stager paa det dybe Vand her, kørte de den med Forstærken ind
imellem Skibordholderne, der var af lyst jern. Hermed slog de et Hjul i den
lynde Baadside paa ca. 1. Alens Skævelse, som vist paa Tegningen. Som Vrag laa
den en Tid lidt Vest for Slusen, men blev aldrig til Baad mere.

Frachtmænd Beløn havde selv lavet en lille Baad ca 5⁶ M lang, som hans
Børn med Stolthed kaldte "Vor Skiv". Den var uden Ror, men
egnede sig godt til Sejllads helt op til Vandmøllen over det lave Vand og var god
at skaffe Sedder og Stal fra. Den laa som affest i Nallekammeret tæt ved Lermølle-
broen.

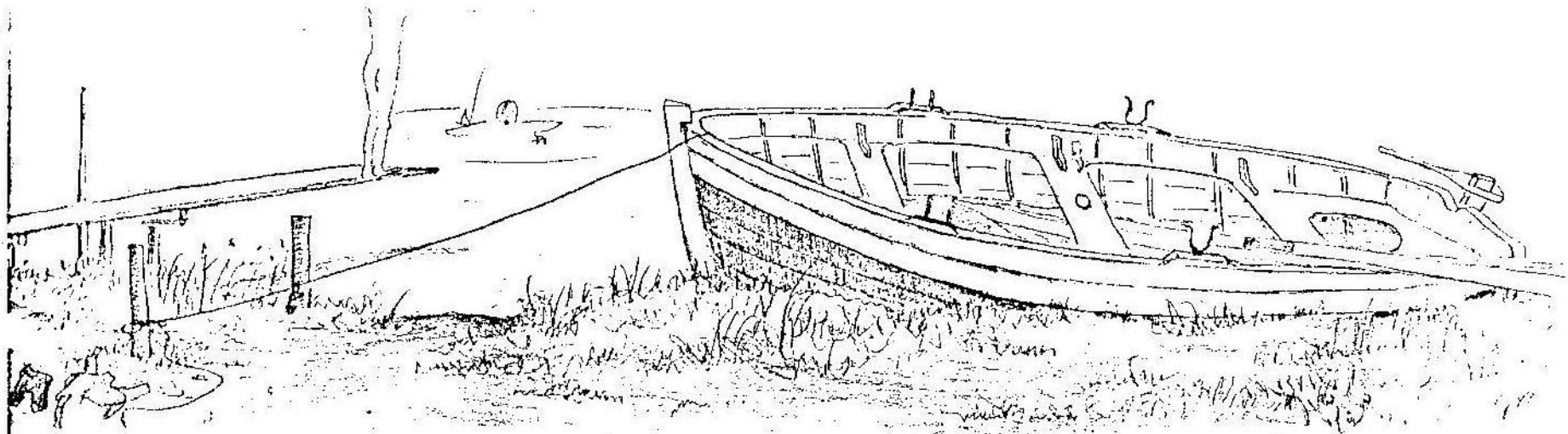
Doktorens Baad var som Frachtmændens sprids i hegge Ender, havde tre
Banker. Den kom til Byen ca 1905-04 og laa altid ved Doktorens eller Fabrikgaar-
dens Bro, hvor hans Dreng havde den ved Haanden. Den var hornetærsk og kunde
saale at løbe mod Kampstøensbroerne med en halv Snes Kroege i.

Peder Ladefoged havde en Kajak, der næsten
altid var ubet. Den laa ved hans Gaard Kamalholm. Den var overtrukket med
malet Sejldug, ca 1³/₄ M bred og 5¹/₂ M lang, fladbundet med dobbelt Stær og med
Kasse om Stellet, man sad i. Den længte han selv kun

til at sætte over Stær i, naar han vilde til Byen.

I Lermøllekammeret laa i 1890me en gammel kærst lidt bred

Den solideste var dog J. Toft Lauritzens Baad, der var godt udstyret med 3 Stær, Mast og Ror samt Stæregaster. Den var smukt i sin Tid med rødmalet Raling og de følgende 2 Felter hvidmalet og Risten hvid. Den laa i mange Aar ved Skolen og gjorde adskillige Ture til Limfjorden, hvor der blev stangt ca 3-4 Fuglere. Den kunde altid laanes ogsaa uden at spørges om Forlov; thi Toft Lauritzen var saa flink en Mand, at han kunde give Drengene Drekkpenge, naar han vilde have en lille Sejlkur eller "sattes over" i sin egen Baad. Baaden kom senere op i Overtkanalen og skrottede i mange Aar.

En meget ejendommelig Fremtoning var den Brekanede Tjærede Pram, der kan var ca 4 $\frac{1}{2}$ Al lang og ^{ca} 3 Al bred. Den dækkede altid op paa ubestemt Tid og skulde altid gøre Kyll. Naar de mange Tjærede skulde tjæres, saas et Par Mand komme stagende eller drivende med Strømmen med den, godt ladet med Tjærespande og Koste. Naar Lidenhåndskanalen skulde beskæres for den frugtbar og for Sejladsen saa generende Aarlegroede, stod altså et Par Mand i "den Brekanede" rotnede med Fløtblade paa lange Stager, hvormed de afskar de slimede og lange Alger saa var Tjæren som mælt.

Lige saa varigt som en mekanisk var kommen, ogsaa varigt forsvandt den igen, naar den havde været til Nytte. Den var som en Komet, der farer over en Himmelsgn, ingen vidste hvor den kom fra, eller hvor den fór hen.

af Fartøjer var der ogsaa Morten Brøndgaards kende sammensvante Græsbøg, der dog ikke var lavet til saa simpelt Brug.

Denne faaens dristigste Plimsøller løb af Sta-

belen i ca 1900 og var af Morten beregnet til en Fart af 3 Knot i Timen, men i Virkeligheden kun

de de kun skære ca 1½ i Timen. Hvor var Trængene

vanskelige at faa kølmede, gjorde, som de var af ½ Tom tykke Fjal. For at faa dem til at holde sammen, blev det nødvendigt at lægge et Skravl paa dem ligesom dem, man bruger paa en Flødvogn. Morten var et opfindsom Floved, og han havde Lyst til Forsøg. De første Gange Trængene var i Vandet veldede de, men Morten smakkede med Trængene og sagde Eni-tia-u-ati, hvorpaa Skravlet blev opfundet. Til-

længere under Lyslæsene var haade krævende og skrærende, idet der maatte være et Ben i hvert Træng, og saa skulde der nos med et kort Bræt i Vandet mellem Trængene. De gik bedst med Strømmen. Forodt den var nok med stor Anstrængelse i Knot, thi de var lige saa brede fortil som bagtil. Stor var Glæden, naar Morten kom sejlsende med forbi. Hjertet og ind ad Fjordkanalen. Alle Skolens Drenges jubbede, thi Fartøjet havde jo 3 Kølvaner paa en Gang. Saa var der ogsaa den Fordel ved Trængene, at de kunde bages ind af Skravlet, naar Morten maatte hjem til et Hus isten det store dybe Kuschul. Trængene var hver ca. 2¼ Al lange, 16 Tom brede for oven, 10 Tom for neden og 18 Tommer i Højden.

De laantes ikke ind.

C. Krichs havde en Tommerflaade i Bagkanalen lavet af Bjælker og Fjal. Alle Skolen havde man ogsaa en Tommerflaade, der var lavet af dorelans Drenges af gassede Bjælkestykker og et enkelt stort Stykke paa 4 Al, der var kommen drevende og fangst. Kanalen fladen kunde bare en stor eller to smaa Drenges. Den brugtes til at sætte en Kanal, naar Gassen ikke vilde komme hjem med dem. Flade. sandt et.

Øst for den store
Sluse laa i mange
Aar Anders Christensen

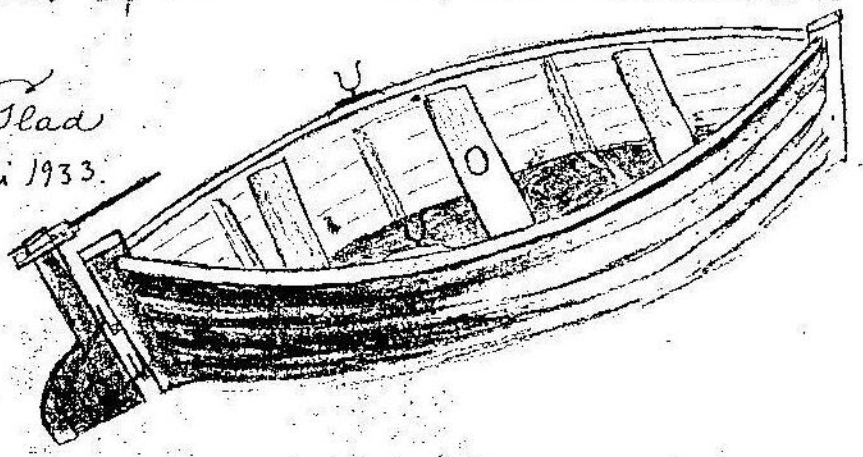
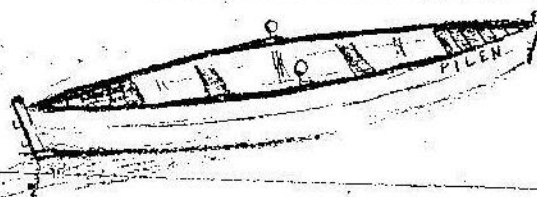
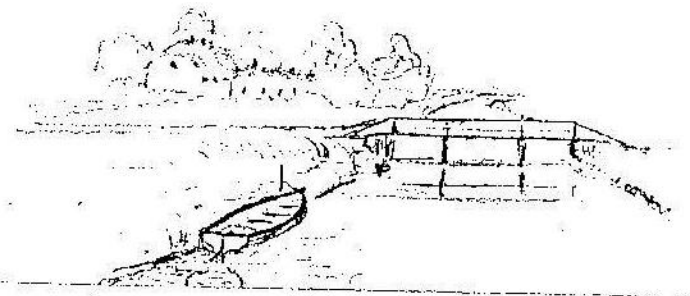
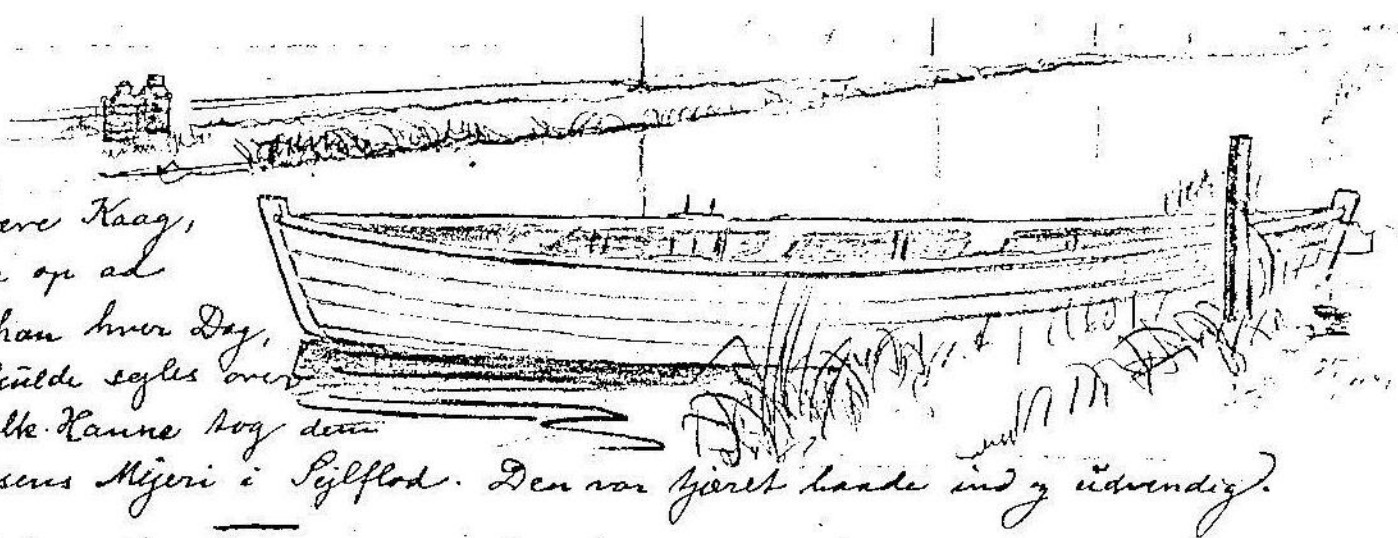
(Sønder) 10 Alen lange skære Kaag,
der ikke vilde sejle lige op ad
Kanalen. Den brugte han hver Dag,
maar Malkepandene skulde sejles over
til Mourvjen, hvor Malke-Kanne tog dem
med til Niels Christensens Møjeri i Søjflod. Den var fjæret haardt ind og udvendig.

Forspagter Om Brøn næm, Gudsminde, ejede
den flotteste Baad, der var bygget som Toft Læns-
røtgens, men den var et Par Alen længere og havde
4 Banker. Den havde sin faste Plads et halvt
Hundredet Al. Nord for Gudsminde Bro; men den
saa ofte liggende ved Fabrikegaarden.

Erik Foged købte 1935 for 12 Kr en 2 Aar
gl. Kajak, kaldet Pileu, maalt med Dannebergfarver. Den
købte Karosserifabrikant Gunnarson, der havde købt
den af Brøndhørs Kjær Sø. Erik solgte Kajakken,
der havde forbrugsplads ved Lermølleboden, med 3 Kr
Følgeskibe til Er. Nr. Andersen, Birkeklind, Kongersbo.

Somedens Sommer, Christen og Karl Glad
lavede egenhændigt en bred starks Baad i 1933.
Da de blev lidt ældre indlagdes der endog
Motor i den.

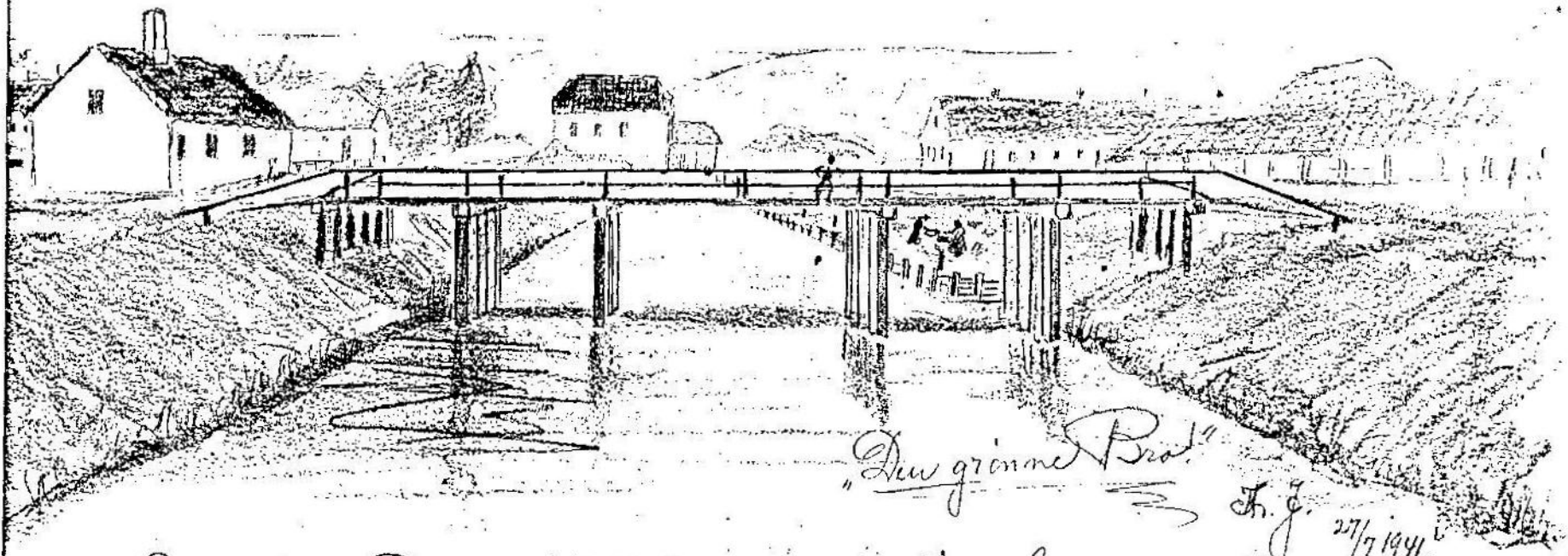
Den kom vi for første Gang over til Lørhøllerne
paa den anden Side Kanalens.

Den grønne Bro.

Hvem husker mere den grønne Bro, og hvor mange er endnu levende og mindes at have set den med sine egne Øjne. Kun to har fortalt, at de husker den. Fri Thora Pleenbergh, født i 1862 fortalte, at Byens Børn ofte tog over den, naar de dengang skulde ud til Skolen. De løb nemlig over Kalkværksbroen (den nuværende bro) og saa længe med den lange stejle Skulade til den grønne Bro. Thora stod som Børn paa Broen med en Kringel, som hun spiste af med stor Velbehag. Hun havde faaet den hjemme i Bageriet, og det var ikke hver Dag den vandrede ud saadan. Saa faldt hun Kringlen ned i Vandet fra det høje Sted. Fortælleren Ulykke! At miste Guds gode Gaver i Kanalen! Hun løb ud af Broen og med ad Stranden og uden at betænke sig, sprang hun i Kanalen. Drivvaad til, Armbrüllerne hjærgede hun den lige saa daade Kringles. Paa Loftet hjemme skjulte hun sig, fordi hun var saa rød. — — — Hun kunde ikke give Besked paa, hvorfor Broen hed den grønne; men Kolmann Er. M. C. Andersens fætter i Skolen 1851 kunde ogsaa huske den og kunde bevidne, at Røkværket paa den i sin Tid var grønmalet.

Naar Stemprammen hændte Sten til Fjordfarren sejlede de altid under den grønne Bro; thi Vest for denne var anlagt et Bolværk der vel kunde være ca et halvt Hundrede Alen, og hvortil Afriksen paa Stranden endnu tydelig kan ses. Her stod den Jyske Tagstenstaller hel op til 1900 og efter, hvilke udløstes ikke mere til Prammen, men til Smaakage fra Sjellod, Storrøde og Vædeyssel. De hændte oftere nogle Sætte Kalk. — Imod N. Glad har hørt fortælle om den grønne Bro, men har aldrig set den. Den er ikke forsvundet i 1870'erne. Vi rejste syd for Broen gik hen til Fabrikgaarden og fortsatte i Kjærvien ud over den store Gløse. Ved Bolværket kunde man se Byens Koner med deres Vaadiser omide her skjullede i Kanalens klare og rindende Vand.

"Den grønne Bro"

J. J. 27/7 1941

Den grønne Bro var 34 Alen lang. Ved Sydsiden af Broen, men lidt til Vest laa Huset "Den gamle Bagerovn", der ogsaa havde været til fra Fabrikens første Tid. Her kunde enhver Kone gaa hen at bage sit Brød, thi det var en Fallesovn. ~~Man~~ man selv skulde have Jern med?

Der fortælles i gammel Tradition, at Øst for Bagerhuset-fra hvi- bet de sidste Sten blev hentet og opgravet af Erundens ^{grubis} af forskellige Mand om ved Aar 1900 - laa Glasværket. Jordsmonnet var ogsaa paa den- ne Plads, hvor vare 4-6 Faar grassede, meget ujævn og opgravet. Her kunde man altid finde en stærk hel Mørsten til at bakte Tøjpalene med, og Stenen var stærk, den holdt altid længere end Palen. Overalt kunde man finde Glasstykker og Skaar, Kalk og Løn. Det var Doktor Theodor

Ludvig Luchas Thulsel der: 1801 gjorde Forslag til Anlæg af Glasværk. Han
 og en fra Norge indkaldt Glasmand Peter Collin Michelsen, der allerede som Dreng
 havde studeeret i Skatmester H. Schimmelmans ^{der} Kæker: Norge, skulde begge frem-
 komme med Tegninger og Overlag til Glasovne, der skulde benyttes ved de fore-
 løbige Prøver. I Sommeren 1803 var Ovnene færdige, og et Forsøg af Frem-
 stilling blev gjort. Det kostede omkring 900 Rdr, og man havde brugt 70.000 Stk
 Føv, men Resultatet var ikke godt. Bygningerne til det store Glasværk var
 halvt opført, da Grev E. Schimmelman i Skrivelse af 22/12 1803 meddelte Administra-
 tionen, at han ikke ønsker Glasværket opført (Overlagssum 2000 Rdr.) Han fryg-
 tede for, at der ikke kunde skaffes nok Føv, da der i dette Aar brugtes et
 re Mængde af dem til Kalk- og Teglovrne, der arbejdede for fuld Kraft
 1808 påbød Greven at opføre et mindre Glasværk til ca 14000 Rdr ved Toldmose-
 gaarden; men Glasmand Michelsen frarådede Greven det, begrundet paa stor Iltig-
 ning: Raaproducterne, og derfor saa dette Glas-
 værk aldrig Lyse

Greve Johann Kaspar
 Herman Wedel Jarlsberg
 (1779 - 1840)

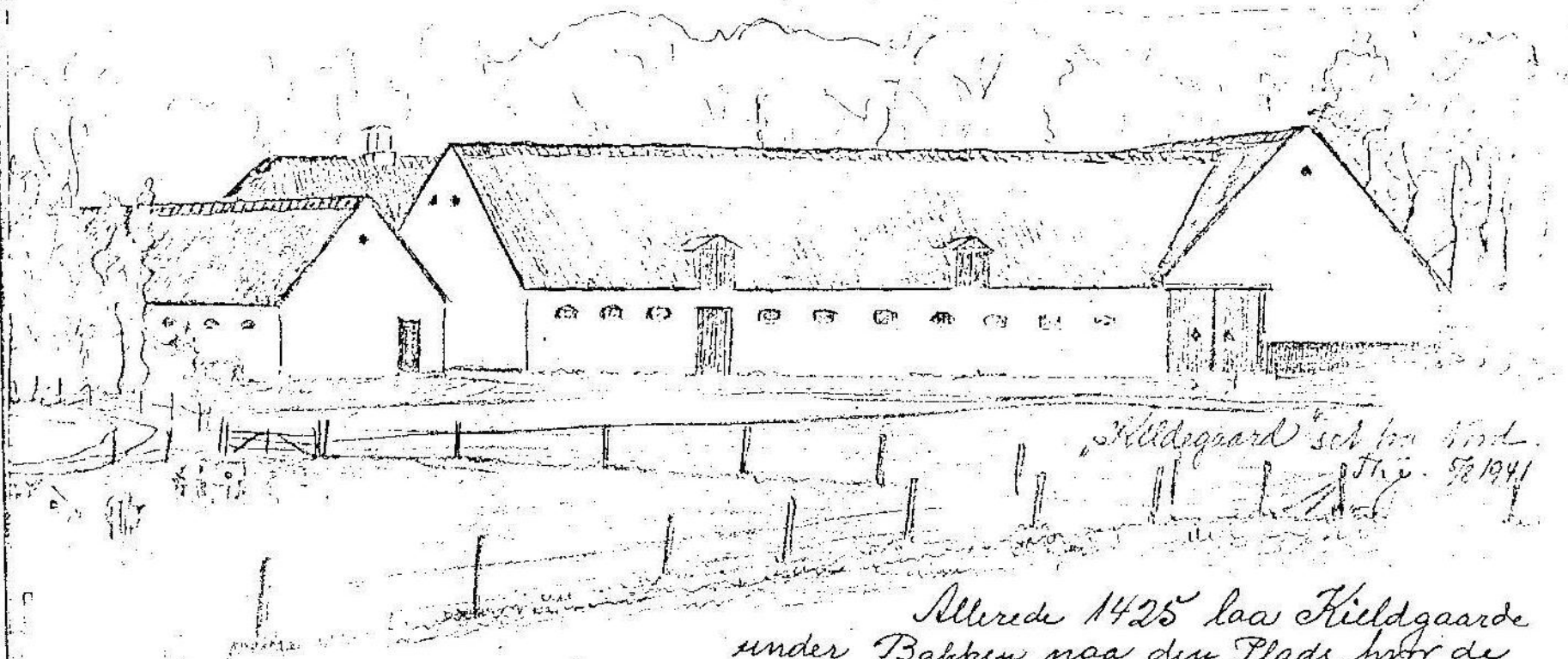

blev 24 Aar gammel
 som Sekretær for
 Greve E. Schimmelman
 sendt til Siedem-
 lunds Fabrikker for
 at undersøge Forholdene. Indtil 1808
 havde han Oversejnet med alt og afløstes af
 Professor Mawthey. 1808 begynte Jarlsberg
 Fabrikken paa sin Færdigsrejse. Han blev
 1814 Finansminister i Norge og fra 1836-
 1840 Stattholder.

Greve Ernst Hein-
 rich von Schimmel-
 mann (1747 - 1833)
 blev 1782 Ejer af Lu-
 denborg og 1799
 Ejer af Hoved-
 gaarden i
 1841 dannede

tilhørende Suednlandske Tabritsker. I
 Finansminister for 1783 - 1813. Udvalgt
 minister 1824 - 31. Gift: 1 Gang med
 hie Rautzau, 2. Gang med Charlotte Schi-
 der levende interesserede sig for Fabrik-
 og især for Plumbet, hvorpå han med

"Kieldgaard" set fra Nord.
 Thi. 52 1941

Allerede 1425 laa Kieldgaarde
 under Bakken paa den Plads, hvor de
 endnu omkrent ligger. Der var 3 Kieldgaarde, hvor
 af den nordligste nu er ene om at bare det gamle Navn
 det den har holdt sig paa den gamle oprindelige Plads. Møllengaard er
 flyttet ca 150 Alen længere Øst saa dens Plads blev umiddelbart Vest for
 Vejen til Lijflod og paa samme Linie ved Vejen ligger nu den sydligste Kieldgaard.
 Møllengaard udflyttedes for nuterende Folks huse, men dog efter 1813. Den blev
 i 1894 ophøjet til Fattiggaard med
 Plads for 35 Fattiglemmer. Den store og
 rummelige Bygning der opførtes langs Vej-
 en paa tværs af Stuehuset var beboet

1894 - 1923

med Skifer og havde Mefags V. mæler. Saa 4 Sal var med Hjælp af 2 store
Kriske indrettet en Sal, hvor Præsten prædikede hver 3die Søndag; men den be-
myndedes ogsaa, for Hotellerne kom, til Forsamlingsaal. Her holdtes Foredrag og her
viskes de første Lyshilleder i Byen, Danseskole afholdtes og Tomholær, Basar og end-
og Komædie spillede paa Loftet Syd for Salen. Det var i hvin Tid, da Folk gerne
gik en hel Mil til Foredrag, og da man ikke var Kriegen.

Her boede i 1803 vist ^{hvis bog} ¹⁸¹¹ Jørgen Læbevig og efter hans Søn, der havde Hansens til
Efternavn og dennes tre Sønner Per Morten og Martin, der byggede Læbevigs Hus 1874
hvoru den lavedes Byens første Støkerhandel var.

1920i brændte Fastværdien Rul og Skib og den murerende smukke Gaard Asylgaarden opfoi-
tes samme Aar. Det var Slagsvandtøgt der forarsagede Branden. —

Den sydligste Gaard flyttedes ogsaa et lille Stykke Øst paa, hvilket skete da Paver An-
Sørensen havde købt den. 1890erne. Dens Navn er siden Nygaard.

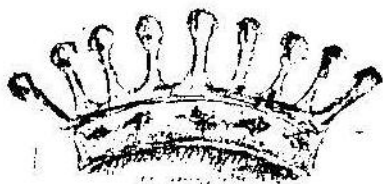
I denne Gaard døde vist Jakob Nielsen 69 Aar gl. i 1811. Hans Søn var vist Peder Jakobsen.
senere var her den hidrige Niels Johansen og i 1870 og 80 erne havde Niels Brastrup
den. Jomfru Thora Krebs fik Lov at køre ind ham til Stalling, thi Folk kom dengang
op at køre, hvor Lejlighed gaves. Da de tog fra Stalling havde han en lille Blis paa,
som han forhøjede saa stærkt i Sdr. Traubens Kro, at da han atter med stort Besvær
kom paa Vognen, ind ikke vilde tage Tommen af Thoras Hænder: „Nøj, nu ka du byer! Et
øjeblik efter smoktesav Niels Brastrup. En Tomestid efter kørte han fra Stuehuset i Kildegd.
Kønen kom ind i Indgangsdoiren: Velkommen hjem, hette Niels! Thora afleverede Tommen, og
da hun gik ud af Gaarden, sad Niels stadig smoktes overende i Agestolen.

I Kildegaard den nordligste boede: 1813 Knud Christensen.

Jørgen Tøft Lauridsen fik Gaarden efter sin Fader Læst Jensen. Tøft Lauridsen
kom ofte ind i Stolen og var en stor Ven af vi Bøim. Han bod os op til sig
og viste os sine Stærkasser, hvoraf han havde en Masse i Harens Træer. Vi
Drøttede med at skyde for ham Nyltaarsaften. Saa fangede han os, men vi
ville hellere end gerne fanges, thi saa bod han os ind, og vi fik haade Per-
levnødder, Smaakager, ja, endogsaa et Glas Væn.

Paa sine ældre Dage solgte han Gaarden til Gregersen efter først at have
taget en ^{lille} Parcel fra Nord for Dylegers, hvorpaa han byggede sig en smuk
Villa kaldet Kildebo efter Gaarden. Han havde ingen Bøim. —

I filje Søndre Kirkeby 1686-1812: 14 Martii 1745 havde Palle Pedersen i Kildegaard og Karsten
Laurids Tøfts en Søn Pål Dualem kaldet Per, frembaaren af Niels Sønns Hæst i Giddum, med
F. 21. var Hans Mogensens at Seilhed, Jens Syndergaard

C

V

S

1

9

1

3

År 1831
af Herred Carl v Schimmelmanns
Kammer for Fabrikgaardens Gaard

5 1/2

~ Fabrikgaardens ~

Ejere:

Herred Ernst H v Schimmelmann	til 1831
" Karl "	1831 - 1833
" Ernst H "	1833 - 1885
" Carl G.E. "	1885 - 1922
" Heinrich C "	1922 - 1928
Th. Bjørnbak	1928 - 1935
Martin Nielsen	1935 -

Føragere og Ledere:

Administratør F. Sørensen	1812 - 1817
Inspektør Ole Wilhelmussen	1817 - 1839
Joachim Müsman	1839 - 1850
Emil Scheinthal	1850 - 1878
Niels Olsen	1878 - 1886
Chr Brønnum	1886 - 1902
Carl C. Friels	1902 - 1924
Th. Bjørnbak	1924 - 1928

Arbejdere og Teglværkere i senere og nyere Tid.

Tanke Magdalene Christiansen, gift med afdøde Bagervend C. F. Christiansen fortæller; at hendes Fader Fritz Hansen, der var fra Kiel, som 16 aarig kom til Guldumblunds Fabrik sammen med Teglværker eller-Mester Koch. De blev her begge. Fritz blev siden gift med en Pige fra Ulsted, Kristine, der tjente hos Joachim Müsmannd i Fabrikgaardene. De fik 12 Børn. Koch var Teglværker i flere Aar og fik siden et Landbrug ved Lundby Krat ved Kochs Vase (opkaldt efter Ham), der blev den Drejer fra Hadsund Landvej ad Romdrup eller Lillvorde til. Koch havde to Sønner, Vilhelm og Rudolph; den sidste giftede sig en større Gaard til i Romdrup, blev siden skilt fra Konen, der blev boende paa Gaarden. Han blev atter gift og havde en Gaard i Kielstrup ved Flobro. - Kochs Efterfølger som Teglværker blev Fritz Hansen, der vist i 1881 efterfulgtes af Ernst Starcke fra Lippe Detmolt. - Det var i den Tid Skete ved Foraarets Begyndelse at der kom en Flot tyske Teglværksarbejdere til Fabrikken. Der var et særligt Flus til saadanne. (Omme ikke Bageromskuret) De medførte fra Tyskland Kulevarer, særlig røget Fleesk og Pølser, samt et ungt Menneste, der fungerede som Kok. De blev saa i Aarsomend og rejste hjem om Efteraaret; men enkelte blev her. De levede særdele, saa de kunde have en Løn af Sommerlønne i Behold, naar de rejste. - Da jeg i 1882 kom til Fabrikken som Lærer, blev alt Arbejde ved Kalk- og Teglværk adført af danske Arbejdere. Starcke var vist den sidste Tysker, men blev her saa længe, at han erhvervede sig dansk Fødselsret, hvad han var meget glad for.

Guldumblund d. 16/11 1932, J. H. Hansen.

Ernst Starcke fik Løn efter hvert 1000 Gen, der blev brændt. Han holdt Arbejdere til at fyre under Kalk og Teglværkene. Niels Kræmer var Fyrbøder og efter ham fik Jens Hanssen dette Arbejde, der dog ofte indførtes af forskellige Arbejdere, som det passede bedst.

Den ældste Vej.

Jens Præst
1906

Før 1831 hævde man kun den gamle Hvidvej, ogsaa senere kaldet "Fjæst's
Fluel" at køre ad og over Bakken. Kærne var var "Kronprinsens"; den senere
Kong Christian d. 8. Gæst paa Lindenborg. Herfra kørte han til Fabrikken
for at tæse denne. I Anledning af det fornemme Besøg anlagdes den skraa
Vej op ad Bakkesiden, som har nuet mest brugt siden. Vejen var saadan ind med
den stejle Pøtskraut, indtil Niels Smeder ^{fra 1900} beplantede denne Skraaning. Flere Saa-
ge er det gaaet galt. Den gamle Chr. Dymann kørte løbsk med ad Bakken med et
Læs Korn til Fabrikgaardens. Han slog sig, saa han havde Mær af det hele Livet.
Jens Højn kørte ogsaa galt og rullede ned ad Skraanen; men han kom godt fra det,
og hans Heste rejste sig, da de kom helt ned. - Jacob Jensen var den sidste Her-
rammand. Johan Hjelm var Smeder og Niels P. Jacobsen Murer, og de gjorde begge
Arbejde for Erven. Denne stammede fra Væverne og var som Pats Maastrø ogsaa ved Fa-
brikken. Den ældste af Hvidberg slægten var Peter, der var kommen til Fabrikken i Bisk-
walds Tid. Hans Søn var den gamle Chr. Hvidberg. Han arbejdede meget paa Fabrik-
gaarden og kultiverede i Musmanns og Steinthals Tid med Springplov store Dele
af Kærerne uden for den store Pluse. Han var Fader til Teglblander Chr. Hvid-
berg, født i Fabrikken 1858, død smst. 1938. og Peter Hvidberg, der arbejdede paa Teglværket.
(Meddelt af Fader: J. H. Johansen i Skolen, d. 13/8 1932.)

Jens Præst kom til Fabrikken som Arbejder i 1906 og har i mange Aar

arbejdet havde ved Kalk- og Teglværk og selv dem lagges ide. Ved opførelsen af Kirken i 1909, der kostede 20000 Kr., var han eneste Flaanlanger og bar Kalk og Sten til 7 Mand. Med Sandhed kan han sige, at han har baaret hele Kirken paa sine Skuldre. Han var ogsaa Strygger: De fik alle 4 Kr pr 1000 Stk Sten at strygge, og de der borte Leret fra Lermøllen til Ansigebudet fik det samme. Kornerne fik 15-16 Kr for at skure hver 1000 Sten og ca 5-6 Kr for at rejse hver 1000, men det brugtes der ofte Drungi til.

Naar Stenene var tilpas tørre skulde de køres ind; Teglværkene. Det var de gerne 3-4 Mand om. Først fyldes Underovnen, saa Overovnen. Det tog dem 2-3 Dage at fylde hver Ovne med ca 70.000 Sten. De arbejdede fra Kl. 4½ Morges til 8 Aften med en Middag paa 2 Timer. For at sætte en Ovnefuld Sten fik de alle 4 Mand 50 Kr pr 1000 Sten at instrille eller $\frac{70000 \times 50 \text{ Kr}}{1000} = 35 \text{ Kr ialt} = 8,75 \text{ pr. Mand for 2-3 Dages Arbejde}$. Derefter tog de fat paa Fyringen og samtidig skulde der køres Tørv fra Tørreladene til Fyrstederne: Ovnen. Var de ferdig med at drille ind en Aften Kl 8, begyndte de to Mand at fyre fra 8-1, saa kom de næste to og fyrede til Dag, hvorefter de alle 4 var i Arbejde hele Dagen. Om Dagen fyrede ogsaa Teglværkene. Man fyrede i 8 Døgn til hver Ovne, og var begge fyldte kunde der ogsaa brændes 140.000 Sten paa en Gang i Gudsminde's Tabrik's Teglværk. Til en saadan Brænding brugtes 2 x 90.000 Stk Tørv = 180.000 Stk Tørv, der pr Trillebar skulde køres til i Løbet af de 8 Døgn, som Brændingen varede. Herefter stod Ovnene i 2 Døgn for at blive kolde, men det var ikke altid, at Stenene blev kolde i Løbet af saa kort Tid; men saa snart de kunde tage paa den begyndte Uotvøringen, der tog lige saa lang Tid som Frotvøringen, og de fik samme Pris pr. 1000 Sten. Ved Uotvøringen blev Stenene sortede i helbrændte (de bedste), $\frac{3}{4}$ brændte, $\frac{1}{2}$ brændte og vrags, der kunde købes for en billig Peng.

P.S.

(Middelt af Jens Prast: Gudsmindehus 24/7 1941.)

Den nye Kirke: Bakkens og en Nat Jens Prast fyrede, saa han et Sprøjte

Der var altid Børn i Grevsteds, Dagens, kvæde (Pige) skole, om Pæden, med sine Tørskinder. Slog dem i Rønde, vadede, slogen, faldt og Andrus stod paa Skoldet i Skovet.

Om Fabriksskolen. Fabriksskolen set fra Nord. 1806 4/14/11

Før 1804 maatte Børnene fra Fabrikken gaa til den gamle Degn Jens Christensen (Børnens kaldte ham Jæstesen), der havde siidd i Gæddum Skole fra 1779, men da Vejen var for lang, oprettedes en Skole i Fabrikken, og det var her, at en Mand ved Navn Petersen blev den første rigtige Lærer, skønt han ellers var Landmand. Han var dygtig. I 1807 ønskede han et Brøddeskur, hvor han kunde have en Mandsperson liggende, der kan bringe mig Thevand og gøre andet slygt Arbejde for mig." Han satte dog Skolens Forbudsord høje og sine egne, thi siger han, "man vil hellere gøre mig Plads til at gifte mig paa end en bekvemmere Skoleindretning." Han søgte om en bedre Skole med Jord til Børnene at dyrke og plante Træer paa. Han vil have undervist Pigerne i Haandarbejde, thi de fleste Piger er udenfor Bondestanden, og jeg maa have noget at give dem at bestille fra det 6-12-14de Aar". En god Lægeplads til Symmarstik o.s.v. Petersen bad om det i 1807, som man stadig i 1941 ønsker ved Landslygskolerne. 1810 fik han Fabriksskolen udenfor Byen, skønt man dengang talte om at lægge den der, hvor den nye Skole blev opført i 1915. Der blev købt en 9 Td. Land stor Lod til Huset, og Lønnen sat til 400 Kr. + 15 Td. Rug 5 d. Byg aarlig. Petersen fik itales megen Glæde af den nye Skole, thi snart efter døde han paa Gæddumlund og

Bryksbygge. Pastor Fangel, Gudium skrev: Skolens ældste Protokol: Til største Skade for Ungdommen maatte al Undervisning standse fra 28. Marts 1811 i 9 Maanedes var der ingen Lærer."

Gregers Martin Bech ($\frac{1}{2}$ 1812 - $\frac{18}{4}$ 1848) var Seminarist for Bratrolleborg Seminarium og var født: Kordslesvig i 1789 og begyndte Undervisningen d. 15 Januar i Overværelse af en halvrig Ungdom og deres Forældre. Han var Velkommen til Byen kan man se, og man inskrevde ham Guds Velsignelse til Skolen til varigt Gavn for de unge til sand Glæde for "Læreren og os Alle." Fabrik skolen fik en dygtig Lærer: Bech i de følgende 36 Aar. I Gudium Kirkebog ses, at han 5 Maj 1812 giftede sig ved Kanalen med agtbare Pige Marer Svei-strups (Gimkullerg) Dignus Datter fra Bøllum.) Det unge Par var både Byens Pante og Pande. Sikkert et Knald, vel det stork på Fabrikken. Grevne gjorde Gil: det for 671 Rigsdaler. Man bemærker, at Bechs ærlige Lov var 200 Rdr, saa alle Byen maatte nok have været med. Bech kunde ogsaa Tykt, og det under vises ogsaa efter Timeplanen i dette Sprog, men Bech kunde mere: Han kunde tale til Forældrene som nogen Præst og paa både Tytst og Danske og sikkert har han følt sig kaldet i sin Gerning, Han siger: Livet og Tidens Sand har magtigen beruset min Hjærne og fortryllet mit Syn!" Det var heller ingen simpel Skole Bech kom til. Grevne havde ladet anskaffe Geografier, Landkort, Bibelhistorier, Kæfod Børnene og mange nyttige Opminstninger for Ungdommen. o.s.v. Religion var hans kæreste Fag, og der mangler næppe paa Villie. Børnene lærte ham saaledes i 2 Aar ikke mindre end 150 Salmer. De havde Lædelære og Ekstraundervisning. Leste Videnskab og Møllings: Stue og gode Hænder og o.s.v. En Vinteren holdt han Noder (Chor) hver Søndag Aften. Skolen var noget for somt efter 9 Mdr Vacance, saa jeg maatte lære Halvdelen af Børnene Bogstaver.

Bech havde store aandelige Interesser og i 1814 sendte han sit første Brev til N.F.S. Grønstrig, der oplyste hans Mening med god Forstaaelse, ja, tilbød ham at sende ham, hvad han ikke endnu havde af hans Skrifter. Nogle af Bechs Breve til Grønstrig er udgivet af C. Christensen og S. Grønstrig, men Grønstrig

vigs 'Brevet' til Bech blev brændt
i ca 1905. Det var måske Bech,
der fik den store Salmedigtelse og
saw at dølge bebelhistoriske Lauge
for Børnesteolen.

Bech var Formand for den Bech-
ske Leseformning, hvis Motto var: Enig-
hed: det Væsenlige, Fæthed: det Trivselssom-
me, Njærighed: Her."

Bech døde 19/4 1848. Hans Grav nær
Gindum Kirkegaard dækkes endnu i 1941 af en
flad sten med udvasket Indskrift.

M. Andersen, der var født i
Hov i Vendsyssel i 1813 var derefter
Lærer fra 1848-1882. Han

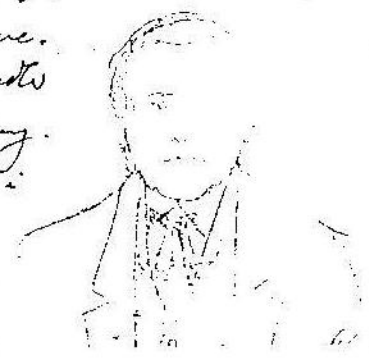
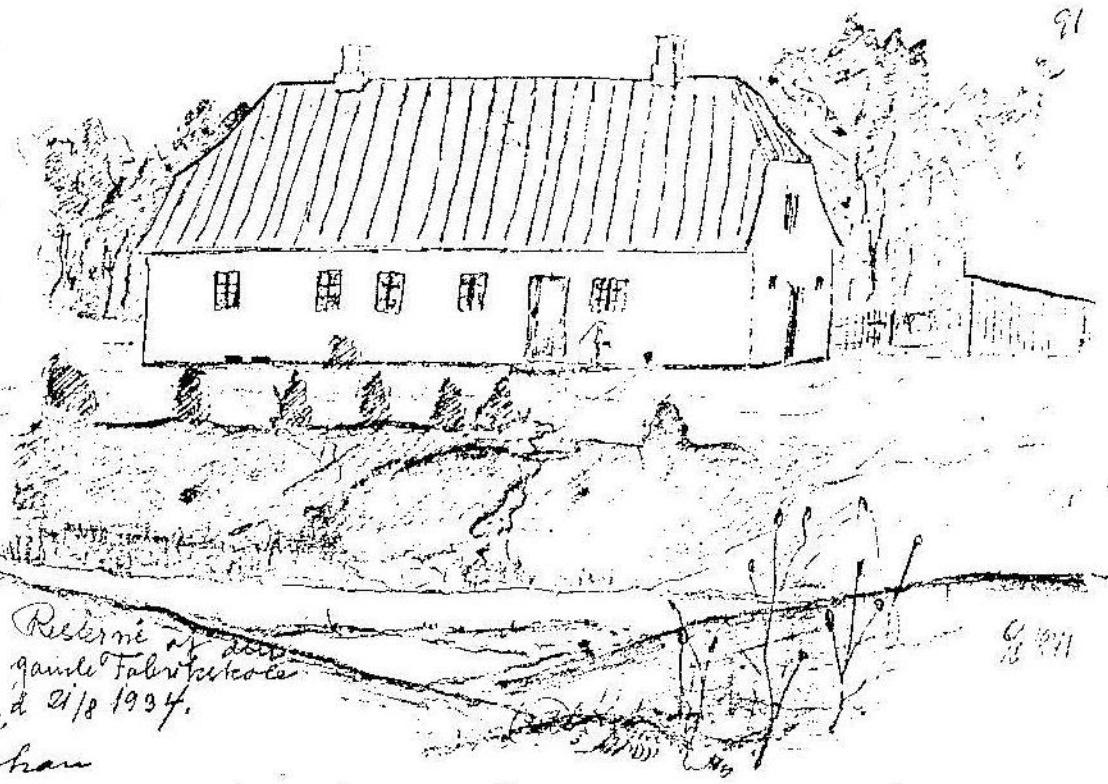
var ogsaa en dygtig Lærer og var gift med Formandens Plejedatter, ^{Reserne af den gamle Fabrikstele} Amalie. Paa Fortolden havde han ^{2/8 1934.}

4 Køer og nogle Faar. I Haven var der i 1850 kun 3 Æbletræer, men derimod
mange Kirskebartræer. Først var Skolen dækket med Tegl, som de andre Huse i Fa-
brikkens, dernæst med Sten, siden med Spaan, der til sidst belagdes med Tagpap.

En Morgen i 1860 stod Andersen op under et veldigt Tordenvejr. Udenfor Lovkams-
mervinduet stod støttet op med et af de store Bærresper hans lange Tøskesage.
Pludselig slog Lynet ned og splintrede Stagen, saa Stumpene fløj hele Haven rundt.
Luftrykket var saa stærkt at Billedet faldt ned inde i Lygtheden og Tøgyldning
sprang op. Andersen ligger begravet i Gindum ved Siden af Bech i

Kirkegaardens Sydøstre Hjørne, hvor der fra Fabriksteolen har været 8 Grave.
Lever Andersen havde 2 Sønner og 2 Døtre. Friedrich A. Manifestationshandl
døde som ung. Constance gift med Lærer Skaarup, Semmel. døde i Barselseng.

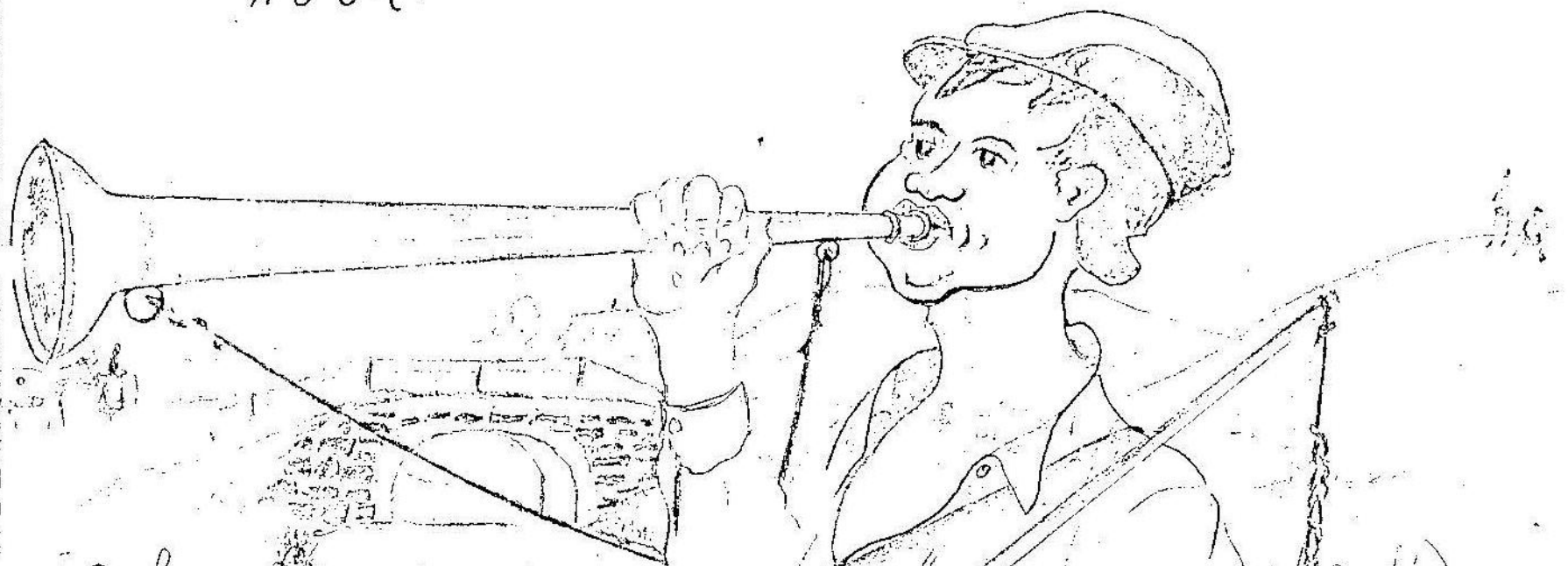
3/11/1861 en Lærer Bendix i Lyngby Skole (død i 1911) og Kolmund G. M. C. Andersen i
Nalby, hvis "Datter Amalie" gift med Kolmund Petersen i Gindumholm og hvis Søn
Oskar A. er skolelærer med 21 Sønner i New York.

Fader Johan Marcus Johansen var Skolelærer i fra Krinders, men først i Onsild Skole
10/9 1858 + i Skolen 7, 1939, 80 Aar 176 dage gl. Han var Lærer i Romalt Skole ved Rauders, da Pastor
Tindfeld i Årstrup kom ned til ham og sagde, at han skulle søge Fabritskolen, saa vilde han
lægge et godt Ord ind for ham; thi han kendte Inspektøren paa Lindumby godt; i det han
havde været Præst i Ejstrup-Årstrup. Johansen fik Embedet af 46 Aarsalder. Han giftede
sig s. A. 1882 med Kæmpe Jensen fra Strandhøj ved Horsens f. 10/10 1852 + 1/3 1920. Hun var fra
en stor Bondegaard og kendte hage, slagte, brygge lave Vin o.s.v. havde dygtig og energisk. De
krægte 1500 Kr for at leasatte jordlodden og dens bygge, Redskaber m m. holdt i 33 Aar, indtil
Far fik holdt op med at drive jorden, da Skolen i 1915 flyttedes. Han fik da ved Auktion mere
ca 2500 for Besatningen og Arvandet, end han havde givet. Far var helt dygtig havde som
Lærer og Landmand og fik alt til at gaa godt rundt. I Skolen var der altid mange
Børn, og han naaede som eneste Lærer omdrent 100 Børn; Skolen for Lærere indlemmedes
blev oprettet (først med Skole paa Fattiggården bort efter Aar 1900) Det var en Fornøjelse at høre
Far holde Eksamen med en Klasse paa ca 50 Børn. Eksamen skulde være færdig paa ca 6
Timmer med alle Fag, og det ene Hold 6-8 Stk paa Tiden, svarede Dogen lang hurtigt; Månen
den paa hverandre og højt, saa Skolekommissionen kunde høre, at der var Lærelyst og Panset
Sommer, der var Faders gode Ven sagde, at der var altid Sang i det; Fabritskolen og Fræde-
ræk Adamsen (Medlem i mange Aar af Skolekom.) sagde ved Eksamensbordet: "A' tóktes, at de
a nu døgn Børn, wo Hans er morskæ et saa døgti i Skoolen som søren aa de anner djers,
men han er güt te aa pas slejst." Hans er nu en dygtig Gaardmand. Og saa Landbriget pas-
tede Far, han var en oprigtig gudsdyngere Mand ligesom Mor, der aldrig glemt at holde os til
Kirken og som mindre til Mergersang med Faderen. - Engang havde Faderen staaende maatte
og mod Hundrede høre Høstakten hængte til at kære ind, da det var op med Jorden i Syd
i Lindumbyhullet. Far frygtede Regn og bad Forherre holde den herre fra hans mange kirre
Jestakke. Det skete ogsaa, de nærmeste Draaber faldt for Stusen. Selv sagde han altid; jeg
tror, at min Bøn blev hørd! Til os 4 Børn Konstant, Theodor, Anje og Alma sagde han, at han
ville holdes os fra til Lærerskolen eller en Udgift, der svarede dertil, og det gjorde han. Han havde
de selv af Retskapade faaet Valget at blive en af 3 Ting: Væver, Sergent eller Skolelærer. - Da
Mor døde i 1920, blev Far syg og tog sin Afsked kort efter. Den gamle Gaardens Jens K. L.
Ladren sagde, at Alma, som han, skulde have Embedet. Hans Onkel gik i Opfyldelse, da
Almas Mand

1111) Sit Embedet 1. Juni 1921. Far levede som Pensionist 18 Aar i Skolen.

Fra Gudumlunds Fabrik i 1864.

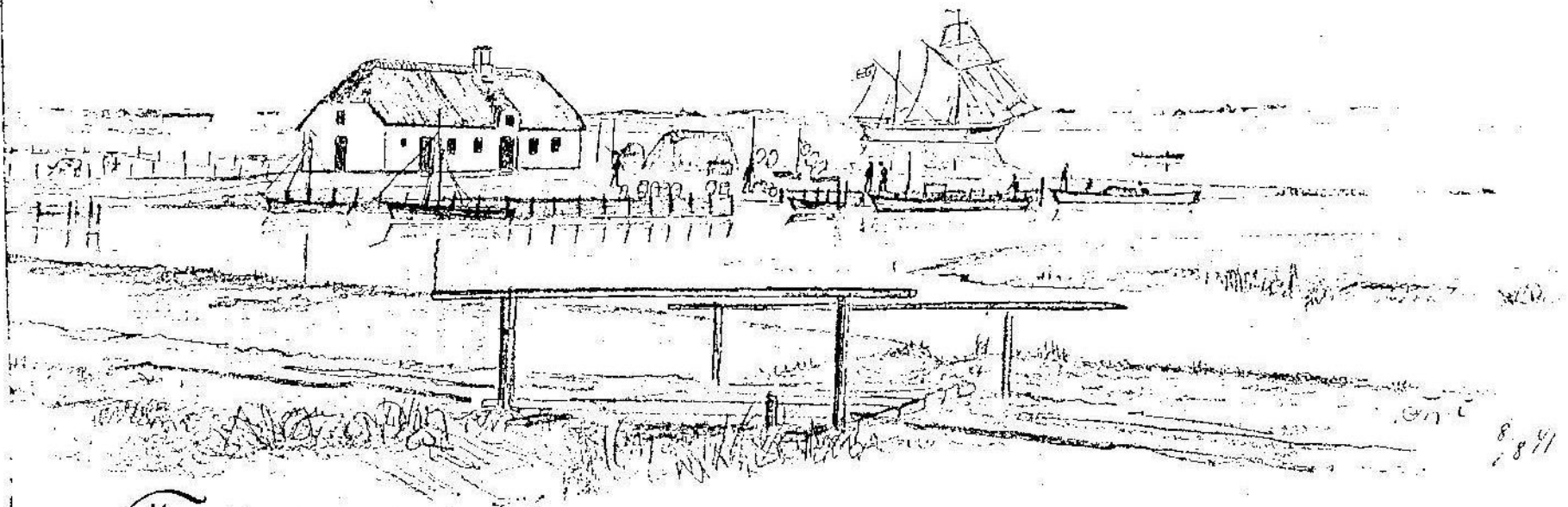

Byhyrden, der hver Dag om Søndag
mændene drøv i Kæret med Byens Køer, hvis
Tal til Tider kom op paa 30 Stk foruden
en Flok Faar fik ca 25 Kr i Løn + Maaned-
penge, der samledes af Hjørkeskyldens Formand. Af Byhyrder fra Tidene før 1900 næv-
nes Ernst, Lars P. Hammer ^{senere} og senere Karl Petersen og hans Søster Martine. Hyrden hav-
de et Horn at høre i "Søraaberen", der var ca 30 Tommer lang og ca 5-6 Tommer
i Tragten. Det var en Middags ¹⁸⁶⁴ af Ernst stod paa den nye Bro og hørte i Søraa-
berem, da et Kompagni af Ryske Tropper nærmede sig Byen fra Gudumlund
De hørte denne Tid og straks standsedes ^{til} paa Begge Sider af Vejen. De Patrio-
te blev seest frem og de Par Stafetter maadede juss Broen inden Ernst havde
faaet Køerne købt sammen. Da de saa hans store Horn, udbrød de: Was
soll das bedeuten! De tog Hornet fra ham og prøvede at blæse, men

da de ikke kunde træse foræberne op, maatte Ernst gøre det for dem. Saa var de klar over, at det ikke var et Militær-Samlings-signal, og de skyndte sig ind af meddele Kompagniet, at der ingen Fare var paa Færde ved en uskyldig Hyrdedrugs Tid. Næst Tyskerne marcherede ind langs Kanalen, drog Ernst ind ad Kæll til med sin Hjord.

I 1864 laa flere Skerpramme i Fjordkanalen. Disse kunde være farlige nok, da Danskerne samme Aar trak sig Nord for Limfjorden; thi Tyskerne vilde neppe staa tilforstaaede overfor disse Brug til en Overfart over Fjorden. Da den danske Hær trak sig tilbage og naaede Halbojens, melte der sig en halv Snes fynske Dragoner med den Ordre, at Prammen skulde sejles ind ad Kanalen over til Tvedssjæl. Prammen var dengang Fritz Hausen, Lars Peter Hammer og Thomas Unger. Dette Navn havde han faaet, da han var Ungarer, hvilket Ord i jysk Sprogbrug forvandlede til det nemmere "Unger". For Fart fik ^{de} Keskene spændt for de to Skerpramme, og de tre Tørrepramme blev ogsaa kædet bag efter, (hvordan man saa fik dem slæbt over i Fjordkanalen). Det gik hurtigt med Stormen nordpaa ind forbi Pjælflod og Storvoed. Gladig fulgte de fynske Dragoner med for at være Tidne til, at Ordren blev udført. Imidlertid hørte man nok, at Fritz's Tale var lidt fremmed. Han var nemlig Tysker, og havde ikke aflagt sin tyske Betoning. Man talte med ham angaaende Tyskerne, som han naturligvis ikke syntes at kunde noget til. Man havde imidlertid faaet en nederdragtig Mistro til ham; men da han udførte sit Æverv som Prammen uforæklageligt, lod man som ingenting. Det var Dragonernes Pligt at sørge for, at Prammen kom nordenfjords - over til Vester Hæssing Strand, og de kunde nok se at tre Mand om at føre fem store Pramme indgikende var for mange.

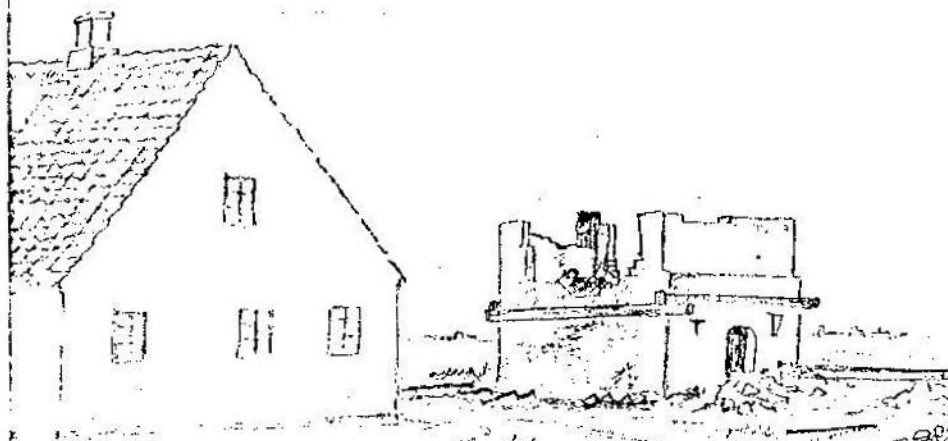
Man naaede lykkelig og vel faaens Kolob i Limfjorden og ved

Fiskerhuset sadlede Dragonerne af. (Dette Hus laa paa et Lygte Ford, som
Büchwald i 1797 havde købt fra Klarskovs Gods og var indligge med Bolværker ind mod
Søen opført med en dobbelt Bestemmelse for Opbejling af dels alle Fabrikhusets Produkter her
foreløbig oplagte for desto hurtigere at kunne faas om Bord i Skibene -- man ser
Galeasen "Guldland" stjerne ind mod Namundingen -- og dels kunde Huset give Stald-
plads til de Heste, som traak Fabrikhusets Pramme ind til Tjorden. Ved Siden heraf
var det Tanken, at Limfjordsfiskerne, særlig Sildfiskerne, skulde have et Tilholdsted,
hvor de kunde tørre Garn og salte Silden til brukt sidst det sandsynligvis
var Meningen at levere Stallet fra det dengang allerede praestante, men
først nogle Aar senere oprettede Saltkogeriet paa Fabrikhuset. Desuden holdt Far-
brukt huset sin egen Fisker. Huset, som havde Forpligtelse til mod en vis billig
Betalning at levere hele sin Fangst til Fabrikhuset. Huset fik derfor naturligt
ligt Navnet Fiskerhuset, og her var stadig en Fisker. 1941) - Dragonerne vil.

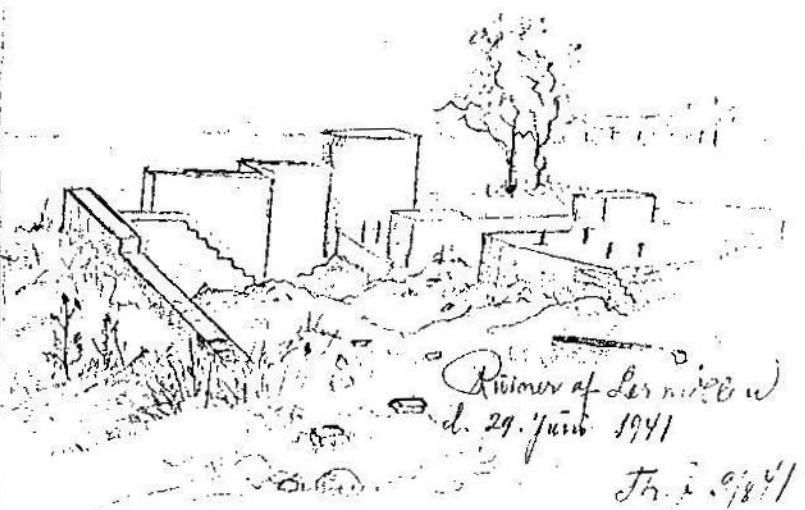
de mente ved Huset, indtil Mauden atter kom tilbage efter at have af-
leveret Prammen paa den anden Side af Fjorden. En Mand fra det nord-
lige Fergested færgede de 3 Prammen tilbage i en jolle for selv igen
med samme at tage hjem. Den mistænkte Tysker, Fritz, havde imid-
lertid ogsaa faldet Mistænkt til de fynske Dragoner og syntes ikke
gode om at være i deres Nærhed. Saa snart han igen var kommen
vel i Land paa Himmerlands Grund, listede han sig bag om Fisker-
huset og forsvandt i Løb ad Vjær efter Storvoede Hill. Dragonerne
brivlede nu ikke længer om, at han sikkert maatte staa. Tagt med
Tyskerne. Fen Fart fik et Par deres Heste opsadde og satte afsted
i Galop efter den formentlige Forrædder eller Spion, medens et Par
andre gav Ordre til Fergemanden fra Vester Helsingstrand om ikke
at sejle hjem foreløbig. Fritz havde brugt sine Ben saa rapt, at
Dragonerne først naaede ham oppe ved Storvoede By. Fandets Ord myt-
tede nu mere. Som en ufri Slave maatte Fritz, atter vende om,
gaaende eller løbende mellem de to Dragoners Heste. Forpustet maac-
de den anholdte Fiskerhætt, hvor han fik Ordre til at gaa i Baden
og følge med Fergemanden norduffjords. Her skulde han have haft det
rigtig god et Par Dage, indtil man blev klar over, at han var en
ærlig Mand, der, skønt tygt af Fodsul, kun sigte at hjælpe de danske
paa bedste Måde. — — —

Fiskerhuset havde ogsaa den Betydning, at Fiskeren ofte opførte
mytlige Ting, der kom sejlede ind til det. Der skete jævnlig, at Kanalen
blev Kar eller Baljer eller f. d. s. hele Taget af et af Skolus som en Flise, som
Stormen en Nat var inde i Kanalen. Saa maatte man ind til Fiskerhuset
for at se om det var det samme. Harde Fiskeren det ikke, ja, saa var alt faldt,

Ruin af Kalkbrik d. 17/4 1933.

J. Johansen
Karrst. op Skovs. d. 7/2 1941.

Ruin af Lerværk
d. 29. Juni 1941

J. Johansen

Fabrikken i Sidske Kvarter.

hvad blev der saa af Büchwald og Schimmelmann stotte Drømme, og hvad blev der af det hele. -- Vandmøllen gik allerede i Staa i 1915. Den skulde repareres, men Udgiften herfor ca 2000 Kr indskede herfor Forpagter Krels eller Greven at udrede. ca 1000 den, til den i 1925-26 solgtes og modernes til en Mølle i Karrebundens. Mølleakselen solgtes for 100 Kr og drejer nu rundt i Sjelflod Stammeværk.

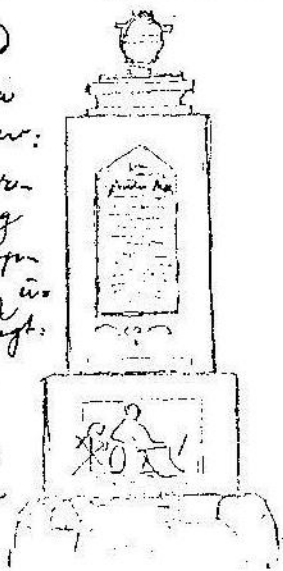
Den gamle Telt og Skovens Nohus, hvis Jorder lagdes til Fabrikgaarden faldt og saa for Brøtjerned inden 1924. ligesom Skolestuen og Tømhuset og Grevens Kusk Peter fik sig Othim i Resten af Skolehuset.

I Foråret 1928 købte Bestyrelsen af Fabrikgaarden Th. Bjørnlak den med Stammen og Magazinet samt Doktorjorden, der lagdes til Statshuse samt den lille Gaard, hvis Lade var indbrødet af Dr. Adamsen ^{med} 9 Huse. Jens Hansens, Murer Jacobsens, der eltsk Stole de to Arbejds huse og Stedets Hæis. Poul's Gaard og Huse under Bælken samt Krels, se Hæis, ligeledes fulgte Praamene med og diverse Resten af Fordums herlighederne.

Kølesummen for alt dette var ca 30000 + Handels omkostninger. Bjørnbats solgte derpaa ud af det. Drengen behøvet dog den gamle Skole, der siden over-
 sendtes til Salg; Anstidsende d. 23/3 1939 og blev solgt. Han ejer nu ^{15 Tårne inde} sin Stuehuset
 af den lille Gaard samt en lille halv T. Land under og med Kristhakkens Lige Vest
 for Stationen. Ler møllen, Tømreladen og Resten af Kalkværket fik Proprietær Maas.
 rups, der lige havde Kjølt horeisundal; thi han kunde bruge Stene og Tømmer til
 en ny Smelte. Ved Nedrydningen blev en Mænd slaet i hjil af en Bjælke, der
 faldt ned. De store Arbejdere var der gravet i til Fyld a 10 Kr pr Has i
 Søndergaden. Resten af den blev fjlet i den gamle Aa og skudt ud i Kanalen,
 hvortil Smed N. Glad fik Byggegrund til en ny Smelte og købte Krises Bageri
 hus for 6000 Kr. — Magazinet købtes af Kristian Jensen, der byggede
 den Villa, der ligger nærmest Syd for Kolmann Stenbergs. Han gav 1000
 Kr for det. Tømmeret var godt pommersk Træ og skares igennem til ny Spar
 og Bjaltar. Arbejdshusene solgtes med deres fra gammel Tid Krises Fla-
 ver til forskellige Mænd i Byen, f. Eks Joachim Christiansen, Søren Probst, Samuel P. og
 Broder Jens Jensen. Kølesummen for disse Huse med Jord var fra 2000 - 4 - 5000 Kr.
 De solgtes i 1928-29. Jens Hansens medbrødes i 1932, da det af Alder var faldet d. 12.
 o.s.v. o.s.v. Og Tindem blev det: Fare hem! fare hem! om de gamle Bygninger end nu i 1941.

Trostbrøds A Møller saa med
 profetiske Øjne ind i Fremtiden, da
 han i Brev af 30 Jan. 1798 skrev:

Paa den ved Kanalene udsurrede Kvar-
 jord kan der blive en hel Koloni. Jeg
 har nok et oplyst det, og kan jeg op-
 vas den Glæde at se nye udykkede og
 nyttige Ejendomme blive gjort saa frugt-
 bringende, at de kunne underholde
 mange lykkelige Familier, saa
 gaar jeg retlig bort; thi saa tror
 jeg ikke, jeg har været ganske
 ... i Tinden."

Kunde han fra sin Grav paa Gudsmin Kirke-
 gaard se ind over Eggen ildtvar og Opfyldelsen af
 Odene i Bredt og at hans Arbejde havde levet Frugt.
 Paa hans Gravsten staar: Her græves Støvet
 af Andreas Møller, virkelig Trostbrød, f. 30/11 1756
 + 17/3 1809. Gift 16/9 1784 med Jomfrue Erichs Lassen,
 En Kny og Danneb. Land, et adelt Hjerte og Gavnlig Kirk-
 samhed var den Af dødes Pryd. Derfor lever han
 i et hederligt Minde i gennemgaaende Faderer.

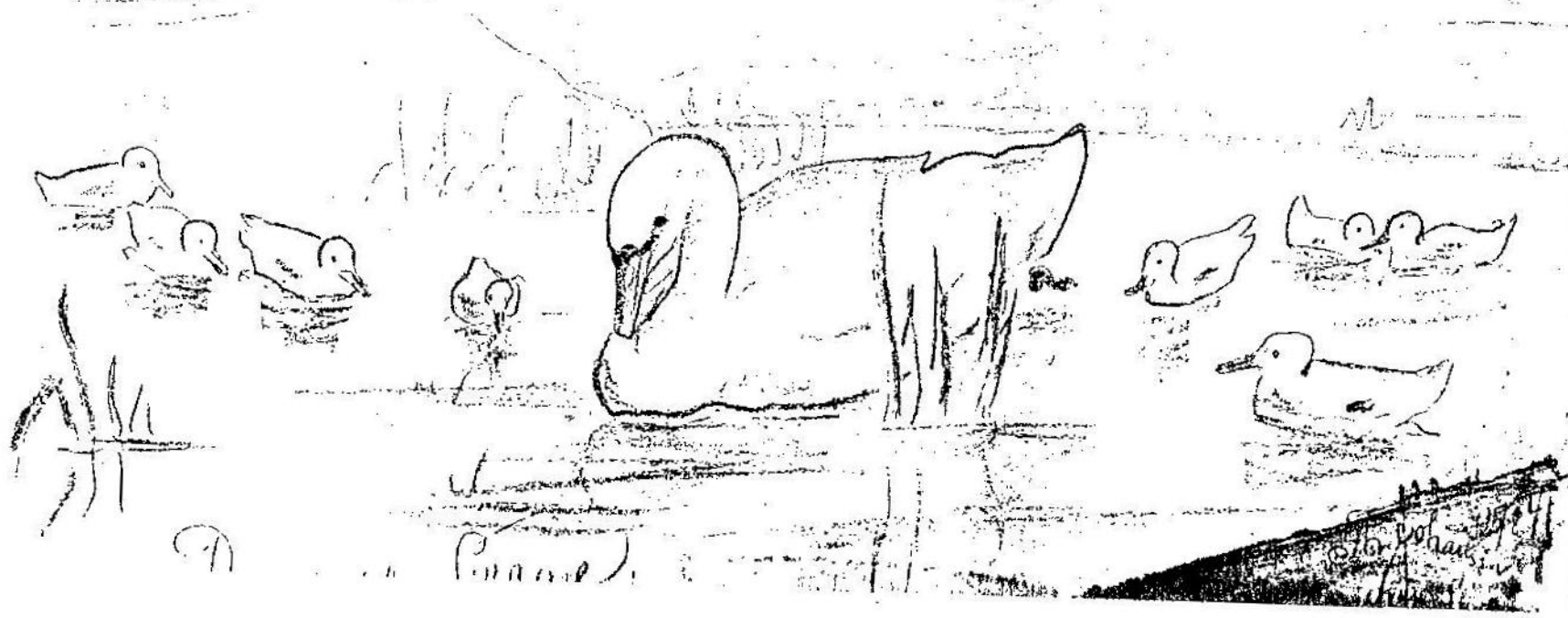
Dubben og Hansens Villa, som op-
førtes Aar 1902.

St. J. 17/8 1941.

Mens Wirkningen stod stille i Tiden fra 1820 gjorde den et bem-
melig stort Opveing i Tiden fra Aar 1900, da Guldsmidts Fabriker fik Nav-
net (Guldsmidts) ved Halsing- Hadsundbanens Anlæg (indviert d. 2/12 1900, da alle
Banens Børn kom med et Flag i Haanden og alle Borgeme modtog det første Tog under
jublende Kurraraal fra en stor Omsport. Fra det Aar blev skede Byen og Stationen
var af Banens bedste. I Byen byggedes Realskole og Højskole, Apoteket, som der
havde været arbejdet paa siden Da Voglers Tid. Liges oprettet (Apoteker: P. C. N. Truederichsen, Rosen-
høids, der byggede et nyt smukt Apotek, Bøtke, Nielsen, Frøken Ottilie Soc. Pedersen og nu Knud Woldike
Schmidt.) Der kom 3-4 Kølmande, 2 Manufakturhandlere, 2 Hoteller, Børgeforening og hele Sø-
dergades Vestside opbygges af Fløise og Vollaer fra Kirken. (opført 1909) til Skolen (opført 1915) o.s.v.

Der anlagdes Tiprogusspor fra Stationen ud i Tildmosen, som dog er nedlagt,
og i Sommer ¹⁹⁴¹ er anlagt et Jernbanespor for Tørretransport fra Mosen til Søndemholme St.

F 1893 kom en mild Svane flyvende paa bratte Fingere hen
 over Kalk og Teglværk. I flagrende Flugt saa man den følge Møllebanen
 hen ind til Hjørnet, hvor den satte sig. Det var en syg Svane,
 der inskude at hvile sig lidt, sagde man. - Et Par Jøgere var stogs
 paa Tøerne med Bøsser, en paa den ene Side, den anden paa
 modsat Side af Kanalen. Svanen var syg og sikkert nok let at
 komme paa Skud. Da Jageren paa Nordsiden snej sig listende frem,
 lettede Svanen med samt nogle Vildander. De fløj bort til bedre Egne.
 Og Svanen sang sin Sang over Egnens gamle Tid, i hvilken saa me-
 get gik til Grunde, men den lyrgede Lidel. Som den beholdt ^{ogsaa} Fabrik-
 lens Plads som Liv. Ved Bakken staar en sidste Kalkovn, fyldt
 med Kalk, kun købt for at standses for Konkurrenceens Skyld. Den ven-
 der paa bedre Tider, hvilke i Aar allerede er kommen til Egnen in-
 de i Vildmosen.

A

(Svane)

Stor Johan

BYENS
GRUNDLÆGGER.

FRIEDERICK von BUCHWALD

per Jüdelund 1747 + i Florenz 1814.

Han gravede Fjordkanalen fra Aar 1777,
anlagde Kalkværker under Bakken 1778.

og Stuser, Mosekanal og Fabrikker til 1798.

Alt under egen Opmærksomhed, Risiko og Hazard
til Gavn, Glæde og Velstand for

Slagter, der fulgte.

Stenemærket Anno 1945 til hans Minde.

af B. L. A. Jensen

Støtse til en Minde-
plac for Fr. Buchwald
den 30 Aar d. 1777 de.
gynede Udvandinger
af de flade Stokmin-
ger under Fjordkallere
g saaledes forvandt
ledt de sumpede g
tæbeloede Kar g
Moradsen til
Agerlandet

med mange
Hjem.

d. 10/2 1945

J. Johansen

Ja! Den gamle Teufels Blods
 blev tilkøbt - men ogsaa Prins
 Blausen. --

Denne stork dænkede David en
 troget bark - maatte sam-
 me sig som den syge, vilde
 Evane - med et Skinkeds
 tyge Himmel. - og hun over
 Himmelstrædet staa med.
 alle Syger skrev: Friedrich
 v. Buchwald og Ernst Kunick
 v. Schimmelmann.

Dr. Emshy 12/9/94/
 A.H.

Side 6.

x I disse Ting var Biskopwald altsaa
langt forhen sin Tid og maaske alle
Aarhundre (Saml. 1788.).

Pindesfri var Gudindens og Lillvordens
Bogne - maaske som de eneste i
Landsdel - blot vi fik den nye Kirkens
Skattelov Aar 190

Per Smithy 18/9 1941

ATH.

Kerriguardstufk. Vorhidskeife
Laa i Skjoppe under de gamle
Tveers Krone (og de eldes
Kanal).

Vandhyllene p. kasse, Stuser-
ne stude; Katt, vinn flamm-
me i de gamle Afluer-
end vor der Lue i den
gamle Kalkit - egubes vi
Barn; vi hadde ja ikke
Kunst den store Gussperist

En Embry 4/9. 1841.

FTH.

& fællede et Slag beth, (Først ind
 gennem en Firkantsvæg og Gæst-
 vide Gæst, Coqurkengerne,
 der skulle dog stod det i Aarsen. -
 Jiggen Hansen Skidforpagter fra
 Næstved, som havde søgt kom
 Næstved, og som vilde fugt den sit-
 tings, fulgte kom ind af Byen, da han
 siden Firkantsvæg,
 Det var den første Gang som Føder
 fælle med den Aften, han kom til det
 Gang første Gang, og det kunde og lo-
 vige mindes alle Dage.

De Emsby 18/9 1941
 A.T.H.

*) og en god del skrevet til Jørdemænds
 Skattekort.

Friedrich v. Büchwald.

Kammerherre

1747 - 1814.

Gav anseelse for
Var Venne og Hovseri,
grovede Kanalene og anlagde Fabrikk,
og skabte Lunde by med dens Sied og Skifte.
Der

Ernst Heinrich v. Schimmelpenninck
Greve

1747 - 1831.

~~Var en af de store og rige Mænd i Danmark.~~
~~Var en af de store og rige Mænd i Danmark.~~
Liges Anlæg bank i Grønland
Vidste var den for Skue.
Om de gamle (Kure,
Skotte og Kanalene,
Er dog deres Overt.

Linskovs Heinrich Carl Schimmelpenninck
salle dette Minde Anno 1922
1 1 11111

Le 1000

Medaillonernes Dødsfald skal, hvis Skæmme
bliver antaget i Antiquar (medaillon)
Lærken, stier mod Gød, som de ses
her over Tebrikens gamle Blads og de
frugtbare her sket mig med de gamle
Lærker. - Stor skal Skæmme være. En
en af Skæmme, p. pyramideformet, fordrøjt
skal her skal, som Skæmme (Lærker)
af alle Lærker her, hvorindimellem se
plankent en lille, Skæmme (Lærker)
Bist, der skal med (Lærker) Bist om
Vinteren i den hvide Gul.

globe alle, og mandte ~~se~~ hi tidst
Leds dit Liv for min elvne Eney,
Hi kglernes vor min (Kedde) Trost,
i se for skillede vorre sine byrme.
Se sad om Affen i Blomme:
Læst indenfor Dørvindskind
og sang Leds (Leds) byde Affen
Eney, og ved den vor sig saa (Bogst)
ind. - Cas! Nummer jeh sig til -
Ag vis den anden (Bogst), Leds byde
mangem Juy, og sang saa hi -
saa hi sin skille, (Leds) Eney".

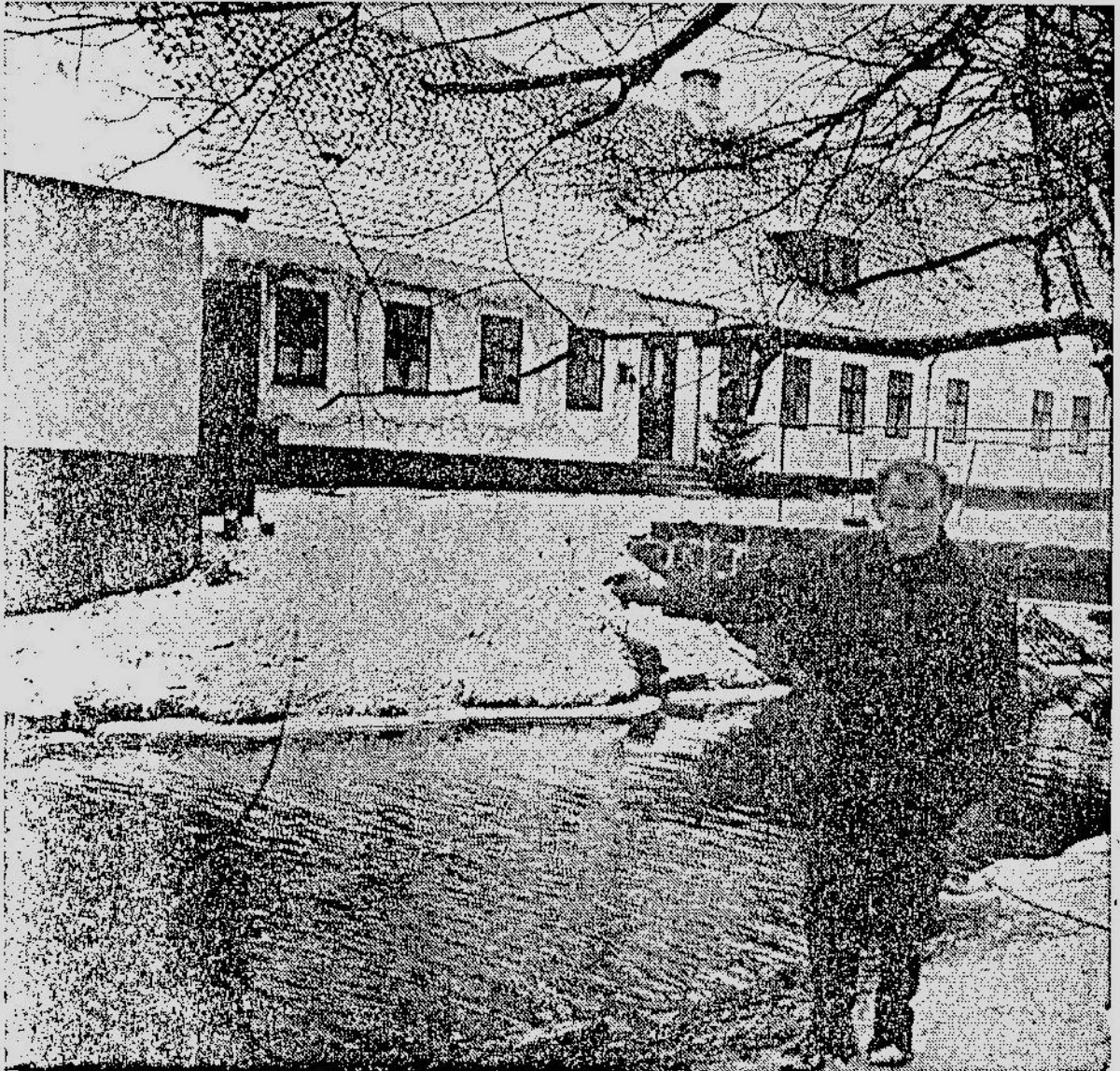
In Gens by 12/9 1941
H.H.

og mig som hans Eric Bert. Nisko:
 Him om byen er dog ret meget
 forrest som følger: En sølvs
 I minnerefler med det byens =
 gæmske ~~lærer og lærere~~ og de som
 (Kunsten og Bøden i den store end
 indenfor ~~er~~ ungdommen tænkte og
 marasmus, plerude med store
 tænder og se ved byen. Fader
 balle er Elig, bis og kender en
 of den ned for at vise mig; den
 Kom og med det samme igen,
 i tænder eller store og stor
 (Kort. En Tid efter blev den gamle
 by liden med i Hovedet som
 Tænder, og det gik sig sig Aften
 efter Aften. Den var ofte stunk
 -en indtil jeg meget forlyt her
 over Gjet, Enderligig by den Tænder
 Hak. En gik den over bis at den =

Tøstidende

SØNDAG 26. JANUAR 1958

Engang industricentrum. Landsbyen Gudumholm i Gudum-Lillevorde kommune syd for Aalborg var engang en driftig fabriksby, og op af en halv snes fabrikskorstene væltede den sorte tørverdg. I 1920'erne slukkedes ilden i ovnene i de to sidste virksomheder - et eventyr var forbi. Men selv om man i landsbyen nu kun har minderne om den tid tilbragt med at arbejde med sine hænder, er i en nærliggende del af landsbyen stadig en del af den gamle industri - Billestedet, hvor

Fra Fabriksby til Soveby.

Gudumholm - oh, du vor Barndomsby,
her vi fødtes, mellem Kanal og Bakken,
Sjældent nu om dage, går dit Ry,
hvem derfor- skal vi vel give takken.

Engang var Du, ja Du var blot alt,
her var Liv og glade travle Dage,
nu - i dag- så er det blevet skralt,
næsten alt- Du måtte helt forsage.

Den sidste linie er jo lidt trist; men det er jo fakta. For os børn af byen, som endnu er tilbage fra Århundredeskiftet og lige efter, er der jo ingen der husker Byens helt store velmagtsdage- hvis det altså var det ?

Tank engang- der blev sejlet Kalk, Fag og Mursten fra Gudumholm til København, Norge o.a.steder. Året 1807 var højdepunktet for den periode, da ejede Fabrikken ikke mindre end 29 Skibe, Pramme og andre Både. Da var det navne som „Galeasen Gudumlund“, Jagten „ Den unge Didrik“, Jagten „ Neptunus “ og en Hollandsk Smakke, Catrine Cicilie der blev omdøbt til „ Fortuna “.

Dengang var der Lager og Ladeplads ved Aens-el. den udgravede Kanals udløb ved Klarupgård, og her havde man også eget Fiskerhus og Fiskemand , der forsynede Fabrikken og Byens befolkning med fisk. Var det nu alt? nej- i København var der også Lagerplads, med en Agent, der sørgede for salg af Fabrikken's Produkter, samtidig med at han opkøbte råmateriale, der så gik med, som returlast tilbage til Fabrikken .

Dog- de helt store planer var blevet skrinlagt allerede i året 1803, bl.a. Laboratoriet, der stod for Saltværket, Sæbesyderiet, fremstilling af Farvestoffer til Klædefabrikationen m.v. og ikke at forglemme Glasværket, hvor der blev fremstillet slet ikke så lidt Fajance. I Kridtbakken fandtes der i vor barndom en mægtig stor hule, ja rettere to med en skillevej imellem, som vi ikke måtte gå ind i- hvilket vi selvfølgelig gjorde. Der var nemlig mellem kridtlagene noget meget fint Ler, som vi lavede Lerkugler af, og fik brændt på Teglværket; men hulerne var ikke naturens værk. Til lagring af Lertøjet skulle man bruge et lagerrum, hvor det kunne sejtørre før brændingen, og ved at hugge disse lagerrum ind i Kridtbakken, kunne de blive næsten gratis, idet man solgte Kridten til Kalkværket.

Fra samme periode stammer også den underjordiske Tunnel, der gik fra Kanelen v. Anløbsbroerne og skråt over til Bagkanalen. Der ville vi også gerne ind som børn; men der var øretæver i luften, om Teglblander Frisk opdagede, at vi sneg os derind - hvilket vi jo gjorde med bange anelser og en meget livlig fantasi. Hvem havde gået her og hvor gik Tunnelen hen? det var nok til et Nonnekloster el. l. Ak - idag ved jeg, at den blev bygget som en lille ekstra kanal, der skulle trække Lerælteværket til Teglstensproduktionen, der var finere end Murstensproduktionen.

Sæbeproduktionen er der jo ingen Minder om; men der jo da både lavet og solgt Kernesæbe, Vadskesæbe, Sæbekugler og Pletsæbe. Sodaen der blev brugt hertil, fik man fremstillet på Hirsholmene v. Fladstrand, den blev fremstillet af Kløvertang, der blev skåret på Havbunden, og hele produktionen aftog Fabrikken i Gudumholm til en fast pris 3 Skilling pr, Pund.

Under Krigen med England 1807, prøvede man også at inddampe Havvand til Salt. Til dette formål blev der indrettet Saltsyderi ude ved Dokkedal, så man kunne udnytte Kattegats saltvand, dog da Krigen var forbi, blev dette projekt for dyrt. Det egentlige Saltkogerier, hvor man brugte importeret Rocksalt til fremstillingen, blev opført oppe ved Kirdtbakken. Her fandtes to store åbne Jernpander med Ildkanaler under, hvori Udludningen skulle inddampes. Hovedmassen af Saltet blev solgt i Aalborg, mindre ladninger gik til Kjøbenhavn, ligesom der afsattes en del til Omegnens Beboere. I Årene 1801-2, da der var mangel på penge i Fabrikkens Kasse, måtte købmændene i Aalborg tage Salt for andre Artikler, som Fabrikken havde købt; selv Arbejdsfolkene fik i Sommeren 1802 Salt, i stedet for Penge, i Arbejds løn. Alt dette var under Dr. Frieses Ledelse, det kneb vel lidt med Evnerne til at klare alt dette; men en igangsætter var han. Således fik han undersøgt Mosejorden ved Hammelmosegård ved Ryå, hvor der var en Sø som blev nævnt Saltsøen. En Hr. Molkte nedfælder i en Nota dateret Aalborg d. 28de maj 1880, resultaterne af undersøgelse af sagen. Vandet var salt; men ikke mere end at 7 1/2 Pot Vand, ikke gav mere end ca. 5 Lod Salt, hvilket svarer til ca. 63,5 gr. Denne tanke om salt af tørv, havde Dr, Friese nok med herop fra Tyskland, hvor man - især ved Dagebüll og Galmsbüll i Nordfriesland udvandt Salt af tørv, som man gravede i Vadehavet ved Ebbe, en Produktion som ophørte i året 1788, hvor et Pund Tørv kunne give 8 Lod Salt, ca., 100 gr. Ligeledes findes i Fabrikkens Papirer redegørelse over forsøg i 1807, anstillede af en Kjøbmand Allan på Færøerne, med udvinding af Salt af Havvandet der. Hvad er der så tilbage af dette fordums Eventyr? jo - der findes

endnu både Fajance og Stentøj fra den tid, dog det gik jo heller ikke som det skulle, tiltrods at man havde som Fabriksmærke en Bikube og en flittig Arbejdsbi.

Jamen- hvorfor så hulke, der var jo stadig meget tilbage- Fabrikken med hvad der tilhørte. Ved starten af 1900 tallet var der den store Melmølle, der i 1861 blev flyttet fra Hovedgården i Gudumlund til Kanalen i Gudumholm. Hertil kom Landmændene fra hele oplandet for at få malet deres Korn til Mel, Gryn, Grutning o.s.v. de holdt i lange rækker gennem Byen, og medens de ventede, ja så gik handelen livligt i Forretningerne, selv om de måtte balancere over gangbrædter, fordi der var en grøft el. Rende mellem vej og fortov. Så var der Teglværket, hvor der var sving i Trillebørerne, når Stenene i rå tilstand skulle trilles til Tørreladerne og senere til Ovnenene hvor de skulle brændes. Hotellet og vel alle Huse byggede af gule Sten, er vel nok fra denne produktion og ligeledes Stenene hvoraf Christiansborg er bygget. Der var Kalkværket, hvortil der var en livlig trafik fra Bakken med kridt, dette skete med hestevogne. Tilbage i tiden havde kalkværket også eget bødkeri, da Kalk til Kjøbenhavn blev forsendt i Fustager, af hensyn til det våde element, som det blev fragtet på. Stampemøllen blev ændret så den kunne bruges som Drivkraft for Fabriksgårdens Maskiner. Efter århundredeskiftet havde Byen fået 3 Købmænd, Brugsforening, Hotel, Realskole, Afholdshotel, en Vindmølle kom til og der blev stadig brændt Kalk på Limgården, selv om det var i mindre stil. I flere år efter at Aalborg - Hadsund Jernbanen var en kendsgerning, kørte den gamle Fragtmand stadig sin Hestetrukne Rute: Aalborg - Gudumholm- Kongerslev, Daglig. Der blev stadig mere liv i Byen, Mejeriet kom til, nu var der daglig forbindelse mellem By og Gårdene i oplandet. Postkører Rute mellem Gudumholm og Mou blev etableret, afgang fra Mou om Morgenen og retur om Aftenenefter sidste tog, kaldet Ottetoget. Nuvel- så kan der da ikke have været mere, eftersom byen ser ud idag? Ih - jo, der var nu Læge og Dyrlæge, disse kom de første år rundt i deres store distrikter i Gig med en Hest for, senere i små Topersoners Trigebler, efter at de i nogle år havde kørt i lejet Bil, anskaffet som en af de første, der på egnen af Centralbestyreren år ca. 1912. Telefoncentral var jo også kommet til, Skomager, Maler som opnåede at komme til at Ducolakere Biler. Der var Tømmermester m. stor Tømmerhandel, Skræddere var der to af, der var Snedkermester og Karetmager + bådbyggeri, dette blev senere til Karosserifabrik. Der var to Ligkisteværksteder, to Barberere, Bager, Manufaktur og Boghandel, Træskohandel - med fabrikation af Træsko fra Træklods til den færdige Basar el. Fransktræsko, helt tilbage i tiden, blev de endda lavet med Laklader, det var gåibyen Træsko.

Der var Brøndborer, Brolægger el. som det blev kaldt Stenpikker, Kurve og Børstenbinderi, Misionshus, Kirke blev der bygget i 1909, idag vil nogle vel spørge hvorfor, når der kun kommer en halv snes stykker i Kirken? Smeden har jo altid været, først under Bakken, senere flyttedes Smedien til nuværende plads, en overgang var der to Smedier, da Maskinerne holdt deres indtog hos Landmanden. Var der mere? Aah ja, Skolen blev flyttet ind til Byen, efter datiden stor og flot; men dog et tilbageskridt fra den Skole, som en Lærer Petersen stred for i fire år. I 1806 fik han oprettet en skolefond; men først i 1810 fik han lov at overtage en Embedsbolig, som en af Mestrene ved Fabrikken havde beboet (Den gamle Skole ved Åen). Det var for ham en streg i regnestykket, idet han allerede på indeværende tidspunkt ville have en Skole opført på Limgårdens jorder. Men ser vi på Lektionstabellerne, som han fik Aprobereede hos Grev Schimmelmann, kunne de nok måle sig med nutiden:

Lektionstabel for første Afdeling
ved

Gudumlund Fabriks Skole.

Timer	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag
9-10	Religion	Religion	Religion	Religion	Religion
10-11	Regning	Regning	Læseøvelse	Regning	Regning
11-12	Tysk	Naturhist	Geografi	Tysk	Naturhist
1-2	Fædrelands hist.	Bibel hist.	Orto grafi	Fædrelands hist.	Bibel hist.
2-3	Skrivning	" " .	Stiløv.	Skrivning
3-4	Sang	Hovedreg.	Sang.	Hovedreg.	Sang.

Petersen

Lektionstabel for anden Afdeling
ved

Gudumlund Fabriks Skole.

Timer	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag						
9-10	Religion	===						
10-11	Læseøvelser						
11-12	Skrivning	Naturhist.	Geografi.	Skrivning.	Naturhist.						
1-2	Fædrelands historie.	Bibelhist.	Skrivning	Fædrelands historie	Bibelhist.						
2-3	S	K	R	I	V	N	I	N	G
3-4.	Sang	Hovedregning	Sang	Hovedregning	Sang.						

Petersen.

Forinden havde Grevinden dog foreslået og forestået indkøb af

Tavler og Grifler, Penalhuse m.v. Dette vil sige at de godt kunne være med hvad undervisning angik, selv om det foregik på Skifertavler og med Griffel. Skolen fik Lærer Petersen startet istedet for at Børnene skulle, enten til Gudum el. til et Klasseværelse som var indrettet i et udhus ved Hovedgården i Gudumlund. I Fabriksskolens distrikt, indlemmedes de tre Kildegårde, Høngård, Buchgård (nu Blok-gård) Henriksdal, Palsgård, Hantsgårds samt Kjerog Skelbussene. Var det så slut med nyskabelser i Gudumholm? - nej, vi kom frem til 1 Verdenskrig, Cementfabrikkerne ved Rørdal skulle bruge mange Tørv til Cementovnene. Tørveprammene sejlede stadig mellem Mosen og Byen, for det meste trukket af kraftige Studer; men nu anlagde Rørdal en smalsporet Jernbane fra Mosen og ind til Gudumholm, med Læsserampe ved Aalborg-Hadsund Jernbanen. Der blev bygget bro over Kanalen lige øst for nuv. Købm. Iversens forretning, den var en klap bro, d.v.s. at mitterpartiet kunne åbnes med et håndsving, således at Prammene kunne komme igennem; men det gav jo en del ekstra arbejde for disse pramdragere, der skulle jo lukkes igen når Prammen var passeret. Remise blev bygget til de to Lokomotiver, der hvor nu Arne Nielsens gård ligger. Der ankom to små Mine Damplokomotiver og små Tipvogne, disse lagde navn til dette anlæg som i daglig tale blev kaldt Tiptogene og Tipbanen. Nu var der ekstra travlhed overalt, Tipbanen blev forlænget til Mou Bro, således at der nu kørtes kridt fra Bakken, som så blev udskibet i Mou.

Alt får jo en ende, det fik Krigen også, og nu forstummede Pramdragernes sang el. Muh - der blev lagt spor op langs Tørvvejen, Bro over Fabrikskanalen, og helt op i toppen af Tørveladen ved Kalk og et Teglværket, kørtes der af en lang Rampe, så Tørvene kunne styrtes ned uden det store besvær det før havde været at få dem indladet i Laden. Denne tørvekørsel skete dog med Kærtræsine, for i 1919-20 brændte Remisen, og med den de to Lokomotiver, det var en sorgens dag for vi unger, den dag de to rustne Lokomotiver blev læsset på Jernbanevogne og kørt til Aalborg.

Andet var i mellemtiden sluttet, først Realskolen, dernæst den store Vanddrevne Mølle, en kreds af Byens Forretningsfolk havde forinden haft foretræde hos Lensgreve Schimmelmann, for at få lov at købe Møllen og drive den videre. Det blev dem ikke noget af, for Greven sagde: Mine Herrer, her ser De Regnskaberne for de senere År, alt er Underskud - og det vil jeg ikke at De skal pådrage Dem.

Åk - allerede dengang var Papir taknemligt at lave regnskab på; men det ville borgerne ikke lige fortælle Greven. Møllen blev nedlagt, Vandstanden i Kanalen blev sænket, Pramdrømmen til Mosen ophørte, det var ellers festlige ture, med Kaffe og Kage, Primus, Benner, Kage og Vand med hjemmefra; alene det at få lov at hænges ud over Prammens

side , med hænderne ned i Vandet, var jo bare lige sagen. Det næste der blev nedlagt var vel Mejeriet, hvorfor? atter Regnskab. Her blev der indrettet Slagteri, en overgang var der Sadelmageri i en del af bygningerne. Kalk og Teglværkerne blev nedlagt og Fabriksgården solgt et el. to år efter at den nye Kørselsrampe var bygget, salgssummen for det hele , var vel ikke stort mere, end anlægsudgifterne for det nyskabte.

Nu begynder det at gå stærkt med ophør af virksomheder og forretninger, den første der ser realiteterne i øjnene er vel nok Købm. Thomsen. Her stod vi unger spændte, gennem årene, og så når Petroliums-vognen med de store kraftige heste for, kom fra Aalborg for at fylde Tanken op(ak- påfyldningsstudsens sidder der endnu) spændt på når Petroliumen ville løbe over? det gjorde det dog kun een gang, da en behjertet Mand skyndte sig at dreje Hanen om til den anden side. Her havde vi set den Gamle Vogensen stå dag efter dag og dreje enten Kageknuseren i Foderstofafd. eller Kaffekværnen, om Lørdagen til Kl. 10 Aften.

Forretning efter forretning lukker, de fleste ved, at man drejer nøglen om ved ejerens død. Nogle steder kommer der nye kræfter til, det går videre en tid for så at stoppe, hvad er galt i Byen? Det er og har jo altid været en byrde, at alt arbejde har været sæsongpræget, om sommern meget at lave, om vinteren næsten Nul.

Der kommer et opsving med besættelsesårene, igen kommer Rørdal ind i billedet, der sker en hel eksplotion med tørvefremstillingen i den Lille Vildmose. Nu var det ikke blot til Rørdal; men hele Egnen der gerne ville have brændsel, dette blev ledet af Hørup Nielsen, der ved dette Eventyrs slutning købte den gamle fabriksgård. Nu skete transporten med Lastbiler; men hurtig blev der lagt bredsporet jernbane ud til Mosebruget, hvor jernbanevognene blev læsset ved den nye Læsserampe. Nu var der gang i det hele igen i Gudumholm, der kom Møbelforretn. , "atoluds. Telegrafstation var en kendsgerning og der blev bygget en hel del Huse, Byen breder sig, endnu engang dukker der en ny fabrik op. Det er F.L.Schmidt - der lader opføre *Danyden* en lille destillationsfabrik ude i nærheden af Mosebrugets hovedbygninger. Her blev der destileret Råbenzol, som blev delt op i flere fine destillater, bl.a. til drift af Dræsinerne i Mosen, det mest intresandte propukt var dog, "Toluol" som blev sendt til København til brug ved fremstilling af sødemidler. Heldigvis slutter besættelsen , og med den, var også dette Eventyr slut.

Forinden har man prøvet at flytte den store Sluse ude ved Lindborgåen, dette mislykkes, Åen tager selv- den store Sluse er ikke mere, Slusehullet fyldes op.

Nu begynder man at pløje Kanalen til, og inde i Byen blir den fyldt op fra hvor Slusen til Melmøllen var og rundt til Lermøllen. Hvor der før blev sejlet med Ler og Tørv blir der nu bygget huse.

Et stort forsøg omkring år 1939, på at få etableret en ny Central-skole med Realklasse o.s.v. mislykkes, med nogle få stemmers flertal imod, fordi at man ikke ønskede skolen lagt i Byen; men på Marken og så var der ingen mulighed for at trække børn fra Nabobyerne dertil, så de kunne tage deres Realeksamen her. Nu blev det nabobyerne der tog Teeten, Mou - kun en Satelitby, byggede den rette skole, så børn fra Gudumholm nu tog til Mou, for at komme i Realskole. Selflo- som den hed i daglig tale førhen, kun regnet for et hul, - er i dag navnet på storkommunen, "Sejlfloed".

Ak- Gudumholm, hvad har Du ikke mistet og måttet forsage?

Nu er ikke engang Postnummeret tilbage (selv om jeg til stadighed bruger det). En Købmand og Brugsen, Apoteket hvor længe? Dyrlæge og Mekanikere og tidens uundværlige Radioteknikere.

Alt ånder Fred, Byen sover ← Svanerne sejler Majestætisk gennem den smule Kanal, der endnu er tilbage, takket være Fabriksgårdens Ejer. Sejllads på Isflager når vinteren bryder op, el. skøjteløb på Kanalen, helt ud til Tiendebroen el. til Limfjorden, ej heller. Endnu kan man købe sine Kager hos Bageren, den selvsamme forretning som i 1918 solgte Smørkager hver Torsdag, to øre pr. stk., og til Fastelavn, kunne vi købe Fastelavnsboller med nøjagtig tre Rosiner el. Korender i hver Bolle - to øre pr. stk.

Af hvem er der blevet svigtet? er det Byens Befolkning der ikke har været dygtige nok -- et sted har de svigtet - navngivet Hovedgaden Aagade, det tiltrods at den løber langs med Kanalen (Kanale Grande) Har forpagterne på Fabriksgården været for dygtige Taljonglører, eller er det mon bare tiden der er løbet fra Byen og er årsag til den sovetilstand der hersker? Hvor længe kan de sidste forretninger blive ved at holde åbent?

Det har man gjort, rejst en mindesten for Buchvald, vel - han startede Kanalgravningen, mest for at dræne Mosearealerne. Han opnåede at grave 4698 Favne Kanal, det tog hans Penge; men hans kræfter blev brugt i kamp mod hans Ligemænd, idet han som een af de første, ønskede at fritage Bønderne for Tiende og Fligtarbejde på Hovedgården. Det blev til Brevveksling gennem flere år, - med Kongen indblandet deri - hvis Gunst han dog nød. Resultatet blev dog tilsidst at Bønderne mod afgivelse af deres dårligste jord fra de Gårde, hvis efterkommere den dag i dag ejer disse. Resultatet blev Tiendegården og Tiendekæret, slut med Konge og Kirketiende; men så var han også en slagen Mand, der var glad for at daværende Finansminister, Lensgreve Schimmelmann overtog Gudumlund med tilliggender.

Are den som Ares bær, Greven lod Kanalgravningen fortsætte, resultatet blev 3212 Favne mere; men så kom der gang i Fabriksbyggeriet. Skade kun at der er så lidt tilbage af Keramik og Fajance fra den tid, de første stykker derfra så jeg første gang på Koldinghus, under et besøg der. Det viser dog at var Lensgreven ikke kommet ind i billedet, var der nok ikke blevet ret meget ud af de planer. Hvorfor stoppede alt dette? rivninger blandt lederne, alle ville være den bedste, første og største, eller forstod man ikke at sælge sine varer dengang, synd var det, for produkterne var da gode nok. Muligt - at jeg har glemt enkelte virksomheder i denne beskrivelse af Sovebyen Gudumholm, det kan være slemt nok, værre er det at der skulle gå 60 år inden jeg så det Porselain, der blev tilvirket i Byen, og endnu værre at der skulle gå 66 år, inden jeg lærte Gudumholms Historie at kende. Et Ønske i dag, ja- at børnene i Skolen måtte få adgang til at læse, hvad der ligger af skrifteligt om Byen, for der er trods alt meget Materiale, og for mig at se, meget skønnere end både den Puniske Krig og Trediveårakrigen.

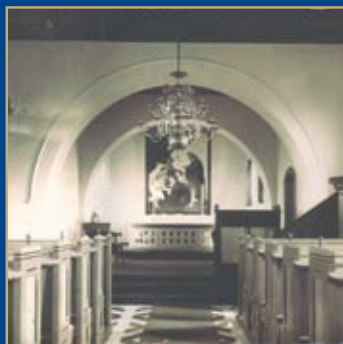
ENGANG VAR DU, JA-DU VAR BLOT ALT.

Fredericia d. 22/7-1981.

Jens Martin Stenwei.

Jens Martin Stenwei

*100 års
jubilæum*

GUDUMHOLM KIRKE 1909-2009

100 års jubilæum

Tekst: Provst Lars-Erich Stephansen og sognepræst Jan Brogaard.

Foto: Lars W. Beck, Lars-Erich Stephansen og Jan Brogaard.

For venligt udlån af historisk materiale og kommentarer skal en særlig tak rettes til forb. organist ved pastoratets kirker, Jutta Bloch. Derudover skal her også siges tak til mange udenfor sognet, der i tidens løb har udlånt materiale til fotografering, som har været en uvurderlig hjælp til, at vi i dag er i besiddelse af mange historiske oplysninger om Gudumbolm kirke. Også en tak til min bustru, Marianne Brogaard, for råd og dåd og korrekturlæsning.

En stor tak skal også rettes til menighedsrådet, hvis store engagement for kirken falder smukt i tråd med tidligere tiders ildsjæle: Anne og Henrik Steenberg, Anna Villadsen, Birgit og Svend Bendsen.

Gudumholm kirke er egentlig opført på gammel havbund, idet havet i stenalderen gik helt op til kridtbakken. Her har man fundet rester efter vore forfædre, der ernærede sig ved fiskeri.

Gudumholm by er på mange måder grundlagt af den legendariske Friedrich von Buchwald, som i 1776 fik overdraget Gudumlund Hovedgård af sin mor, Ida Ilsabe von Bassewitz. Buchwaldslægten har i øvrigt også sat sit spor i Gudumholm kirkes møderkirke, Gudum kirke, der går helt tilbage til middelalderen.

Straks efter overdragelsen i 1776 påbegyndte F. v. Buchwald bygningen af nogle dæmninger, for at hindre vandet i at trænge ind i mosestrækningerne, som de havde købt af kronen. I 1778 står Lindenberg Å-kanal færdig, som man passerer bl. a. syd fra, når man kører over "den Skæve Bro" mod Gudumholm. Derefter begyndte Buchwald opførelsen af et

stort kalkværk, og dermed lagde han fundamentet til det, der skulle blive til Gudumholm.

Garveri, handskefabrik, væve- og linnedfabrikken var da allerede anlagt ved selve hovedgården.

Tidligere stod mindstenen for F. v. Buchwald også på kirkens grund, placeret her i 1966, men nu lever den en mere tilbagetrukket tilværelse i kvarteret Buchwaldshave.

Men F. Buchwald er på ingen måde glemt, og spændende er det for Gudumholm skoles børn at høre om dette industriimperium, der desværre gik fallit i 1798, ikke kun på grund af kanalgravningen, men også fordi Buchwald gik i spidsen, for at gøre vilkårene tåleligere for sine bønder ved at påbegynde afskaffelse af hoveriet allerede i 1781, flere år før stavnbåndets ophævelse i 1788. Dette krævede mange midler, som måtte fremskaffes ved lån og ved igangsættende industrivirksomhed. Uden

denne foretagsomhed, ville området igen ende som mose.

Grev Ernst Heinrich von Schimmelmann, Lindenberg, der havde opkøbt godset Gudumlund, efter Fr. v. Buchwald forlod rorpinden, fortsatte med at anlægge fabrikker.

Under grevskabet Lindenberg blev der indenfor en kort årrække, for lidt over 200 år siden, opført en række små fabrikker med tilhørende arbejderhuse: Gudumlunds Fabrikker, som de hed, blev derfor forløberen for det nuværende Gudumholm. I 1832 blev disse aktiviteter dog koncentreret omkring to tilbageværende ting, kalkværket og teglværket, og således så det ud omkring 1900, hvor udviklingen tager et kæmpe spring med anlæggelsen af jernbanen. Der blev anlagt station, og denne kom til at hedde Gudumholm Station. Ved starten af 1900-tallet var der også den store melmølle, der i 1861 blev flyttet fra hovedgården i Gudumlund til kanalen i Gudumholm.

Efter århundredskiftet havde byen desuden fået 3 købmænd, en brugsforening, hotel, realskole, afholdshotel, og en vindmølle, og der kom flere og flere håndværksmestre til.

Af kirkebogen kan man dog se, at der gik et par år inden byens navn, Gudumholm, slog rigtigt igennem. Den almindelige betegnelse var i begyndelsen Gudumlunds Fabrik. I kirkebogen finder man også mere specifikke navne,

såsom Det gamle Telt, der hentyder til det sted, hvor de soldater, der var udlånt til grev Schimmelmann, havde haft deres gamle teltlejr. Flere Gudumholmere mindes således Teltvejen, øst om byen.

Navnet Gudumholm går imidlertid langt tilbage, og første gang vi hører om Gudumholm, eller som det hed den gang, for meget længe siden, Guthingholm, er i et af Valdemar Atterdags breve fra 1345, hvor det betegner området mellem Romdrup Å og Lindenberg Å, mod nord afgrænset af Limfjorden.

I 1904 blev Hotel Gudumholm indviet, og omkring den tid var man allerede i gang med at arbejde på at få en kirke. Man havde i længere tid talt om muligheden for at få et forsamlingshus i byen. Der blev holdt et møde om det, men her kom forpagteren på Gudumlund Hovedgård, Oluf Chr. Brønnum med et nyt forslag: Hvorfor ikke bygge en kirke?

Aagade før kirken blev bygget.

I Viborg bispearkiv fra juli 1904 kan man finde tegninger med beskrivelse og overslag til en ny kirke, ledsaget af et andragende om statstilskud på kr. 18.500 kr. (dette beløb var på daværende tidspunkt det højeste beløb, man den gang ydede som tilskud til opførelse af en landsbykirke).

1. august 1904 sender Ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet sagen tilbage med forslag om, at ministeriet ikke for tiden vil kunne stille forslag om bevilling til en ny kirke i Gudumholm, og at en betingelse for et sådant forslag om bevilling vil være, at beboerne, foruden at tilvejebringe en vedligeholdelsesfond på 2.500 kr., må yde et tilskud til selve kirkebygningen. Denne skrivelse er underskrevet af minister for kirke og undervisning I. C. Christensen, der efter systemskiftet i 1901, ville forbedre kirken på større selvstændighed, for at enhver tanke om adskillelse af stat og kirke kunne forhindres. Derfor fik Christensen i 1903 vedtaget en lov, som påbød, at der skulle være et menighedsråd i hvert eneste sogn i Danmark.

Der var nedsat en komité og hele byen var nu i gang med at samle ind til kirken. Det foregik, som ved senere indsamlinger til kirken, ved en stor basar.

Grunden til kirken blev skænket af grev Schimmelmänn på Lindenberg,

der også skænkede grunden til kirkegården, der den gang lå på den anden side af jernbanen.

Forpagter O. C. Brønnum, der sammen med daværende provst Sommer, købmand Steenberg, gårdejer Knud Nielsen, gårdejer Knud Sørensen, tømrermester Nielsen, forpagter Nic. Peter Krebs og lærer J. M. Johansen sad i kirkekomiteen, havde en god ven i København, og denne skænkede kirkens klokke, der siden er skiftet ud. En anden ven af Brønnum skænkede lysekronerne til kirken.

Efter to års arbejde stod kirken færdig, og byggesummen løb op på kr. 25.000. Året efter indvielsen blev byen begunstiget med et apotek, og til sammenligning kostede denne bygning 18.000. Man havde utvivlsomt fået meget kirke for pengene, takket være mange gode gaver fra lokale.

Den 19. december 1909 kunne den nye kirke indvies, og dermed ophørte de gudstjenester, der hver 3. søndag var afholdt i en sal på Asylgården midt i byen.

Kirkens arkitekt er L. Olesen, København, der også har tegnet kirkerne i Løgstør fra 1892, Dorf fra 1900, Lyngså fra 1902, Hjallerup og Agersted fra 1903, Badskær fra 1909 og Melholt fra 1911 og desuden også den i Aalborg så kendte bygning Sohngårdsholm fra 1896. Sammen med O. P. Momme har

han desuden tegnet Vor Frelzers kirke i Aalborg 1900-02.

Ved indvielsen tog kirken sig enkel og smuk ud, med et trækors som altertavle. Sådant begyndte det også i flere af de andre "Olesen-kirker", således i Hjallerup, Agersted og Badskær kirker, men der kom ikke til at gå lang tid, før kirken blev udstyret med et alterbillede.

Aalborg Amtstidende skriver i artiklen om kirkeindvielsen: "Kirkerummet er lyst og venligt. Bag to hvide Buer findes Alteret. Foreløbig nøjes dette med et enkelt egetræskors, kønt i sin Fattigdom. Men Gudumholmerne vil nu helst have en rigtig Altertavle".

Det blev den gamle kirkekomites første udsmykningsopgave i det, der i forhandlingsprotokollen bliver omtalt som bestyrelsen af Gudumholm filialkirke i Gudum sogn. Det oprindelige kors over alteret blev nu opsat i kirkens kapel, indtil det fandt sin nuværende plads i 1935 over prædikestolen.

Bag kirkebænken i våbenhus findes flere inskriptioner med blyant fra forskellige omforandringer i kirken, og den ældste er fra 1911 – mon ikke den har med alterbilledet at gøre?

Alterbilledet var en kopi af Poul Peter Rubens "Die auferweckung des Lazarus", der nu er nedtaget, efter det nye af Poul Anker Bech i 2009 er opsat. Stående på alteret ses bronzekors af Niels Helledie, se omtale senere.

100 års jubilæum

Det gamle alterbillede er anbragt i kirkens kapel, der ligger op til korets nordvæg.

Herover ses det nye alterbillede, hvorunder nu krucifikset pryder alterbordet, som det ses af modelbilledet.

100 års jubilæum

Et eksempel på glæden ved at løfte i flok ses af to bevarede eksemplarer af "Gudumholm Avis", der for 25 øre blev solgt til fordel for det, der blev kaldt det nye orgel i Gudumholm kirke, dateret henholdsvis onsdag den 28. februar, og fredag den 2. marts 1923, som det ses herunder.

Her var et program for selve basaren, samt sponsorannoncer for Gudumholm Manufaktur- og Herreekviperingsforretning, Gudumholm Tømmerhandel og Gudumholm Apotek. Der var også en takkeviser, hvis første vers lyder sådan her:
Mel: Kom, Brødre.
*Nu vil til Slut vi sjerne
til Gamle og til Unge
en Tak til hver og én,
som støttede Ideen.
En tak til bele Raadet,
som udfandt selve Maalet.
En Tak til hver især,
som hjalp med dette her.*

I slutningen af 1923 blev det besluttet at indhente tilbud om at få elektrisk lys i kirken, ligesom et ydmygt ønske fra degnen om en måtte til degnestolen blev imødekommet.

I begyndelsen af 1924 ses ansøgning fra ringeren om at få fastsat løn for trædning af bælgene i orgelet. Man enedes om at tilbyde ham en årlig løn på 50 kr., "for hvilket han havde erklæret sig villig til at udføre ovennævnte arbejde".

Inden kirkens 25 års fødselsdag den 19. december 1934 blev der igen afholdt basar til fordel for en restaurering af kirken, og der blev anskaffet 50 særkalke og påmonteret hylde på alterskranken, og i 1935 blev kirken malet både indvendigt og udvendigt, ligesom træværket blev malet, således at farverne nu var ens. En ting som man egentlig havde næret ønske om længe, og som faktisk også blev bemærket i Amtstidende 25 år forinden: "Også prædikestolen er af Egetræ, eller i hvert fald egetræsmalet. Men hvorfor er ikke alt Træværk det samme? Nu straalet Stole og Pulpitur i skrigende grønne og røde Farver".

I 1935 fik alterbilledet en ny ramme til erstatning af den sorte gipsramme, som den oprindeligt var monteret i. De mange temperaturskift i den uopvarmede kirke havde gjort rammen dårlig. I denne nye mere bastante ramme var der i bundstykket et

skriftssted fra Joh. 11. 25: Jeg er opstandelsen og livet; den som tror på mig skal leve, om han end dør.

Herover et billede af kirkens nuværende orgel, der er et af de sjældnere pneumatiske

I 1942 blev orgelet udbygget, og det var ikke længere muligt at komme over i orgelpulpitrets nordre del, der nu fungerer som et "lukket museum", fra den gang der var plads til et lille lokalt kor omkring organisten. Nu sidder organisten i sydsiden og betjener dette såkaldte pneumatiske orgel.

Tre interiørbilleder af kirken set fra skib mod kor. Øverst: Det oprindelige kors. Midten: Alterbilledet i gipsramme, samt den gamle degnestol. Nederst: Fra 2009, inden renovering.

I 1978 fik Gudumholm kirke en ny klokke, til erstatning for den gamle, der var revnet.

Herover ses kirkens nuværende klokke, med klokkevers fra 1908:

JEG KALDER PÅ GAMMEL, JEG KALDER PÅ UNG
FORJÆTTELSENS FRED JEG FORKYNDER
FOR FATTIG, FOR RIG, EFTER ARBEJDET TUNG,
MIN KALDEN DIN EVIGHEDSLÆNGSEL FREMSKYNDER.

50-året blev også markeret med fødselsdagsgudstjeneste den 19. december 1959, hvor biskoppen var indbudt og prædikede, og senere var der kaffebord for menigheden på Gudumholm Hotel.

Den 30. marts 1968 kørte Hadsund-Peter (Hadsundbanen) for sidste gang, og nu blev kirkegården omsider forenet med kirken, uden at man skulle have agtpågivenhed for togtider og ekstratog.

Et billede taget fra den gamle kirkegård.

Billede af kirkegården set fra vest.

I 1971 blev kirken sidst malet indvendigt, og i 1972 blev et nyt kirkegårdsprojekt godkendt i Stiftsøvrigheden. Dette indebar bl. a. køb af mere jord

hos en af naboerne til kirken m. h. p. en udvidelse af kirkegården. Året efter fremkom der ønsker om en skolesti over kirkegården mellem den gamle og ny kirkegård, d.v.s. dér, hvor togsporet gik tidligere (der var en sti langs med). Dette blev dog nedstemt, og først 30 år senere lykkedes det at blive enige om at lave en asfalteret vej vest om den gamle kirkegårdsdel (hvor man i gamle dage trak kvæg til stationen), således at man i dag kan gå og cykle vest om kirkegården. Strækningen blev åbnet af Sejlflod Kommunes daværende borgmester, Kristian Schnoor, der selv mødte op på racercykel, og i sin tale mindedes de gode gamle dage med Hadsundbanen. Og det må da også siges at være ren idyl, når man fra kirkens parkeringsplads, vest om kirkegården, færdes gennem stien på kirkens reservejord, hvor der er anlagt bålsted til fri afbenyttelse. Fra kirkens reservejord går en gammel sti videre op over bakken til det, der i dag er områdets vandværk.

I 1975 vedtog menighedsrådet at anvende det meste af et beløb fra kirkens 50 års jubilæum, en såkaldt borgergave, til indkøb af to kandelabre, der blev taget i brug i 1977.

I 1977 vedtog man også at lave en pæner overgang fra den gamle til den nye kirkegård, og i dag tænker de færreste på, at Seljerørsalleen viser, hvor der i gamle dage lå en vej op til kirkegården, på den anden side af togsporet. I 1981

blev der lavet ny parkeringsplads til kirken, langs kirkegården.

Den 19. December 1984 var det 75 år siden Gudumholm kirke blev indviet. Fødselsdagen fejredes 4. søndag i advent, den 23. december med en festgudstjeneste, hvor biskop Henrik Christiansen, Aalborg, prædikede, og et børnekor fra Gudumholm skole medvirkede. I altertjenesten deltog sognepræsten Jakob Grosbøll. Festlighederne fortsatte i Gudum Forsamlingshus, hvor også bl. a. forhenværende sognepræst, Hans Jørgen Pedersen var inviteret.

Kirken har i dag en grøn messehagel, også en såkaldt borgergave fra 1998 med smuk treenighedssymbolik, ligesom der i forbindelse med 100-året er skænket kirken en smuk stola.

Stolaen har foruden tro, håb og kærlighed, viekorset som bærende symbol, et symbol vi også finder overalt i kirken. Kirkens døbefont af træ stod oprindeligt i korets nordside, og fonten har nu igen fået plads der. Ovenover hænger en båd eller et skib af bronze af Niels Helledie, der giver associationer tilbage til vikingetiden og overgangen til kristendommen.

I mange landsbykirker ses skibet enten som kalkmaleri eller som en rigtig sejl-skibsmodel, der hænger under loftet. Meningen er her den samme: Kirken er skibet på verdenshavet, og menneskelivet ses som en sejlads, i medgang og modgang, og fra Det nye Testamente

husker vi disciplene, som blev bange i uvejret på Genezeret Sø, skønt flere af dem var garvede søfolk, og Jesus sov trygt, indtil han blev vækket og fik stormen til at lægge sig.

Kort før Grundtvig døde, næsten 90 år gammel, skrev han i sit sidste digt om, hvordan han følte sig om bord på et skib i havsnød, men følte sig tryk ved, at Jesus var om bord. Sådan kan skibet, kirkeskibet også sætte tanker i gang, når forældre og faddere samles om kirkens gamle døbefont:

*Gammel nok jeg nu er blevet
mellem vuggen min og grav,
nu jeg står ved falderebet
ved det store, vilde hav,
hvor magneten er Gudsordet,
og Guds ånd står selv ved roret.*

Lyd- og teleslyngeanlægget blev anskaffet i 2000, og snart efter fulgte tilsvarende anlæg i pastoratets to andre kirker, Gudum og Lillevorde.

I dag kommer mange skolebørn ned i kirken med deres lærere, nogle for at gå på egen hånd, andre for at høre lidt om kirken og kirkegården. Mini-konfirmander og konfirmander undervises i dertil indrettet lokale på Gudumholm Skole, og mange ture går derfor til kirken, hvor en del af undervisningen også foregår.

Til venstre ses skibet af Niels Helledie inden opbængning.

100 års jubilæum

På den yderste kant

Kirkens nye alterbillede taler godt til et menneske i vor tid, og mange kender maleren Poul Anker Bechs billeder, hvor man ikke kun betragter i et perspektiv, men også må lægge hovedet på skrå og forestille sig, at vi nu er i luften og ser det hele ovenfra. Kirkens nye alterbillede er ingen undtagelse. Alligevel vil mange nok få associationer i retning af Gudumholm bys kridtskråning, der ved kirken gennembyrdes af en sti, hvorfra man har en fantastisk udsigt ud over kæret og mosen. Mangen en gudumholmer har vandret her på kridtbakkens kant og glædet sig over udsigten, måske kombineret med et strejf af udlængsel, eller glæde over at være hjemme igen, eller at høre hjemme her. Derfor virker alterbilledet på en måde bekendt, når man ser denne række af forskellige mennesker, som vandrer på toppen af en skrånning. Længst ude i øst ses en kant, og her i kirken ledes tanken hen på Golgata. I sine forstudier havde Poul Anker Bech lavet en lille høj længst ude, som ethvert menneske må over. Denne høj ses ikke på det færdige billede, men her ses tydeligt en kant eller et skel inden... og inden perspektivet i øvrigt drejes. En beskuer i kirken vil også med flere salmelinjer på læben lægge hovedet på skrå og se stranden yderst ude i øst som en livets kyst.

Efter billedet er blevet færdigt, har undertegnede tilfældigt haft en lille øjenåbner med en kobling til B. S. Ingemanns salme nr. 381 i salmebogen: Igennem nat og trængsel, som gengivet herunder:

1. Igennem nat og trængsel
går sjælens valfartsgang
med stille håb og længsel,
med dyb forventnings sang.
Det gennem natten luer,
det lysner gennem sky
til broder broder skuer
og kender ham på ny.
2. Vor nat det lys oplive,
som aldrig slukkes ud;
ét sind os alle give
i trængsel trøstens Gud;
ét hjerte kærligt lue
i hver korsdraggers bryst,
én Gud, til hvem vi skue,
én tro, ét håb, én trøst!
3. Én røst fra tusind munde,
én ånd i tusinds røst,
én fred, hvortil vi stunde,
én frelsens, nådens kyst,
én sorg, ét savn, én længsel,
én Fader her og hist,
én udgang af al trængsel,
ét liv i Jesus Krist!

4. Så gå vi med hverandre
den store pilgrimsgang.
Til Golgata vi vandre
i ånd, med bøn og sang.
Fra kors, fra grav vi stige
med salig lov og pris
til den Opstandnes rige,
til frelsens Paradis.

Rom 15,4-9; Ef 4,4-8

B.S. Ingemann 1843.

Poul Anker Bech kaldte denne salme for "tæt på" og "næsten dækkende for mit billede". Andre vil naturligvis gennem dag og år gøre sig mange andre tanker. Spændende er det også at gå lidt tættere på og se nærmere på "de levende" der vandrende ses nær ved og langt ude på skråningen, tæt på den yderste kant. De kan ses

som vandrende på tidens kant, og man kan jo også tænke på den dåbs-salme, der ofte er brugt i pastoratets tre kirker, nr. 448, vers 5, hvor det om tidens grænse lyder:

*Og ved tidens grænse lever fortsat
dine løfteord ved døbefonten,
dåbens lys er tændt, når livet slukkes.*

Alterbilledet kan på denne måde inspirere til at sætte nye ord på troen, håbet og kærligheden: At vi ikke behøves at stå som nomader ved tidens rand og indse den totale ensomhed. I kirken skal det glædelige budskab lede os på andre tanker.

Jan Brogaard

100 års jubilæum

På livets kant

Poul Anker Bech malede, kort før sin død en altertavle. Han skeptikeren, ironikeren og drillepinden. Men han gjorde det med en respektfuld tilgang til opgaven, selv om det er malet i hans typiske stil.

Man ser en flok mennesker, der går på en af Poul Anker Bechs karakteristiske kanter. Den er spændt op i en elliptisk bue. De bevæger sig bort mod et mål i det fjerne.

Ved nærmere eftersyn er det ikke en flok, men en række enkeltpersoner og smågrupper, der tilfældigvis er på vej det samme sted hen. Der er yngre, der er ældre. Der er fx en yngre kvinde med en puddelhund og en moden kvinde med hat. Der er to bedsteførelde med barnebarnet, der løber og leger omkring dem, frem og tilbage. Nogle går i egne tanker og nyder det gode vejr. Andre går og småsnakker. Pæne mennesker alle sammen. Bedsteborgere på søndagsudflugten, måske. Måske har de været i kirke om formiddagen, måske ikke.

Der er ingen skæve eksistenser. De er alle gode samfundsborgere. Alt ånder idyl.

De er ikke opmærksomme på, at afgrunden truer under deres sikre og betryggede verden. Som i mange af Poul Anker Bechs billeder er den ordnede,

civiliserede verden kun en tynd skal over et fortvivlende iskoldt tomrum, som mennesket kan falde i og blive opslugt af. På andre billeder sidder de og dingler sorgløst med benene ud over kanten. Her ser de spadserende ikke afgrunden, det er en fridag i deres liv. De ved ikke, de kan falde ud af virkeligheden.

Bortset fra en. Manden i forgrunden, som kæmper sig op ad den stejle skrænt. Hvordan de andre er kommet op, er ikke til at sige; men hverken bedsteførelde med barnebarnet, den unge kvinde med pudlen eller den modne kvinde ser ud til at have været igennem en strabadserende opstigning. De er ikke forpustede, men spadserer stille og roligt fremad. De er der bare. De er landet midt i deres bedsteborgerlige liv uden kampe og anstrengelser. De er øjensynligt født til søndagslivet.

Men han, manden i forgrunden! Det er han ikke. Han ser afgrunden. Han er sig meget bevidst, at den truer. Han kæmper for at komme derop, hvor de andre er; for han kan se, at dér er godt at være. Deroppe er de ikke bange. De nyder de livet. Han er ikke på søndagsudflugt. Han kæmper, han har arbejdstasken i højre hånd.

Det går behageligt ned ad bakke for de spadserende; men det er livets kant, de

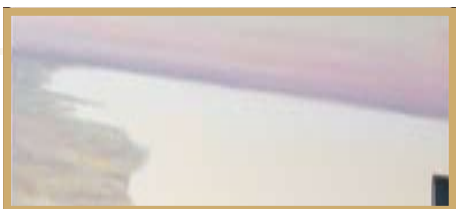
går på. De tror, de er på søndagsudflugt; men for enden venter afgrunden og gysset. De ved det ikke; men de skal konfronteres med deres egen tilintetgørelse. Man ser, det allerede er tyndet ud blandt dem, der er nået længst. Den forreste går helt alene, for over for døden er man i den sidste ende altid alene.

Og så står man så der for enden. På den yderste kant. Ved afslutningen. Og kigger – på hvad?

Perspektivet går i bogstaveligste forstand i opløsning, det, som vi ellers regulerer og styrer vort liv med. Det, som giver tilværelsen struktur. Verden kæntrer. Det store intet er klar til at opsluge os.

Eller hvad?

Nej, Poul Anker Bech har mere at sige. Han kender også menneskets håb. Han kender de menneskelige længsler og drømme. Også de metafysiske. Da det desuden ikke er for ingenting, at Poul Anker Bech var gammel pilot, inviterer han os med op i sin flyvemaskine.

Udsnit af alterbillede.

Hvis vi lægger hovedet på skrå ned mod højre skulder og ser på billedet, så falder et nyt perspektiv på plads. Vi flyver nu hen over havet, som før var himlen. Skyen, der hang truende over den yderste kant, er forvandlet til en lys og venlig kystlinie. Himlen rødmer let over horisonten i det fjerne, det er aften. Vi flyver mod vest, mod det dejlige land, den "flygtige drøm om evighedsøen i tidernes strøm" (DS 561,4). Eller er det mod øst, mod det forjættede land, der "hilses i morgensens spejklare strand" (DS 561,3)?

Nu er perspektivet linet op. Der går en lige linie tilbage til det absurde teater og eksistentialismen. Alterbilledet fortæller i sit hovedmotiv om mennesket stillet over for tomheden, om mennesket stillet over for døden, fortvivlelsen. Nu ingen udflugter: Dette er virkeligheden!

Nogle vil vige forfærdede tilbage, lukke øjnene og dulme smerten. Men der er ingen vej tilbage. Andre vil gå det uafvendelige i møde med stoisk ro. Atter andre tror på, at der venter nyt liv hinsides afgrunden og synger Grundtvigs salme:

*Letvingede båd!
Gudbroder, nyfødt i den hellige dåb!
O, lån os den fjederbam,
Ånden dig gav,
Så tit vi kan flyve til landet bag hav,
Hvor evigheds sol skinner klart*

100 års jubilæum

*allen stund
På saligheds grund!*
(DS 321,5)

Hvad Poul Anker Bech selv troede og mente, siger billedet intet om; for han blev ikke sat i verden for at give svar, men for at stille spørgsmål på baggrund af det, han ser. Eksistentielle spørgsmål. Med alterbilledets dobbeltperspektiv har han givet plads til både troen og tvivlen. Han har konfronteret den kristne traditionens evighedslængsel og modernismens afvisning: der er kun, hvad du ser.

Men repræsenterer alterbilledet et moderne menneskes forståelseshorisont, giver det også god mening at kombinere det med Niels Helledies krucifiks. Han blev nemlig sat i verden for at give svar. For mens Poul Anker Bechs billeder altid er åbne for tolkninger, er Niels Helledie indiskutabelt bundet til den kristne tradition. Stædigt og ved-

holdende har han givet sit éntydige svar i krucifiks efter krucifiks, lige siden han begyndte at lave sine uudgrundelige romanske Kristusfigurer.

Nu står hans Kristus så på alteret i Gudumholm kirke og forkynder: Jeg er opstandelsen og livet; den, der tror på mig, skal leve, om han end dør. (Johs. 11,25)

Hvis man så går med Helledie ombord i troens skib, er der som altid hos ham plads til en robust og ligefrem livsglæde, som næsten forstærkes af, at man har set døden i øjnene: "dit rige er der, hvor man død byder trods, det komme til os!" (DS 561,11)

Lars-Erich Stepbansen

Alterbilledet. Foto: Lars W. Beck

Herover et billede af kirkens kor, som det så ud inden renovering. Døbefonten busker de fleste i dag dog nok fra pladsen i skibets nordøstlige side, hvor den var i mange år, indtil året for renoveringens begyndelse. En smuk kirke, for enden af Aagade i Gudumholm, med parklignende kirkegård.

100 års
jubilæum
GUDUMHOLM KIRKE 1909-2009